

**T.C.
ERCIYES ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TEMEL İSLAM BİLİMLERİ ANABİLİM DALI
ARAP DİLİ VE BELÂGATI BİLİM DALI**

ARAP DİLİNDE MEJRURLAR

**Hazırlayan
Abdülhamit TURGUT**

**Danışman
Doç. Dr. Metin PARILDI**

Yüksek Lisans Tezi

**Haziran 2016
KAYSERİ**

BİLİMSEL ETİĞE UYGUNLUK

Bu çalışmadaki tüm bilgilerin, akademik ve etik kurallara uygun bir şekilde elde edildiğini beyan ederim. Aynı zamanda bu kural ve davranışların gerektirdiği gibi, bu çalışmanın özünde olmayan tüm materyal ve sonuçları tam olarak aktardığımı ve referans gösterdiğimi belirtirim.

Abdulhamit TURGUT

İmza

KABUL VE ONAY

Doç. Dr. Metin PARILDI danışmanlığında **Abdulhamit TURGUT** tarafından hazırlanan “**Arap Dilinde Mecrurlar**” adlı bu çalışma jürimiz tarafından Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü **Temel İslam Bilimleri** Anabilim Dalında yüksek lisans tezi olarak kabul edilmiştir.

02 / 06 / 2016

JÜRİ:

Danışman : Doç. Dr. Metin PARILDI

Üye : Prof. Dr. Halim ÖZNURHAN

Üye : Doç Dr. Faruk ÇİFTÇİ

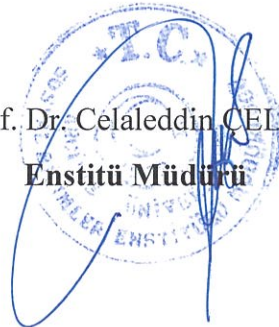

ONAY:

Bu tezin kabulü Enstitü Yönetim Kurulunun 06 / 06 / 2016 tarih ve 12 sayılı kararı ile onaylanmıştır.

06 / 06 / 2016

Prof. Dr. Celaleddin ÇELİK
Enstitü Müdürü

ÖNSÖZ

Arap Dili, Sami diller grubundan olmakla birlikte, bu grubunun en gelişmiş olanı ve varlığını günümüze kadar sürdürenlerindendir. Arap dili, daha İslâm öncesi dönemde kendine has zenginliğiyle ve belâgatıyla yüksek bir edebiyat dili olmuştur. İslâm güneşinin doğuşuyla birlikte Arap Dili, yeni bir ivme kazanmış ve bu dil tamamen, İslâm Dini ve Kur’ân-ı Kerim’in etkisine girmiş ve bu etki altında gelişmesini sürdürmüştür.

İslâm’ın hızlı bir şekilde yayılmasıyla birlikte, bir takım yabancı unsurlar İslâm Devleti sınırları içinde kalmıştı. Bu unsurların Arapçayı hatalı konuşmaları ve okumaları zamanla Arapçanın ve Kur’ân-ı Kerim’in zarar göreceği endişesine sevk etmiştir. Bu endişe sonucunda harekete geçilmiş ve dil ile alakalı ilk basit çalışmalar başlatılmıştır. Zaman içerisinde bu çalışmalar epeyce mesafe katetmiş, nahiv (sentaks) ve sarf (morfoloji) adıyla Arapça grameri geliştirilmiş ve zaman içinde övgüyü hakeden eserler yazılmıştır, yazılmaya da devam etmektedir.

Arapça gramerinin “nahiv (sentaks)” kısmının önemli bir konusu olan “mecrurlar” konusu eski ve yeni nahiv kitaplarında bir bölüm olarak ele alınmış fakat başlıbaşına bir araştırma konusu olmamıştır. Dolayısıyla bu konu, araştırma boyunca detaylı bir şekilde ele alınmıştır. Araştırma, bir yöntem/teori çalışması olmayıp, Arap dilinde mevcut olan bir gramer konusunu bütün yönleriyle incelemeyi amaçlamıştır. Bu nedenle, eski ve yeni Arap Dili kaynaklarına baş vurularak en doğru bilgilere ulaşılmaya çalışılmıştır.

Konuyla ilgili bilgiler toplandıktan sonra karşılaştırması yapılmış ve anlaşılır bir dille aktarılmaya çalışılmıştır. Arapça Gramerinin kendine has kavram ve ifadeleri genel olarak korunmuştur. Kimi zaman da anlaşılmayı kolaylaştırmak için mümkün olduğu kadar Türkçe karşılıkları verilmeye çalışılmıştır.

Her ayrıntı ile ilgili örnekler verilmiş ve bu örnekler özellikle, Kur’ân-ı Kerim ayetleri ile şiiri dil ve nahivde delil olarak kabul edilen birinci tabaka şairlerden seçilmeye özen gösterilmiştir.

Araştırma bir giriş ve dört bölümden oluşmaktadır. Giriş bölümünde “i’rab” ve “bina” kavramlarıyla ilgili genel bilgiler verilmiştir. *Birinci bölümde* harf-i cer ile mecrûr olan

isimler ele alınmış, “Cer Harflerinin Tanımı”, “Aslî ve Zâit Olma Açısından Cer Harfleri”, “Cer Ettikleri Kelime İtibarıyla Cer Harfleri”, “Kullanış Şekillerine Göre Cer Harfleri”, “Vaz’ Olunduğu Harf Sayısına Göre Cer Harfleri”, “Cer Harflerin Mûteallakları”, “Cer Harfinin Mecnûr’unun İ’rab-ı”, “Cer Harflerinden Sonra Zâid ل Harfinin Gelmesi durumu”, “Cer Harflerinin ve Mecnûr’unun Hazfı”, “Cer Harflerinin Birbirlerinin Yerine Kullanılması”, son olarak “Cer Harfleri ve Kullanıldıkları Manalar” konuları açıklanmaya çalışılmıştır.

İkinci bölümde izâfet terkibi (isim tamlaması) ile mecnûr olan isimler ele alınmıştır. Bu başlık altında “İzâfet’ten dolayı muzâftan vacib ve caiz olarak hazfedilenler”, “Muzâfun İleyh’iyi Cer eden Amil”, “İzâfetin Çeşitleri”, “İzâfet Terkibi’nin İsme Kazandırdıkları Şeyler”, “İzâfet’in Caiz Olmadığı Yerler”, “İzâfet Terkibine Göre İsimler”, “Muzâf ile Muzâfun ileyh’inin Hazfı”, “Muzâf ile Muzâfun ileyh Arasına Bir Kelimenin Girmesi”, “Yâu’l-Mutekellime Muzâf Olan Kelimenin Sonunun Bûrûndüğü Şekiller” konuları incelenmiştir.

Üçüncü bölümde tâbi olma yoluyla mecnûr olan isimler başlığı altında, “sıfat”, “te’kid”, “bedel”, “atfu’l-beyan” ve “atfu’n-nesak”ın “mecnûra tâbi olarak” mecnûr olmaları ele alınmıştır.

Dördüncü bölümde ise bir ismin, mecnûr bir isme mekansal yakınlığından dolayı mecnûr olmasını ifade eden “cERRU’l-civâr” meselesi ele alınmıştır. Bu bölümde “hareke açısından civâr”, “sarf açısından civâr”, “nahiv açısından civâr” hususları ile dilciler ve müfessirlerin “cERRU’l-civâr” hakkındaki görüşleri incelenmiştir.

Çalışma süresince değerli vaktini bana ayıran ve hiçbir konuda yardımlarını esirgemeyen danışman hocam Sayın Doç. Dr. Metin PARILDI’ya ve yüksek lisans ders dönemi boyunca kendilerinden istifade ettiğim bütün hocalarıma teşekkürü bir borç bilirim.

Abdülhamit TURGUT

ARAP GRAMERİNDE MECRÛRLAR

Abdülhamit TURGUT

Erciyes Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü

Yüksek Lisans Tezi, Mart 2016

Danışman: Doç. Dr. Metin PARILDI

ÖZ

Bu çalışmada, Arapça gramerinin “nahiv (sentaks)” kısmının önemli bir konusu olan “mecrurlar” ele alınmıştır. Klasik nahiv kitaplarındaki mecrur kapsamına giren konular incelenmiş, analizleri yapılmıştır. Araştırma bir giriş ve dört bölümden oluşmaktadır. Giriş bölümünde genel olarak “i’rab” ve “bina” kavramlarıyla ilgili genel bilgiler verilmiştir. *Birinci bölümde* harf-i cer ile mecrûr olan isimler; *ikinci bölümde* izâfet terkibi (isim tamlaması) ile mecrûr olan isimler; *üçüncü bölümde* tebeiyet yoluyla mecrûr olan isimler ve dördüncü bölümde de “ceru’l-civar” ile mecrûr olan isimler ele alınmıştır.

Anahtar kelimeler: Arapça, nahiv, i’râb, harf-i cer, mecrûr, muzafun ileyh, ceru’l-civar

ABSTRACT

The Majrours in Arabic Language

TURGUT, Abdulhamit

Erciyes University, Graduate School of Social Sciences

Master Thesis, Basic Islamic Sciences, Arabic Language and Rhetoric

Supervisor: Assoc. Prof. Dr. Metin PARILDI

In this study we discussed the “majrours” which are the important subject of Arabic syntax, also we examined and analysed the subjects within the scope of “majrour” in the classic grammar books. In the opening chapter we gave general information about the notions “i’rab” and “bina”. In the first chapter we addressed the nouns “majrours” tag after prepositions (huruf al-carr). In the second chapter we addressed the nouns “majrours” through the possessive construction. In the third chapter we addressed the nouns “majrours” through the agreeing “tabaiyyah”. In the forth chapter we addressed the nouns “majrours” through “carr al-civar”.

Key words: *Arabic language, grammar, nahw, i’rab, majrour, huruf al-carr, majrours, prepositions, carr al-civar*

İÇİNDEKİLER

BİLİMSEL ETİĞE UYGUNLUK SAYFASI	ii
YÖNERGEYE UYGUNLUK SAYFASI	iii
KABUL VE ONAY SAYFASI	iv
ÖNSÖZ	v
ÖZ	vii
ABSTRACT	viii
İÇİNDEKİLER	ix
KISALTMALAR	xiii
GİRİŞ	1

BİRİNCİ BÖLÜM:

1. CER HARFLERİ (“HARFU’L-CER”LER) İLE MECRÛR OLAN İSİMLER

1.1. Cer Harflerinin Tasnifi	5
1.1.1. Aslî ve Zâit Olmaları Bakımından Cer Harfleri	6
1.1.1.1. Aslî Cer Harfleri	6
1.1.1.2. Zâit Cer Harfleri.....	7
1.1.1.3. Zâide Benzeyen Cer Harfleri.....	7
1.1.2. Cer Ettikleri Kelime Bakımından Cer Harfleri.....	8
1.1.3. Kullanım Şekline Göre Cer Harfleri.....	8
1.1.4. Vaz Olunduğu Harf Sayısına Göre Aslî Cer Harfleri.....	9
1.2. Cer Harflerinin Mûteallakları.....	10
1.2.1. Cer Harfî ve Mecrûrunun, Mûteallakından Önce Gelmesi	11
1.2.2. Cer Harfî ve Mecrûrunun Mûteallakının Hazfî (Düşürülmesi)	11
1.3. Cer Harfinin Mecrûrunun İ’rabı	12
1.3.1. Aslî Cer Harfî ve Mecrurunun İ’rabı.....	12
1.3.2. Zâit Cer Harfinin Mecrûrunun İ’rabı	13
1.3.3. Zâide Benzeyen Cer Harfinin Mecrurunun İ’rabı.....	13

1.4. Cer Harflerinden Sonra Zâit “ما” Harfinin Gelmesi	14
1.5. Cer Harfinin Hazfı	16
1.5.1. Cer Harflerinin Kıyâsî (Kâideye Uygun) Olarak Hazfedildiği Yerler	16
1.5.2. Cer Harflerin Semâî (Kuralsız Olarak) Hazfedildiği Yerler	18
1.5.3. Cer Harfî ve Mecnûrunun Hazfı	19
1.6. Cer Harflerinin Birbirlerinin Yerine Gelmesi	19
1.7. Cer Harfleri ve Kullanıldıkları Anlamlar	20
1.7.1. “بـ” Cer Harfî	20
1.7.2. “عَنْ” Cer Harfî	27
1.7.3. “فِي” Cer Harfî	29
1.7.4. “عَلَى” Cer Harfî	31
1.7.5. “ك” Cer Harfî	33
1.7.6. “ل” Cer Harfî	35
1.7.8. “مِنْ” Cer Harfî	39
1.7.9. “إِلَى” Cer Harfî	42
1.7.10. “كَيْ” Cer Harfî	44
1.7.11. “لَعَلَّ” Cer Harfî	45
1.7.12. “مَتَى” Cer Harfî	45
1.7.13. “لَوْلَا” Cer Harfî	46
1.7.14. “حَتَّى” Cer Harfî	46
1.7.15. “لَوْأَوْ” Cer Harfî	48
1.7.16. “ث” Cer Harfî	48
1.7.17. “خَلَا” Cer Harfî	49
1.7.18. “عَدَا” Cer Harfî	49
1.7.19. “حَاشَا” Cer Harfî	50
1.7.20. “رُبَّ” Cer Harfî	52
1.7.21. “مَنْذ” ve “مَنْذ” Cer Harfleri	55

İKİNCİ BÖLÜM

2. İZÂFET TERKİBİ (İSİM TAMLAMASI) İLE MECRÛR OLAN İSİMLER

2.1. İzâfet Terkibi (İsim Tamlaması), Muzâf ve Muzâfun İleyh	58
--	----

2.1.1. Muzâfun İleyh'i Cer Eden Âmil.....	58
2.1.2. Muzâf'tan Hazfedilmesi Vâcib Olan Şeyler	59
2.1.3. Muzâf'tan Hazfedilmesi Câiz Olan Şeyler	61
2.2. İzâfet Terkibinin Çeşitleri	62
2.2.1. Ma'nevî İzâfet	62
2.2.2.1. Ma'nevî İzâfetin Kısımları	63
2.2.2. Lâfzî İzâfet	64
2.3. İzâfet Terkibinin İsme Kazandırdığı Özellikler	65
2.4. İzâfetin Uygun Olmadığı Yerler	69
2.5. İzâfete Uygun Olan ve Olmayan İsimler	70
2.6. Zâhir İsme ve Zamire Muzâf İsimler	72
2.7. Sadece Zahir İsme Muzâf Olan İsimler	76
2.8. Sadece Zamire Muzâf Olan İsimler	77
2.9. Cümleye Muzaf Olan İsimler	78
2.9.1. Hem İsim Cümlesine Hem de Fiil Cümlesine Muzâf Olan Kelimeler	78
2.9.2. Yalnızca Fiil Cümlesine Muzâf Olan Kelimeler	80
2.10. Muzâf ve Muzâfun İleyh'in Hazfı	80
2.11. Muzâf ve Muzâfun İleyh Arasına Kelime Girmesi	82
2.12. Yâu'l-Mutekellime Muzâf Olan Kelimenin Sonunun Harekesi	84

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

3. TÂBÎ OLMA YOLUYLA MECRÛR OLAN İSİMLER

3.1. Arapçada Tâbiler	87
3.1. Sıfat'ın Mecrur Olması	87
3.2. Te'kîd'in Mecrur Olması	88
3.3. Bedel'in Mecrur Olması	88
3.4. Atfu'l-Beyân'ın Mecrur Olması	88
3.5. Atfu'n-Nesak'ın Mecrur Olması	89

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

4. CERRU'L-CİVÂR (MEKÂNSAL YAKINLIKTAN DOLAYI CER ETME) YOLUYLA MECRÛR OLAN İSİMLER

4.1. Cerru'l-Civâr	90
4.2. Hareke Açısından Civâr	91
4.3. Sarf Açısından Civâr	92
4.4. Nahiv Açısından Civâr.....	93
4.5. el-Cerru ale'l-Civâr'ın Ma'tûf Üzerinde Meydana Gelmesi.....	95
4.6. Müfessirlerin “el-Cerru ale'l-Civâr” Hakkında Genel Görüşleri.....	98
SONUÇ.....	99
KAYNAKÇA.....	100
ÖZGEÇMİŞ	

KISALTMALAR

a.g.e.	: adı geçen eser
b.	: bin veya ibn
bkz.	: bakınız
h.	: hicri
s.	: sayfa
trs.	: tarihsiz
hz.	: hazreti
nşr.	: yayımlayan
s.a.v.	: Sallallahu Aleyhi ve Sellem
ö.	: Ölüm
İst.	: İstanbul

GİRİŞ

Arap Dili'nin diğer dillerin hemen hepsinde, hatta kendi grubu olan diğer Sâmi dillerde bile bulunmayan bir farklılığı vardır. Bu farklılık, *i'râb* olarak isimlendirilmektedir.¹ Arap gramerinin önemli bir kavramı olan *i'râb*, “mecrurlar” konusunu doğrudan ilgilendirmektedir. Dolayısıyla, önce *i'râb* kavramıyla ilgili genel bir çerçevenin verilmesi gerekmektedir.

İ'rab kelimesinin sözlük anlamı “izhar etmek, açığa çıkartmak, açığa vurmak”tır.² Arapçadaki “أعربت ما في نفسي” cümlesi “İçimdekini açığa vurdum” anlamına gelmektedir.³ Gramer terimi olarak da *kelimenin sonunda meydana gelen ve kelimenin cümle içerisindeki konumunu, vazifesini belirleyen alameti* ifade etmektedir. Bu alamete sebep olan da belirli bir âmildir.⁴ Sonunda değişiklik meydana gelen kelimelere *mu'reb* denmektedir.

“جاء طالبٌ، رأيتُ طالباً، مررتُ بطالبٍ” cümlelerinde “طالب” kelimesinin sonunda, “âmil”lere göre bazı değişiklikler meydana gelmiştir. Verilen örneklerde, “طالب” kelimesinde meydana gelen bu duruma *i'râb*, değişikliği kabul etmesinden dolayı da bu kelimeye *mu'reb* denilmektedir.

İ'rabın zıddı olarak bir de *bina* kavramı vardır. O da, gramer terimi olarak kelimelerin sonunun terkip içinde değişmemesini, her zaman aynı şekilde kalmasını ifade etmektedir.⁵ Bu durumda olan kelimelere de *mebni* denilmektedir. Arapça gramerinde üçe ayrılan kelime gruplarından biri olan *harf(edat)*lerin tamamı mebnidir. Diğer iki gruptan biri olan *isimler*, çok azı dışında *mu'reb*tir. *Fiillerin* ise büyük bölümü mebni, bir kısmı da *mu'reb*tir. *Mu'reb* kelimelerin sonlarında meydana gelen değişiklikler *ref*, *nasb*, *cer* ve *cezm* olarak isimlendirilmektedir. Bu durumlarda bulunan *mu'reb* kelimelere de *merfu*, *mansub*, *mecrur* ve *mezum* denilmektedir. İlk ikisi, yani *ref* ve *nasb* hali isimlerde ve fiillerde ortaktır *cer*, sadece isimlere mahsus, *cezm* de sadece fiillere mahsus durumları ifade etmektedir.

¹ Latince ve Rusça gibi bazı ölü ve yaşayan dillerde *i'râb* bulunmaktadır.

² İbn Manzûr, Ebu'l-Fadl Cemâluddîn Muhammed b. Mukerrem b. Alî b. Ahmed el-Ensârî, *Lisânu'l-Arab*, Dâru Sâdir, Beyrut, 1990, “عرب” mad., I, 588.

³ el-Hâşimî, Ahmed b. İbrahim, *el-Kâvâidu'l-Esâsiyye li'l-Luğâti'l-Arabiyye*, el-Mektebetu'l-Âsriyye, Beyrut, 2011, s. 41.

⁴ Hasan Abbas, *en-Nahvu'l-Vâfi*, I-IV, Dâru'l-Maârif, 14. b, Mısır, trs. I, 74; el-Hâşimî, *a.g.e.*, s. 41.

⁵ el-Hâşimî, *a.g.e.*, s. 41.

Araştırma konumuz olan *mecrur* kavramının alanına sadece isimler girmektedir. Yukarıdaki sınıflandırmaya göre isimlerin üç i'râb hali bulunmaktadır: *Ref* (merfu), *nasb* (mansub) ve *cer* (mecrur) . Bu durumda bulunan isimlerin sonlarındaki değişiklikler, *hareke*, *harf* veya *hazif* (düşürme) gibi farklı şekillerde kendini göstermektedir. Bunlara *i'râb alametleri* denilmektedir.

İ'râb alametlerini hareke olarak alan mureb isimlerden tam olarak üç harekeyi (damme, fetha, kesra) alanların yanında sadece ikisini alanlar da vardır. Bunlardan *munsarîf müfred* (tekil) isimler ve *cemi teksir* isimler her üç harekeyi de almaktadır:

”كَتَبَ الطَّالِبُ، رَأَيْتُ الطَّالِبَ، مَرَرْتُ بِالطَّالِبِ، كَتَبَ الطَّلَابُ، رَأَيْتُ الطَّلَابَ، مَرَرْتُ بِالطَّلَابِ”.

Örneklerdeki “الطالب” ve “الطلاب” kelimeleri, i'râb alametleri olarak *ref* halinde damme, *nasb* halinde fetha, *cer* halinde de kesra almıştır.

Gayr-ı munsarîf ve cemi müennes sâlim isimler ise i'râb alametleri olarak sadece iki hareke alırlar: “جَاءَ أَحْمَدُ، رَأَيْتُ أَحْمَدَ، مَرَرْتُ بِأَحْمَدَ” : “جَاءَ الْمُسْلِمَاتُ، رَأَيْتُ الْمُسْلِمَاتِ، مَرَرْتُ بِالْمُسْلِمَاتِ”.

Örneklerdeki “أحمد” kelimesi i'râb *ref* halinde damme, *nasb* ve *cer* hallerinde fetha; “المسلمات” kelimesi ise *ref* halinde damme, *nasb* ve *cer* hallerinde kesra almıştır.

İ'râb alametlerini harf ile alan isimler, *tesniyeler*, *cemi müzekker sâlimler* ve *esma-i sittedir*. Bu isimlerde harfler, harekelerin yerine geçmektedir. Bu durumda olanlara “niyabet yoluyla i'râb babları” denilmektedir.⁶

“İki şey” anlamına gelen *tesniye*, harfleri, harekeleri ve manası bir, atıf ve matufa ihtiyaç duymayan, sonunda ziyade (ek) olan isim olarak tarif edilmektedir.⁷ Sonlarındaki ziyade, i'râb durumuna göre “-ان” veya “-ين” olarak gelir.

“جَاءَ الْوَالِدَانِ، رَأَيْتُ الْوَالِدَيْنِ، مَرَرْتُ بِالْوَالِدَيْنِ” örneklerinde *ref* halinde damme yerine “ا”, *nasb* halinde fetha yerine “ي”, *cer* halinde ise kesra yerine yine “ي” almıştır. Tesniyelerin sonundaki ‘ن’ harfinin, müfred isimlerdeki *tenvin* yerine geçtiği kabul edilmektedir.⁸

Cemi müzekker sâlimler, ikiden fazla kişiye delalet eden, sonlarında ziyâde (ek) olan isimlerdir.⁹ Sonlarındaki ziyade, i'râb durumuna göre “ون” veya “ين” olarak gelir.

⁶ Abbâs Hasan, *a.g.e.*, I, 104; el-Hâşimî, *a.g.e.*, s.69; *İbn Akîl*, Bahâuddin Abdullah, *Şerhu İbn Akîl*, I-II, nşr. Muhammed Muhyiddin Abdulhamid, 7. Baskı, Tahran, h. 1311. I, 44.

⁷ Abbâs Hasan, *a.g.e.*, I, 117; el-Hâşimî, *a.g.e.*, s. 63.

⁸ el-Hâşimî, *a.g.e.*, s. 63.

“و” ref halinde damme yerine “و” nasb halinde fetha yerine “ي”, cer halinde ise kesra yerine yine “ي” almıştır. Cemi müzekker sâlimlerin sonundaki ‘ن’ harfinin, müfred isimlerdeki *tenvin* yerine geçtiği kabul edilmektedir.¹⁰

Esmâu’s-sitte (altı isim) “أب، أخ، حم، فو، ذو، هن” kelimeleridir.¹¹ Bunlar şartlı olarak ref halinde *vav* “و”, nasb halinde *elif* “”, cer halinde *yâ* “ي” harflerini i’râb alametleri olarak alırlar. Bu şartlar: Müfred olmaları, mükebber olmaları, mütekellime tahsis edilmiş olan “ي” zamiri dışında başka bir isme muzâf olmalarıdır.¹²

“و” ref halinde damme yerine “و”, *nasb* halinde fetha yerine “”, cer halinde ise kesra yerine yine “ي” almıştır. Eğer bu altı isim, bu şartlardan birini kaybedecek olursa normal hareke ile irab alametlerini alırlar.¹³

Yukarıda olduğu gibi herhangi bir mani olmadan alametleri telaffuz edilen i’râba “zâhiri i’râb” denir.¹⁴ İsim mu’reb olduğu halde i’râb alametlerini telaffuz etmeye bir mani varsa buna da “takdîrî i’râb” denilmektedir.

İ’rab gruplarına göre cümle içindeki görevler şöyledir:

Merfu gruptakiler: Fâil, nâibu’l-fâil, mübtedâ, haber, “كان” ve kardeşleri olarak bilinen fiillerin ismi, “لَيْسَ” ve kardeşleri olarak bilinen edatların hâberi, “لَيْسَ” fiiline benzeyen edatların ismi, umûmi olumsuzluk bildiren “لَا”nın (“lâ” en-nafiye li’l-cins) haberi, mukârebe fiillerinin ismi ve bunlara tâbi olanlar.¹⁵

Mansub gruptakiler: Bunlar on beş tanedir. Mef’ûlü mutlak, mef’ûlün bih, mef’ûlün fih, mef’ûlün leh, mef’ûlün maah, hâl, temyîz, müstesnâ, “كان” ve kardeşlerinin haberi, “لَيْسَ” ve kardeşlerinin ismi, umûmi olumsuzluk bildiren “لَا”nın (“lâ” en-nafiye li’l-cins) ismi, “لَيْسَ” fiiline benzeyen edatların haberi, münadâ ve bunlara tâbi olanlar.¹⁶

⁹ el-Hâşimî, *a.g.e.*, s. 66.

¹⁰ el-Hâşimî, *a.g.e.*, s. 67.

¹¹ el-Hâşimî, *a.g.e.*, s. 69.

¹² el-Hâşimî, *a.g.e.*, s. 70.

¹³ Abbâs Hasan, *a.g.e.*, I, 107; el-Hâşimî, *a.g.e.*, s. 70; İbn Akîl, *a.g.e.*, I, 44.

¹⁴ el-Hâşimî, *a.g.e.*, s. 73.

¹⁵ el-Hâşimî, *a.g.e.*, s. 111.

¹⁶ el-Hâşimî, *a.g.e.*, s. 185.

Mecrur gruptakiler: Başında cer harfî (edatı) olan isimler, muzâfun ileyh, mecrura tabi olarak mecrur olanlar ve mecrur isme yakınlığından dolayı mecrur olanlar (el-mecrûr ale'l-civâr) .¹⁷

¹⁷ el-Hâşimî, *a.g.e.*, s, 243.

BİRİNCİ BÖLÜM

1. CER HARFLERİ (“HARFU’L-CER”LER) İLE MECRÛR OLAN İSİMLER

1.1. Cer Harflerinin Tasnifi

Cer harfleri, Arapça’da üç gruba ayrılan kelime türlerinden, harf (edat) grubunda yer alan kelimelerdir.¹⁸ Bunlar isimlerin önüne gelerek, şekil ve anlam yönünden o isimlerde bir takım değişiklikler meydana getirirler.¹⁹ Bazı nahiv kitaplarında bu harflerin sayısı yirmi birdir,²⁰ bazılarında da yirmi olarak geçmektedir.²¹

11	10	9	8	7	6	5	4	3	2	1
واو القسم	رُبَّ	حَتَّى	كَ	فِي	لِ-	أَيَّ	عَنْ	إِلَى	مِنْ	بِ-
	21	20	19	18	17	16	15	14	13	12
	مَتَى	لَوْلَا	لَعَلَّ	كَيْ	حَاشَا	عَدَا	خَلَا	مُنْذَ	مُذَ	تَاء القسم

Bu harfler (edatlar), Basra nahiv ekolüne mensub dilciler tarafından cer harfleri diye isimlendirilmişlerdir. Kufe nahiv ekolü dilcileri ise, kendilerinden önce bulunan fiillerin manalarını kendilerinden sonra gelen isimlere kattıkları için “hurûfu’l-idâfe”(حُرُوفُ الإِضَافَةِ) olarak isimlendirmişlerdir.²²

Kaynaklarda cer harfleri, aslî ve zâit olmalarına, cer ettikleri kelimelere, kullanım şekillerine ve vaz olundukları harf sayılarına göre bir takım sınıflandırmalara tabi tutulmuşlardır.

¹⁸ el-Hâşimî, *a.g.e.*, s, 23.

¹⁹ Çörtü, M. Meral, *Arapça Dil Bilgisi Nahiv*, 17. Baskı, İst., 2014. s, 332.

²⁰ Abdulhamid, Muhammed Muhyiddin, *Uddetu’s-Sâlik ilâ Tahkiki Evdahi’l-Mesâlik*, I-III, el-Mektebetu’l-Asriyye, Beyrut, 2008, III, 5.

²¹ İbn Hişâm, *Evdahu’l-Mesâlik*, III, 5.

²² es-Sâmerrâî, Fâdıl Sâlih, *Meâni’n-Nahv* IV, 2. Baskı, Şirketu’l-Atik, Kahire, 2000, III, 5; İbn Habbâz, Ahmed b. Huseyin, *Tevcihu’l-Luma’ Şerhu Kitâbi’l-Luma’*, Dâru’s-Selm, 2. Baskı, Kahire, 2007, s. 227.

1.1.1. Aslî ve Zâit Olmaları Bakımından Cer Harfleri

Cer harfleri aslî ve zâit olmalarına göre üç kısma ayrılmaktadır.

- 1- Aslî cer harfleri,
- 2- Zâit cer harfleri,
- 3- Zâide benzeyen cer harfleri.²³

1.1.1.1. Aslî Cer Harfleri

Aslî cer harfleri (حروف الجرّ الأصلية), cümle içinde bir fonksiyonu olan, cümlelerin anlamını tamamlayan ve başına geldiği isimle bağlı bulunduğu müteallakın (*âmilin*) bağlantısını sağlayan cer harfleridir.²⁴ Aslî cer harfleri on dört tanedir:²⁵

10	9	8	7	6	5	4	3	2	1
رُبَّ	حَتَّى	كُ	فِي	لِـ	هَى	عَنْ	إِلَى	مِنْ	بِـ
						14	13	12	11
						مُنْذُ	مُنْذُ	تَاءُ الْقِسْمِ	وَاوُ الْقِسْمِ

Aslî cer harflerinin bağlı bulunduğu veya câr (cer harfî) ile mecrûrun (cer harfinden sonra gelen ismin) irtibatını gerçekleştiren âmile “müteallak” denilir.²⁶ Sözelimi “تَمَسَّلَ بِالْأَنْبِ” “Edebe sarıl” cümlesinde “بِـ” cer harfî “تَمَسَّكَ” fiiliyle bağlantılı olup, onun anlamını isme iletmektedir. Bu harfin cümleden atılması durumunda cümlelerin anlamı bozulmaktadır. Cümlelerin anlamını tamamladıkları için bu harflere “aslî cer harfleri” denilmiştir.

²³ Uralgiray, Yusuf, *İlk ve İleri Dil Bilgisi*, I-II, 1986, Riyad, I, 360.

²⁴ İbn Hişâm, *Evdahu'l-Mesâlik*, III, 7; Uralgiray, *a.g.e.*, s. 361.

²⁵ Abdulhamid, Muhammed Muhyiddin, *a.g.e.*, III, 7; Uralgiray, *a.g.e.*, s. 361.

²⁶ el-Hâşimî, *a.g.e.*, s. 245.

1.1.1.2. Zâit Cer Harfleri

Zâit cer harfleri (حروف الجر الزائدة), bağlanacakları bir müteallak istemeyen ancak, cümlelerin genel manasını güçlendirmek ve te'kit etmek için gelen, cümleden düşmeleri halinde de aslî manaya zarar vermeyen cer harfleridir.²⁷ “سَتَ عَلَيْهِمْ مَسِيرٌ” “*Sen onların üzerine gözetleyici değilsin.*”²⁸ âyetinde geçen “-” cer harfi bunlara örnektir. Bu cer harfi cümleden düşse de anlamda bir bozulma olmamaktadır. Zâit cer harfleri yedi tanedir.²⁹

7	6	5	4	3	2	1
ك	فِي	لِ	عَى	عَنْ	مِنْ	بِ

1.1.1.3. Zâide Benzeyen Cer Harfleri

Zâide benzeyen cer harfleri (حروف الجر الشبيهة بالزائد), cümleye bir anlam katan ancak bir müteallak istemeyen cer harfleridir. Bu harflere “şebih bi’z-zaid” denilmesinin sebebi, bir yönüyle aslî cer harflerine benzemeleri, bir yönüyle de zâit cer harflerine benzemeleridir. Aslî harflere benzemeleri cümleye bir anlam katmalarından, zâit harflere benzemeleri de bir müteallak (âmil) istememelerinden dolayıdır.³⁰ “رَبِّ قَوْلٍ أَحْسَنُ مِنْ عَمَلٍ” “Nice söz vardır ki, uygulamadan daha güzeldir.” sözündeki “رَبِّ” harfinin her hangi bir müteallakı (âmil) olmayıp, cümleye sadece bir pekiştirme anlamı katmaktadır.

Zâide benzeyen cer harfleri beş tanedir.³¹

5	4	3	2	1
رَبِّ	عَلَّ	حَاشَا	عَدَا	خَلَا

²⁷ Abdulhamid, Muhammed Muhyiddin, *a.g.e.*, III, 7.

²⁸ Gâşiye, 88/22.

²⁹ Abbâs Hasan, *a.g.e.*, II, 449.

³⁰ Abdulhamid, Muhammed Muhyiddin, *a.g.e.*, III, 7.

³¹ Abbâs Hasan, *a.g.e.*, II, 452.

1.1.2. Cer Ettikleri Kelime Bakımından Cer Harfleri

Cer harflerinin bir kısmı, hem zâhir (zamir olmayan) isimlerin hem de zamirlerin başına gelir, bir kısmı da sadece zâhir isimlerin başına gelir.

a) Zâhir İsimleri ve Zamirleri Cer Eden Harfler: Hem zâhir isimlerin hem de zamirlerin başına gelen cer harfleri on bir tanedir.³²

7	6	5	4	3	2	1
فِي	لِ-	عَلَى	عَنْ	إِلَى	مِنْ	بِ-
			11	10	9	8
			لَعَلَّ	حَاشَا	عَدَا	خَلَا

b) Sadece Zâhir İsimleri Cer Eden Harfler: Sadece zâhir isimlerin başına gelen cer harfleri sekiz tanedir.³³

8	7	6	5	4	3	2	1
كَيْ	تَاءُ الْقِسْمِ	وَاوُ الْقِسْمِ	مُذَّ	مُذَّ	رُبَّ	حَتَّى	كَ

1.1.3. Kullanım Şekline Göre Cer Harfleri

Cer harfleri, adından da anlaşıldığı gibi aslen Arapça kelime çeşitlerinden harf (edat) grubuna girmektedir. Fakat bunlardan sadece harf olarak kullanılanlar dışında hem harf hem isim, hem harf hem fiil olarak kullanılan cer harfleri de vardır.

a) Yalnızca harf olarak kullanılan cer harfleri: Bu harfler on iki tanedir.³⁴

6	5	4	3	2	1
---	---	---	---	---	---

³² İbn Uşûr, Ebu'l-Hasan Ali b. Mu'min b. Muhammed b. Ali b. Uşûr, *Şerhu Cumeli'z-Zeccâcî*, I-III, Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, 1. Baskı, Beyrut, 1998, a.g.e., I, 482; el-Hâşimî, a.g.e., s. 245; İbn Hişâm, *Evdahu'l-Mesâlik*, III, 16.

³³ el-Hâşimî, a.g.e., s.245; İbn Hişâm, *Evdahu'l-Mesâlik*, III, 17-19.

³⁴ İbn Uşûr, a.g.e., I, 487.

بِرْ-	مِنْ	إِلَى	لِ-	فِي	حَتَّى
7	8	9	10	11	12
رُبَّ	واو القسم	تاء القسم	كِي	لَعَلَّ	لَوْلا

b) Hem harf hem isim olarak kullanılan cer harfleri: Bu harfler beş tanedir:³⁵

5	4	3	2	1
عَى	عَنْ	كَ	مُنْذَ	مُنْذَ

c) Hem harf hem fiil olarak kullanılan cer harfleri: Bunlar da dört tanedir:³⁶

4	3	2	1
عَى	حَاشَا	عَدَا	خَلَا

1.1.4. Vaz' Olunduğu Harf Sayısına Göre Aslî Cer Harfleri

Cer harfleri bir, iki, üç ve dört harfli olmak üzere gruplandırılmaktadır.

a) Bir harf üzerine vaz' olunan cer harfleri:

5	4	3	2	1
تاء القسم	واو القسم	كَ	لِ-	بِرْ-

b) İki harf üzere vaz' olunan cer harfleri:

4	3	2	1
مُنْذَ	فِي	عَنْ	مِنْ

³⁵ eş-Şâtibî, Ebû İshâk İbrahim b. Musa, *Şerhu's-Şâtibî, veya el-Makâsidu's-Şâfiye fi Şerhi Hulâsati'l-Kâfiye*, I-VI, nşr. Muhammed Ali Beydun, 1. Baskı, Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, Beyrut- Lübnan, 2012, III, 384; İbn Hişâm, *Evdahu'l-Mesâlik*, III, 48.

³⁶ el-Murâdî, el-Hasan b. Kasım, *el-Cenâ'd-Dânî fi Hurûfi'l-Meânî*, nşr. Fahreddin Kabave - Muhammed Nedim Fazıl, Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, Beyrut, 1992, s. 470-558.

c) Üç harf üzere vaz' olunan cer harfleri:

3	2	1
مِنْ	عَلَى	إِلَى

d) Dört harf üzere vaz' olunan cer harfi.³⁷

1
حَتَّى

1.2. Cer Harflerinin Müteallakları

Aslî olan cer harfine müteallak (âmil) gerekir. Bu müteallak, cümlede mezkûr olabileceği gibi bazı durumlarda mahzûf da olabilir.³⁸ Müteallak (âmil), fiil, şibh-i fiil veya fiil mânâlı bir kelime olur.³⁹

Fiil, رَأَيْتُهُ فِي الْبَيْتِ (Onu evde gördüm) cümlesindeki “رَأَيْتَ” fiili müteallaktır.

Şibh-i fiil, (fiilden türemiş fiil gibi amel eden kelime), masdar, ism-i fail, ism-i mef'ul, sıfat-ı müşebbehe ve mübalağa sığalarıdır.⁴⁰ “إِيمَانٌ بِاللَّهِ خَيْرٌ” “Allaha iman daha hayırlıdır” cümlesinde “بِ” harfinin müteallakı “إِيمَانٌ” masdarıdır.

Fiil isimleri, içinde fiil mânası taşıyan isimlerdir,⁴¹ yani şeklen mazi, muzâri, emir sîgalarından birine uymayan fakat anlamı bu fiillerden birine uyan isimlerdir. “أَفَّ مِنَ الْمُنَافِقِينَ” “Münafıklardan sıkılıyorum” cümlesindeki “أَفَّ” kelimesi “أَتَضَجَّرُ” “sıkılıyorum” fiilinin anlamını taşıdığı için cer harfi “مِنْ” in müteallakı (bağlı olduğu yer) bu kelimedir.

³⁷ Ebû Hayyân el-Endelûsî, *İrtişâfu'd-Darab min Lisâni'l-Arab*, I-IV, nşr. Mektebetu'l-Hancî, 1. Baskı, Kahire, 1998, IV, 1695; İbn Hişâm, Ebû Muhammed Abdullah b. Yusuf, *Şerhu Katri'n-Nedâ ve Belli's-Sadâ*, el-Mektebetu'l-Âsriyye, Beyrut, 2011. s.275; *Evdahu'l-Mesâlik ilâ Elfiyeti İbn Mâlik*, I-IV, el-Mektebetu'l-Âsriyye, Beyrut, 2008; İbn Usfûr, a. g. e. I, 476-477.

³⁸ Uralgiray, *a.g.e.*, s. 363.

³⁹ el-Ahfeş, *a.g.e.*, s. 47; el-Galâyînî, Mustafa b. Muhammed Selim, *Câmiu'd-Durûsi'l-Arabiyye*, I-III, nşr. Muhammed Ali Beydûn, 1. Baskı, Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, Beyrut, m. 2000, h. 1421. III, 155; el-Hâşimî, *a.g.e.*, s. 245.

⁴⁰ el-Hâşimî, *a.g.e.*, s. 281.

⁴¹ el-Galâyînî, *a.g.e.*, III, 155; el-Hâşimî, *a.g.e.*, s. 281.

1.2.1. Cer Harfî ve Mecrûrunun, Mûteallakından Önce Gelmesi

Cer harfinin ve mecrûrun, mûteallakından sonra gelmesi asıldır. Fakat nahiv ve belâgat açısından bir sakınca bulunmadıkça, cer harfî ve mecrûr mûteallakından önce gelebilir. Tarafe b. el- Abd'ın (ö. 564)

عَنْ الْمَرْءِ لَا تَسْأَلْ وَسَلَّ عَنْ قَرِينِهِ || فَكُلُّ قَرِينٍ يُنْذِرُ الْعَارَ بِقَرِينِهِ

“Kişiyi sorma arkadaşını sor, çünkü her arkadaş arkadaşına uyar”⁴²

beytindeki “لَا تَسْأَلْ” ve “يُنْذِرُ” fiileri kendilerine mûteallık (bağlı) olan cer harflerinden sonra gelmişlerdir.

1.2.2. Cer Harfî ve Mecrûrunun Mûteallakının Hazfî (Düşürülmesi)

Cer harfî ve mecrûrun mûteallakının hazfedilmesinin hem vâcib olduğu, hem de câiz olduğu yerler vardır.⁴³

a) Mûteallakın hazfinin (düşürülmesinin) vacip (gerekli) olması: Mûteallak, “كان،” gibi umûm ifade eden fiil veya şibh-i fiillerden herhangi biri olursa hazfedilmesi vaciptir. “هُوَ فِي الدَّارِ” “O, evdedir” cümlesindeki “في” harfinin mûteallakı, zorunlu olarak hazf edilmiş olan “كَانَ” kelimesidir.⁴⁴

b) Mûteallakın hazfinin (düşürülmesinin) câiz olması: Arapça’da bazı ifadelerde cer harfinin mûteallakının hazfedilmesi caizdir.⁴⁵ Sözelimi “إِلَى أَيْنَ تَذْهَبُ؟” “Nereye gidiyorsun?” diye soran birine kısaca “إِلَى الْمَدْرَسَةِ” “Okula” şeklinde verilen karşılıkta “ذَهَبْتُ” fiilinin hazfedilmesi caizdir.

⁴² Tarafe b. el- Abd, Divan, s.32, 3. Baskı, Dâru’l-Kutubi’l-İlmiyye, Beyrut, 2002.

⁴³ el-Ğalâyînî, a.g.e., III, 156; Uralgiray, a.g.e., s. 363.

⁴⁴ el-Hâşimî, a.g.e., s. 247.

⁴⁵ el-Hâşimî, a.g.e., s. 246.

1.3. Cer Harfinin Mecnûrunun İ'rabı

Cer harfinin mecruru cümle içerisinde bazen “mahallen merfû” bazen de “mahallen mansub” bir konumda olur.

1.3.1. Aslî Cer Harfî ve Mecnûrunun İ'rabı

a) **Mahallen merfu olur:** Nâibu'l-fâil olduğu zaman: “جاء بالمجرم الفار” “Kaçan suçlu getirildi” sözündeki “بالمجرم” kelimesi mahallen merfû' naibi faildir. Mübteda'nın haberi olduğu zaman: “العلم كالنور” “İlim nur gibidir” sözündeki “كالنور” kelimesi mahallen merfû' haberdur. “إن” ve benzerlerinin haberi olduğu da: “إنَّ الفلاح في العمل الصالح” “Muhakkakki kurtuluş salih ameldedir” Sözünde ki, “في العمل الصالح” cümlesi mahallen merfû' “إن”nin haberidir. Cinsini nefyeden “لا”nın haberi olduğu da. “لاَحَسَبَ كحُسْنِ الخلق” “Güzel ahlak gibi şeref yoktur” sözün de geçen “كحسْنِ الخلق” terkihi mahallen merfû' “لا”nın haberidir.⁴⁶

b) **Mahallen mansub olur:** Mef'ulun fih olduğu zaman: “جلسْتُ في الدار” “Evde oturdum” sözündeki, “في الدار” câr ve mecrû'u mahallen mansûb mef'ûl fihtir. Mef'ul leh olduğu zaman: “سافرتُ للعلم” “İlim için sefere çıktım” sözündeki, “للعلم” câr ve mecrûu mahallen mansûb mef'ûlü lehtir. Mef'ûlü mutlak olduğu zaman: “جَرَى الفرسُ كالريح” “At rüzgâr gibi koştu” cümlesinin aslı “جَرَى الفرسُ كَجَرَى الرِّيح” dir. “كجري الرِّيح” câr ve mecrûu mahallen mansûb mef'ûlü mutlakdır. Mef'ûlü bih gayri sarîh olduğu zaman: “مررتُ بزيد” “Zeyd'in yanından geçtim” sözündeki, “بزيد” câr ve mecrûu mahallen mansûb mef'ûlü bih gayri sarîhtir. “كان” ve benzerlerinin haberi olduğu zaman: “كنتُ في دمشق” “Ben Şamda idim” Sözünde geçen “في دمشق” câr ve mecrûu mahallen mansûb nakıs fiillerden olan “كنتُ” nun haberidir.⁴⁷

1.3.2. Zâit Cer Harfinin Mecnûrunun İrabı

Zâit cer harfinin mecrurunun irabı, öncesinde geçen âmilin istediği şekilde i'râbtır.⁴⁸

⁴⁶ Abbâs Hasan, *a.g.e.*, II, 445; el-Galâyînî, *a.g.e.*, III, 157.

⁴⁷ el-Galâyînî, *a.g.e.*, III, 157; Abbâs Hasan, *a.g.e.*, II, 445

⁴⁸ el-Galâyînî, *a.g.e.*, III, 157; Abbâs Hasan, *a.g.e.*, II, 451.

a) **Mahallen merfû olur:** Fâil olduğu zaman: “مَا جَاءَنَا مِنْ أَحَدٍ” “Hiç kimse bize gelmedi” cümlesinin aslı, “ما جاءنا أحدٌ” ‘dür, “أحدٌ” kelimesi faildir. Başına “مِنْ” cer harfi geldikten sonra da faillik durumunu kaybetmez fakat mahallen merfû’ olur. Nâibi fâil olduğu zaman. “مَا قِيلَ مِنْ شَيْءٍ” “Hiçbir şey söylenmedi” sözündeki, “مِنْ شَيْءٍ” câr ve mecrûru mahallen merfû’ naibi faildir. Mübteda olduğu zaman: “بِحَسْبِكَ اللَّهُ” “Allah sana yeter” cümlesinin aslı “حَسْبُكَ اللَّهُ”dır. Dolayısıyla zâit cer harfinin mecrûr’u mübteda’dır ve mahallen merfû olur.

b) **Mahallen mansûb olur:** Mef’ul bih olduğu zaman: “مَا رَأَيْتُ مِنْ أَحَدٍ” “Hiç kimseyi görmedim” sözündeki, “مِنْ أَحَدٍ” câr ve mecrûr’dan oluşan terkeb mahallen mansûb mef’ul bih’tir. Mef’ul mutlak olduğu zaman: “مَا سَعَى فُلَانٌ مِنْ سَعْيٍ يَحْمَدُ عَلَيْهِ” “O şahıs, övülecek bir iş yapmamıştır” sözün de geçen “مِنْ سَعْيٍ” kelimesi mahallen mansub mef’ul mutlaktır. “أَلَيْسَ اللَّهُ بِأَحْكَمَ الْحَاكِمِينَ” “Allah hüküm verenlerin en âdili değil midir”⁴⁹ ayetinde mecrur mahallen mansûb “لَيْسَ”nin haberidir.⁵⁰

1.3.3. Zâide Benzeyen Cer Harfinin Mecrurunun İrabı

Bazı dilciler, zâide benzeyen cer harfinin mecrûrunun i’râbı, zâit cer harfinin mecrûrunun irabı gibidir demişler.⁵¹ el-Galâyînî zâide benzeyen cer harflerinin mecrurunun irabını ikiye ayırmıştır. Zâide benzeyen cer harfleri “خلا، عدا، حاشا، لعل” olursa, bunlardan sonra gelen mecrurun irabı, “müstesna” olarak mahallen mansub olur. Zâide benzeyen cer harfi “رُبَّ” ise, bundan sonra gelen mecrûrun i’râbı iki şekilde olur: “رُبَّ”den sonra mef’ulünü almamış müteâddi bir fiil bulunursa mecrûr’un i’râbı, “mef’ul bih” olarak mahallen mansûbtur: “رُبَّ رَجُلٍ كَرِيمٍ أَكْرَمْتُ” “Nice iyi adam’a ikram da bulundum” sözündeki, “رَجُلٍ” kelimesi, kendinden sonra gelen “أَكْرَمْتُ” fiilinin “mef’ul bih”i ve mahallen mansûbtur. Eğer “رُبَّ” harfinden sonra lâzım bir fiil veya veya mecruruna dönen (ait) zamiri nasbeden müteaddi bir fiil ya da bir isim bulunursa mecrûr, “mübteda” olarak mahallen merfû’ olur. “رُبَّ رَجُلٍ كَرِيمٍ” “Nice çok çalışan başarmıştır”, cümlesinde “عَامِلٍ” kelimesi; “رُبَّ عَامِلٍ مُجْتَهِدٍ نَجَحَ” “Nice cömert kimseye ikramda bulundum” cümlesinde “رَجُلٍ” kelimesi ve “رُبَّ غَنِيِّ الْيَوْمِ”

⁴⁹ Tîn, 95/8.

⁵⁰ el-Galâyînî, a.g.e., III, 157; Abbâs Hasan, a.g.e., II, 453.

⁵¹ Abbâs Hasan, a.g.e., II, 453.

“فَقِيرٌ غَدًا” (Bugün zengin olan nicesi, yarın fakirdir) cümlesinde de “غَنِيٌّ” kelimesi “mübteda” olarak mahallen merfûdur.⁵²

1.4. Cer Harflerinden Sonra Zâit “ما” Harfinin Gelmesi

“ما” harfî, bu harflerin kendilerinden sonra gelen isimleri cer etmesini engellemez. İbn Mâlik (ö. 672/1273) el-Elfiyye metninde bunu şöyle ifade etmektedir:

وَيَعْدُ "مَنْ وَعَنْ وَيَاءٍ" زَيْدٌ "مَا" || فَلَمْ يَعْقُ عَنْ عَمَلٍ قَدْ عَمَّا

“ما” harfî gelir, fakat bu harflerin amel etmesine mani olmaz⁵³

Kur’ân-ı Kerim’deki “مِمَّا خَطِيئَاتِهِمْ أُغْرِقُوا” *“Günahları yüzünden tufanda boğuldular”*⁵⁴, “قَالَ عَمَّا قَلِيلٍ لِّيُصْرِحَ نَادِمِينَ” *“Allah buyurdu ki: ‘Pek yakında onlar mutlaka pişman olacaklar!’*”⁵⁵, “فَبِمَا نَقْضِهِمْ مِيثَاقَهُمْ لَعَنَّاهُمْ” *“Ahitlerini bozdukları için onları lânetledik”*⁵⁶ âyetlerinde “عَنْ”, “مِنْ” ve “بِـ” harfleri, kendilerinden sonra zâit “ما” harfî gelmesine rağmen amel etmişlerdir.⁵⁷

“ما” harfî, genel olarak bu cer harflerinin ameline mani olur. Bundan dolayı zâit “ما” ile gelen “كـ” ve “رُبَّ”, fiil ve isim cümlelerinin başında bulunurlar.⁵⁸ Nehşel b. Harri’nin (ö. 45/665), kardeşi Malik için söylediği mersiyede

أَخْ مَا جِدَلْتُمْ يَحْزُنِي يَوْمَ مَشْهَدٍ || كَمَا سَيْفُ عُمَرُو لَمْ تَخُنْهُ مَضَارِبُهُ

*“Savaş gününde beni utandırmayacak cömert bir kardeşim vardır, Âmr’ın kılıcı gibi, vuruşları ona hıyanet etmedi”*⁵⁹ beytinde geçen “كما” kelimesinin başındaki zâit “كـ”, “ما”

⁵² el-Galâyînî, a.g.e., III, 157.

⁵³ İbn Hişâm, *Evdahu'l-Mesâlik*, III, 58; el-Hâşimî, a.g.e., s. 246; İbn Akîl a.g.e., II, 31.

⁵⁴ Nuh, 71/25.

⁵⁵ Mu'minûn, 23/40.

⁵⁶ Mâide, 5/13.

⁵⁷ İbn Akîl, a.g.e., II, 32.

⁵⁸ İbn Hişâm, *Evdahu'l-Mesâlik*, III, 59; İbn Akîl a.g.e., II, 32; el-Hâşimî, a.g.e., 246-247.

⁵⁹ Hâtim Sâlih ed-Dâmin, *Aşratu Şuarâ Mukallun*, Câmiatu Bağdâd, 1990, s. 109.

harfinin cer etmesine mâni olmuştur.⁶⁰ Yine, aşağıdaki beyitlerde de “رَبِّ” harfî, zâit “مَا” harfinden dolayı amel etmemiş, fiil ve isim cümlelerinin başında gelmiştir.⁶¹

رَبِّمَا أَوْفَيْتُ فِي هَمٍّ || تَرْفَعَنَّ ذُوِي شِمَالَاتٍ

“Dağa indiğimde kuzey rüzgârları elbisemi uçuruyordu”⁶²

رُبَّمَا الْجَامِلُ الْمُؤَبَّلُ فِيهِمْ || وَعَنَاجِيحُ بَيْنَهُنَّ الْمَهَارُ

“Onların kazanılmış deve sürüleri, uzun boyunlu atları ve aralarında kısırakları vardı”⁶³

Zâit “مَا” harfî bazen “رَبِّ” ve “كَ” harflerinden sonra geldiği halde, bu iki harfin cer etmesine mani olmaz.⁶⁴ Adî b. Ra’lâ el-Gassânî’nin (ö. ?)

رُدَّمَا ضَرْدَبَتِي سَيْفٍ صَوِيلٍ || دَيْنٌ بُصْرَى وَطَعَةٍ تَجْلَاءُ

“Busra ve Ta’ne arasında bulunan boş arazide parlatılmış kılıçla nice vuruşlar gördüm”⁶⁵ beytinde geçen “رَبِّ”nin, kendisinden sonra zâit “مَا” harfî gelmesine rağmen cer ettiği görülmektedir.

1.5. Cer Harfinin Hazfî

Arapça gramerinde cer harflerinin zikredilmesi önceliklidir. Ama bazı durumlarda cer harfleri hazfedilebilir. Bu hazîf, kıyâsî (kâideye uygun) olabileceği gibi, semâî (kâide dışı) de olabilir.⁶⁶

1.5.1. Cer Harflerinin Kıyâsî (Kâideye Uygun) Olarak Hazfedildiği Yerler

Kıyâsî olarak hazfedildiği yerler on tanedir.⁶⁷

⁶⁰ İbn Hişâm, *Evdahu'l-Mesâlik*, III, 61.

⁶¹ el-Murâdî, *a.g.e.*, s. 455. İbn Akîl *a.g.e.*, II, s.33. İbn Hişâm, *Evdahu'l-Mesâlik*, III, 64.

⁶² Beyit, Cezîme el-Ebreş’e (ö. ?) nisbet edilmektedir. (Bkz. Bağdâdî, Abdulkadir b. Ömer, *Hizânetu'l-Edeb ve Lubbu Lubabi Lisani'l-Arab*, Dâru's-Sadr, Beyrut, trs., IV, 567.)

⁶³ Beyit, Ebû Duâd el-İyâdî’ye (ö. ?) nisbet edilmektedir. (Bkz. el-Bağdâdî, *a.g.e.*, IV, 488.)

⁶⁴ el-Murâdî, *a.g.e.*, s.456. İbn Hişâm, *Evdahu'l-Mesâlik*, III, 59.

⁶⁵ el-Asmaî, Ebû Saîd Abdulmelik b. Kurayb, *el-Asmaiyyât İhtiyâru'l-Asmaî*, nşr. Ahmed M. Şâkir-Abdusselâm Muhammed Hârûn, Dâru'l-Meârif, Kahire, 1993. s. 152; el-Bağdâdî, *a.g.e.*, IV, 187.

⁶⁶ el-Galâyînî, *a.g.e.*, III, s. 148.

a) İstifhâm (soru) için kullanılan “**كم**”in temyizinden önce:⁶⁸ “بَرَكُمْ يَرْهَمِ إِيْتَرَيْتَ ذَوِكَ” “Elbiseni kaçta aldın?” cümlesinin takdiri: “بَرَكُمْ مِنْ دَرَهَمٍ”dir. Burada cer harfî olan “**من**” kıyâsî olarak hazfedilmiştir.

b) Atıf harfî olan “**و**”dan sonra:⁶⁹ “إِنَّ فِي الدَّارِ زَيْدًا وَالْحُجْرَةِ عَمْرًا” “Evde Zeyd, odada Amr vardır” sözünde geçen “والحجرة” kelimesinin takdiri: “وفي الحجرة”dir.

c) Kâsem harfleri olan “**ب**”, “**و**”, ve “**ت**”, “**الله**” lafzından önce:⁷⁰ “**الله** لأفعلن” “**الله**’a yemin ederim ki, yapacağım” sözünde “**الله**” lafzı, mahzûf “**بِ**” cer harfî ile mecrur olmuştur. Bu sözün takdiri: “بِالله لأفعلن”dir.

d) Bir sorunun cevabında: Böyle bir durumda sorunun içinde mahzûf olan harfe delâlet eden bir harfin zikredilmesi şarttır. “كَيْمِيْ أَمْرًا أَلَدْتِ؟” “Kimi örnek aldın?” sorusuna verilen cevapta “زَيْدٍ” denilir, yani “زَيْدٍ” demektir.⁷¹

e) Atıf harfinden sonra gelen “**لو**” harfinden sonra:⁷² “**مَتَى** عُدْتُمْ بِنَا وَلَوْ فِئَةٍ مِنَّا” “*Ne zaman bize sığarsanız, velev ki bir grubumuza da olsa, size yardımcı oluruz*”⁷³ beytinde geçen “**لو**” harfinden sonra “**بِ**” cer harfî hazfedilmiştir.

f) İstifhâm (soru) hemzesinden sonra:⁷⁴ “مَرَرْتُ بِزَيْدٍ” “Zeyd’e uğradım” sözünden sonra sorulan “أَزَيْدٍ التَّاجِرِ” “Tüccar Zeyd’e mi?” sorusunda, “أَبَزَيْدٍ التَّاجِرِ؟” denilmek istenmiştir.

g) Teşvik için gelen “**هَلَّا**” edatından sonra:⁷⁵ “تَمَسَّكْتُ بِخَلْدٍ” “Ben Halid’e tutundum” diyen birine, “هَلَّا رَجُلٌ يُعْتَمَدُ عَلَيْهِ” “Keşke kendisine güvenilen bir adama tutunsaydın” dendiğinde bu söz aslında “هَلَّا رَجُلٌ يُعْتَمَدُ عَلَيْهِ” demektir.

⁶⁷ Abdulhamid, Muhammed Muhyiddin, *a.g.e* III, 71.

⁶⁸ İbn Hişâm, *Evdahu'l-Mesâlik*, III, s. 71; İbn Akîl a. g. e. II, s. 41.

⁶⁹ İbn Hişâm, *Evdahu'l-Mesâlik*, III, 72; el-Hâşimî, *a.g.e.*, s. 247.

⁷⁰ Abdulhamid, Muhammed Muhyiddin, *a.g.e.*, III, 71.

⁷¹ Abdulhamid, Muhammed Muhyiddin, *a.g.e.*, III, 71.

⁷² İbn Hişâm, *Evdahu'l-Mesâlik*, III, s. 71.

⁷³ Bkz. Muhammed b. Muhammed Şurrâb, *Şerhu's-Şevâhidi's-Şi'riyye fî Ummâti'l-Kutubi'n-Nahviyye*, Muessesetu'r-Risâle, Beyrut, 2007, III, 286.

⁷⁴ el-Hâşimî, *a.g.e.*, s. 247; İbn Hişâm, *Evdahu'l-Mesâlik*, III, s. 71.

⁷⁵ Abbâs Hasan, *a.g.e.*, II, s. 493; İbn Hişâm, *Evdahu'l-Mesâlik*, III, s. 71.

h) Şart edatı olan “إن” harfinden sonra:⁷⁶ “تَمَسَّكُوا بِأَحْسَنِهَا، إِنَّ عَلَيَّ وَإِنْ عَمَرُوا” “Hangisi daha güzel ahlaklıysa ona tutun, ister Ali ister Amr” cümlesinin takdiri: “إن بعلي وإن بعمرؤ” şeklindedir.

i) Te’kit edatı “أَنَّ” ve masdar harfi olan “أَنَّ”den önce:⁷⁷ “رَغِبْتُ أَنْ تَتَسَّكَ” “Ben ibadet etmek istiyorum” cümlesinde masdar harfi “أَنَّ” den önce “فِي” cer harfi hazfedilmiştir. Yine, “عَجِبْتُ أَنَّكَ مُسْتَمِرٌّ فِي صَلَاتِكَ” cümlesinde te’kit edatı “أَنَّ”den önce “بِ” cer harfi hazfedilmiştir.

j) Masdar harfi olan “كَيْ”den sonra:⁷⁸ “فَرَدْنَاهُ إِلَى أُمِّهِ كَيْ تَقَرَّ عَيْنُهَا” “Böylece biz onu annesine geri verdik ki, gözü aydın olsun”⁷⁹ ayetinde olduğu gibi, cer harfi “لِ” hazf edilmiştir.

1.5.2. Cer Harflerin Semâi (Kuralsız) Olarak Hazfedildiği Yerler

Anlam bozulmadığı zaman, herhangi bir kurala bağlı olmaksızın cer harfinin hazfedildiği görülmektedir. Hazf edilen cer harfinden sonra gelen isim, “mansubun bi-nez’i’l-hâfid” (cer harfinin düşmesiyle mansub olan) diye adlandırılır.⁸⁰ Kur’ân-ı Kerim’de “أَلَا إِنَّ ذُمُودَ”⁸¹ Kur’ân-ı Kerim’de “أَلَا إِنَّ ذُمُودَ”⁸¹ âyetinde “رَبَّهُمْ” kelimesinden önce “بِ” cer harfi; “وَاخْتَارَ مُوسَى قَوْمَهُ أَرْبَعِينَ رَجُلًا”⁸² “Musa, kavminden kırk kişi seçti”⁸² âyetindeki “مِنْ” cer harfi hazfedilmiştir.

Cer harflerinin semaî (kuralsız olarak) hazfedilmesine şiiirde de rastlamaktayız. Cerîr b. Atiyye’nin (ö. 110/728)

تَمْرُونِ الْيَبَارَ وَدَمْ تَعُوجُوا || كَلَامُكُمْ عَنِّي إِذَا حَرَامٌ

⁷⁶ Abbâs Hasan, *a.g.e.*, II, s. 494; İbn Hişâm, *Evdahu’l-Mesâlik*, III, s. 71; el-Hâşimî, *a.g.e.*, s. 247.

⁷⁷ el-Herevî, Ömer b. İsa b. İsmail, *el-Muhârrer fi’n-Nahv, I-III*, Dâru’s-Selâm, 2.Baskı, Kahire, 2008, II, 917; İbn Hişâm, *Evdahu’l-Mesâlik*, III, s. 72.

⁷⁸ İbn Hişâm, *Evdahu’l-Mesâlik*, III, s. 72.

⁷⁹ Kasas, 28/13.

⁸⁰ el-Hâşimî, *a.g.e.*, s. 247.

⁸¹ Hûd, 11/68.

⁸² A’râf, 7/155.

“Bu diyardan geçip te bize uğramassanız, o zaman sizinle konuşmak bana haramdır”⁸³ beytinde geçen “الديار” kelimesinden önce “ـ” cer harfî, semaî olarak hazfedilmiştir. el-Ferazdak’ın (ö. 114/732), Cerîr’i hicvettiği

إِذَا قِيلَ أَيُّ النَّاسِ شَرُّ قَبِيلَةٍ || أَشَارَتْ كَيْبَالًا كَفَالًا صُلَحْ

“Kabilenin en kötüsü kimdir diye sorulduğunda, ellerle birlikte parmaklar Küleyb’i işaret eder”⁸⁴ beytinde de “كَيْب” kelimesinden önce “إِلَى” cer harfî, kural dışı olarak hazfedilmiştir.⁸⁵ Yine, “كَيْفَ أَصْبَحْتَ؟” “Nasıl sabahladın” diyen birine “حَيْرٌ وَالْحَمْدُ لِلَّهِ” “Hayırla sabahladım hamdolsun” sözünde de “خير” kelimesinden önce “ـ” cer harfî kuralsız olarak hazfedilmiştir.⁸⁶

1.5.3. Cer Harfî ve Mecerûrunun Hazfî

Cer harfî ve mecerûrunun her ikisi de hazfedilebilir ancak bu, üç şartla olabilir. Bu şartlar, cer harfî ve mecerûrunun zikredilmesini gerektirecek bir maksadın olmaması; cer harfî ve mecerûruna işaret edecek bir karinenin bulunması; cer harfî ve mecerûrunun hazfinin cümlede bir bozukluğa sebep olmaması.⁸⁷ Kur’ân-ı Kerim’de “وَاتَّقُوا يَوْمًا لَا تَجْزِي نَفْسٌ عَنْ نَفْسٍ” “Ve öyle bir günden sakının ki o gün kimse kimsenin cezasını çekmez”⁸⁸ âyetinde “لا تجزي” kelimesinden sonra “فيه” cer harfî ve mecerûru hazfedilmiştir. Başka bir ayette “إِذْ أَخَذْنَا مِيثَاقَ” “Hani, biz İsrailoğulları’ndan, “Allah’tan başkasına ibadet etmeyeceksiniz diye söz almıştık”⁸⁹ ayetinin takdiri, Ubeyy b. Kâ’b’ın (ö. 30/650) kıraatında “بأن لا تعبدون” şeklindedir. Buna göre câr ve mecerûrun ikisi de mahzuftur.⁹⁰

⁸³ Cerîr b. Atiyye, *Divan*, Darû Beyrut, Beyrut, 1986, s.416 (Beytin başka bir versiyonunda تَمْرُونَ الدِّيار yerine أَمْضُونَ الرِّسوم şeklinde gelmiştir).

⁸⁴ el-Farazdak, *Divan*, Dâru’l-Kutubi’l-İlmiyye, 1. Baskı, Beyrut, 1987, s.362.

⁸⁵ İbn Hişam, *Evdahu’l-Mesâlik*, II, 158.

⁸⁶ İbn Hişâm, *Evdahu’l-Mesâlik*, III, 71; el-Hâşimî, *a.g.e.*, s. 247.

⁸⁷ Abbâs Hasan, *a.g.e.*, II, 536.

⁸⁸ Bakara, 2/48.

⁸⁹ Bakara, 2/83.

⁹⁰ es-Sâgir, *a.g.e.*, s. 395.

1.6. Cer Harflerinin Birbirlerinin Yerine Gelmesi

Cer harflerinin birbirlerinin yerine kullanılması ile alakalı dilcilerin iki görüşü vardır. Birincisi, Basra ekolünü temsil eden dilcilerin görüşüdür. Bu görüşe göre, her harfin hakiki bir manası vardır, başka manada kullanılamaz. Örneğin, “في” harfinin tek bir manası vardır, o da *zarfiyettir*. “على” harfinin hakiki manası *isti’ladır*. “من” harfinin hakiki manası *ibtidadır*. Diğer bütün cer harflerinin herbirinin bir tek manası vardır. Eğer cer harfi hakiki mananın dışında bir manada kullanılmışsa, iki şekilde te’vili yapılabilir.

a) Mecaz yoluyla te’vil etmek: “عَرَدَ الطَّيْرُ فِي الْعُصْنِ” “*Kuş dal üzerinde öttü*” sözünde geçen “في” harfi “على” yerine mecazî olarak kullanılmıştır.

b) Tazmin yoluyla te’vil etmek: “شَرِبْتُ بِمَاءِ عَتَبٍ” sözünde geçen “شرب” fiili “من” cer harfi ile müteâddî olur. Ancak bu örnekte “ـ” cer harfi ile müteâddî olmasından dolayı tazmin yoluna gidilir yani cümledeki fiile mevcut harfle müteaddî olan başka bir fiilin anlamı yüklenir.⁹¹ Dolayısıyla, buradaki “شرب” fiiline “رَوَى” (suya kandı) anlamı yüklenir.

İkinci görüş, Kûfe ekolüne temsil eden dilcilere aittir.⁹² Bu görüşe göre, cer harfinin tek bir manası vardır demek, bir zorlamadır ve bunu gerektirecek hiçbir gerekçe yoktur. Çünkü harf de kelime çeşitlerinden biridir ve kelimenin diğer çeşitleri olan isim ve fiil gibidir. Bir isim veya fiilin mecazî olmayan hakiki birçok manada kullanıldığı gibi harf de birçok manada kullanılabilir.⁹³

1.7. Cer Harfleri ve Kullanıldıkları Anlamlar

Burada verilen cer harfleri kısmen alfabetik, kısmen de kullanım sıklığına göre sıralanmıştır.

⁹¹ Abbâs Hasan, *a.g.e.*, II, 169.

⁹² Abbâs Hasan, *a.g.e.*, II, 169.

⁹³ Abbâs Hasan, *a.g.e.*, II, 537-540.

1.7.1. “ـ” Cer Harfi

Zâhir isimlerle kullanıldığı gibi zamirlerle birlikte kullanılan, zâit ve aslî cer harfî olarak kullanılan ve sürekli cer âmelini yapan cer harfidir.⁹⁴ Dileler arasında birçok manası olup meşhur olanlar on dört tanedir:⁹⁵

1) **İlsâk (bitişme) manasında kullanılması:**⁹⁶ Bu ilsâk bazen hakiki olur: “أَمْسَكَتُ” (Zeydi tuttum) cümlesinde olduğu gibi. Bazen de İlsâk mecâzî olur: “مَرَرْتُ بِرَيْدٍ” (Zeyd’in yanından geçtim) cümlesinde olduğu gibi.⁹⁷ İlsâk manası “ـ” harfinin asıl manasıdır. Sîbeveyh (ö. 180/809) “ـ” harfinin sadece bu anlamı ifade ettiğini söylemiştir.⁹⁸

2) **Ta’diye (geçişlilik) manasında kullanılması:** “كَهَبَ اللَّهُ نُورَهُمْ” “Allah onların nurunu giderdi”⁹⁹ âyetinde olduğu gibi.¹⁰⁰ Lâzım (geçişsiz) fiili müteaddi (geçişli) yapar. Bundan dolayı bu “ـ” harfine geçiş veya nâkil “bâ”sı da denilir. Bu harf, ta’diye (geçişli yapma) için kullanılan hemze “إِ” gibidir.¹⁰¹

3) **İstiâne (yardım isteme) manasında kullanılması:**¹⁰² Genellikle âlet ifade eden isimlerin başına gelir. “كَتَبْتُ بِالْقَلَمِ” “Kalemle yazdım” “ضَرَبْتُ بِالسَّيْفِ” “Kılıçla vurdum” Çoğunluğa göre besmele bâ’sı da İstiâne anlamındadır.¹⁰³

4) **Ta’lîl veya Sebebiyet manasında kullanılması:** Fiilin meydana geldiği sebebi bildiren kelimenin başına gelir.¹⁰⁴ Aşağıdaki ayetlerde bu anlamdadır: “إِنكُمْ ظَلَمْتُمْ أَنْفُسَكُمْ بِالْحَاذِكُمْ” “O buzağıyı put edinmekle, Ey kavmim cidden siz kendi kendinize zulmettiniz”¹⁰⁵ ve

⁹⁴ el-Murâdî, *a.g.e.*, s. 36.

⁹⁵ Abbâs Hasan, *a.g.e.*, II, 490.

⁹⁶ ez-Zemahşerî, *el-Mufâssal fi İlmi’l-Luğa*, Beyrut, Dâru’l-İhyâi’l-Ulûm, 1990, s. 134.

⁹⁷ İbn Habbâz, *a.g.e.*, s. 230; İbn Hişâm, *Muğni’l-Lebîb*, I, VI, nşr, Dr. Abdullatif Muhammed el-Hatîb, 1. Baskı, Kuveyt, 2002. II, 117-118; el-Murâdî, *a.g.e.*, s. 36.

⁹⁸ Ebû Hayyân el-Endelusî, *a.g.e.*, IV, 1695; İbn Hişâm, *Muğni’l-Lebîb*, II, 117; el-Murâdî, *a.g.e.*, s. 36.

⁹⁹ Bakara, 2/17.

¹⁰⁰ İbn Hişâm, *Muğni’l-Lebîb*, II, 122.

¹⁰¹ Abbâs Hasan, *a.g.e.*, II, 491.

¹⁰² ez-Zemahşerî, *el-Mufasssal fi İlmi’l-Luğa*, s. 134.

¹⁰³ el-Murâdî, *a.g.e.*, s.38; İbn Hişâm, *Muğni’l-Lebîb*, II, 126.

¹⁰⁴ Abbâs Hasan, *a.g.e.*, II, 490.

¹⁰⁵ Bakara, 2/54.

”فَبِظُلْمٍ مِّنَ الَّذِينَ هَادُوا حَرَّمْنَا“¹⁰⁶ “Nitekim hepsini günahı yüzünden yakaladık”¹⁰⁶
”Yahudilerin yaptıkları zulümlerden dolayı onlara yasakladık”¹⁰⁷

Şu beyit de buna örnektir:

جَزَى اللَّهُ الشَّدِيدَ كُلَّ خَيْرٍ || عَرَفْتُ بِهَا عَدُوِّي مِنْ صَيِّقِي

“Allah musibetlerin mükâfatını versin, onlar sebebiyle dostumu düşmanımdan tanıdım”
beytinde “بِهَا” kelimesindeki “بـ” cer harfi sebebiyet ifade eder.¹⁰⁸

5) Musâhabe (beraberlik) manasında kullanılması:¹⁰⁹ “بـ” harfinin bu anlamda kullanılmasının iki şartı vardır: “بـ” harfinin yerine “مع” ifâdesinin gelebilmesi, ayrıca “بـ” ve muteâllakı *hâl* ter kibine ihtiyaç duymamasıdır. İşte bu “بـ” harfi *hâl*’ın yerine geldiği için dilciler buna “*Bâu’l-hâl*” demişlerdir.¹¹⁰ “Resûl size, Rabbiniz’den hak ile geldi”¹¹¹ ve “يا نُوحُ اهْبِطْ بِسَلَامٍ” “Ey Nuh! Bir selam ile gemiden in”¹¹² âyetlerin de bu anlamdadır.

6) Zarfiyet manasında kullanılması: “بـ” harfinin bu anlamda kullanılmasının şartı, yerine “في” harfinin gelebilmesidir.¹¹³ Bu anlamda kullanılan “بـ” harfi, bazen zaman zarfı manasında kullanılır. Allah Teâlânın “وَنَجَّيْنَاهُمْ بِسَحَرٍ” “ve onları seher vaktinde kurtardık”¹¹⁴ âyetin de olduğu gibi. Bazen de zarf-ı mekân manasın da kullanılır. “وَلَقَدْ نَصَرَكُمُ” “Nitekim Allah size Bedir’de de yardım etmişti”¹¹⁵ ayeti gibi.

7) Bedel (birinin/birşeyin yerine) manasında kullanılması: “بـ” harfinin bu anlamda kullanılmasının şartı, “بدل” kelimesinin onun yerine gelebilmesidir.¹¹⁶

فَلْيَتَلَطَّفْهُمْ قَوْلًا إِذَا رَكِبُوا || شَدُّوا الْإِغَارَةَ رُكْبَانًا وَفُرْسَلًا

¹⁰⁶ Ankebut, 29/40.

¹⁰⁷ Nisa, 6/160.

¹⁰⁸ Abbâs Hasan, *a.g.e.*, II, 490.

¹⁰⁹ ez-Zemahşerî, el-Mufasssal fî İlmi’l-Luga, s. 134.

¹¹⁰ el-Murâdî, *a.g.e.*, s. 40.

¹¹¹ Nisâ, 6/170.

¹¹² Hud, 12/48.

¹¹³ el-Murâdî, *a.g.e.*, s. 40.

¹¹⁴ Kamer, 54/34.

¹¹⁵ Ali İmrân, 3/23.

¹¹⁶ İbn Hişâm, *Muğni’l-Lebîb*, II, 132; el-Murâdî, *a.g.e.*, s. 40.

“Keşke onların yerine, düşmana saldıran süvarilerim olsaydı”¹¹⁷ beytinde görüldüğü gibi “بهم” yerine “بدلهم” getirilebilir.¹¹⁸ Başka bir örnek:

إِنَّ الَّذِينَ اشْتَرَوْا دُنْيَا آخِرَةٍ ۖ وَشَقَوْنِي نَعِيمٍ سَاءَ مَا فَعَلُوا

“Ahiret yerine dünyayı satın alanlar, nimetlerin yerine zorluğu satın alanlar, ne kötü iş yapmışlar”¹¹⁹ beytinde geçen “بـ” cer harfleri bedel anlamında kullanılmıştır.¹²⁰

8) İvâd (karşılık) veya mukabele manasında kullanılması: İvâd bir şeyin başka bir şey karşılığında verilmesidir. İvâd ile bedel arasındaki farkı şöyle açıklayabiliriz. İvâd bir şeyin başka bir şey karşılığında verilmesidir. Bedel ise iki şeyden birini tercih etmektir.¹²¹ İbn Malik, para ve mal cinsinden isimlerin başına gelen bâ'ya mukabele bâ'sı demiştir. “إِشْتَرَيْتُ” “Onu hak etmediği bir paha karşılığında sattılar”¹²³ Başka bir örnek, şu âyeti kerimedir: “وَشَرَوْهُ بِدَمْنٍ بَخْسٍ” “Atı, bine aldım”.¹²² Başka bir örnek, şu âyeti kerimedir: “وَشَرَوْهُ بِدَمْنٍ بَخْسٍ” “Onu hak etmediği bir paha karşılığında sattılar”¹²³

9) “عن” (Mücâveze) manasında kullanılması: Dilciler bu “بـ” harfine, “عن” anlamında olan “بـ” tabirini kullanıyorlar. Genellikle “sorma” fiilinin bulunduğu cümlelerden sonra geldiğinde bu anlamda kullanılır.¹²⁴ “فَسَأَلَ” “Bunu bir bilene sor”¹²⁵ âyeti, “عَنْ” anlamındadır; “سَأَلَ سَلًّا بِعَذَابٍ وَاقِعٍ” “Bir soran gerçekleşecek azabı sordu”¹²⁶ âyeti “عَنْ” anlamındadır. Abde b. Tabib’in (ö. 20/641)

فَإِنْ تَسْأَلُونِي بِالدِّسَاءِ، فَأَجِبْنِي ۖ جَبْرٌ بِأَدْوَاءِ الدِّسَاءِ، طَبِيبٌ

“Eğer bana kadınları soruyorsanız, ben kadınların dertleri konusunda doktorum”¹²⁷ beytinde geçen “بـ” cer harfi “عَنْ” anlamındadır.¹²⁸

¹¹⁷ el-Bağdâdî, a.g.e., VI, 253; VII, 441.

¹¹⁸ el-Murâdî, a.g.e., s. 40; İbn Hişâm, *Muğni'l-Lebîb*, II, 133.

¹¹⁹ İbn Abdi Rabbih el-Endelûsî, Ebû Amr Ahmed b. Muhammed, *Divanu İbn Abdi Rabbih*, nşr. Muhammed Rıdvân ed-Dâye, Muessesetu'r-Risâle, Beyrut, 1979, s. 71.

¹²⁰ Abbâs Hasan, a.g.e., II, 492.

¹²¹ Abbâs Hasan, a.g.e., II, 492.

¹²² el-Murâdî, a.g.e., s. 41.

¹²³ Yûsuf, 12/20.

¹²⁴ el-Murâdî, a.g.e., s. 41; İbn Hişâm, *Muğni'l-Lebîb*, II, 136.

¹²⁵ Furkân, 25/59.

¹²⁶ Meâric, 70/1.

¹²⁷ İbn Abdi Rabbih, *el-Ikdu'l-ferîd, I-VII*, Dâru'l-Kitabi'l-Arabî, Beyrut, trs., VI, 106.

¹²⁸ el-Murâdî, a.g.e., s.41,

Bazen soru cümlelerin dışındaki cümlelerden sonra da bu manada kullanılır. “وَيَوْمَ تَشْقَى” “O gün gökyüzü beyaz bulutlar halinde yarılacak”¹²⁹ ve “يَسْعَى نُورُهُمْ بَيْنَ أَيْدِيهِمْ” “Onların nurları, önlerinde ve yanlarında koşar da”¹³⁰ âyetlerinde “بـ” harfî “عن” anlamında kullanılmıştır.¹³¹

10) “على” (İsti’lâ) anlamında kullanılması:¹³² Dilciler, bu manada kullanılan “بـ” harfine istiṣḥat olarak birkaç örnek zikretmişlerdir. Sözgelimi, “وَمِنْ أَهْلِ الْكِتَابِ مَنْ إِنْ تَأْمَنَّهُ” “Kitap ehlinde öylesi vardır ki, ona yüklerle mal emanet etsen...”¹³³ âyetinde “بـ” cer harfinin “على” anlamında kullanıldığına “هَلْ أَمْتِكُمْ عَلَيْهِ” “Onun için size nasıl güveneyim öyle mi?”¹³⁴ gibi âyetleri delil göstererek, bu âyetlerde “إيمان” masdarından türeyen fiillerin sürekli “على” cer harfî ile kullanıldığını, başka bir cer harfî ile kullanılırlarsa o harfin, “على” cer harfî anlamında olduğunu söylemişlerdir.¹³⁵

11) Teb’îz “من” anlamında kullanılması: Bu harfin “ba’z” anlamında kullanılması ihtilâfıdır. İbn Hişâm (ö.761/1360) Muğni’l-Lebîb adlı eserinde, ba’ziyet manasında kullanılır diyenlerin: el-Asmaî (ö. 216/831), el-Fârisî (ö. 377/949), el-Kutbî (ö. 764/1363) ve İbn Mâlik gibi dilcilerdir demiş.¹³⁶ Allah Teâla’nın “يَشْرَبُ بِهَا عِبَادُ اللَّهِ” “Bir kaynak ki Allâhın kulları ondan içerler”¹³⁷ âyetiyle istiṣḥatta bulunmuşlardır.¹³⁸

12) Kasem anlamında kullanılması:¹³⁹ Yemin harflerinin asıl olanı, “بـ” harfidir.¹⁴⁰ En çok kasem manasında kullanılır.¹⁴¹ “بـ” harfî diğer kasem harflerinden şu üç özellikten dolayı ayrılır:

¹²⁹ Furkân, 25/25.

¹³⁰ Hadîd, 57/12.

¹³¹ Abbâs Hasan, *a.g.e.*, II, 493; el-Murâdî, *a.g.e.*, s. 42; İbn Hişâm, *Muğni’l-Lebîb*, II, 136.

¹³² İbn Habbâz, *a.g.e.*, s. 231.

¹³³ Ali imrân, 3/75.

¹³⁴ Yûsuf, 12/64.

¹³⁵ Ebû Hayyân el-Endelûsî, *a.g.e.*, IV, 1699; İbn Hişâm, *Muğni’l-Lebîb*, II, 138-139; el-Murâdî, *a.g.e.*, s. 42.

¹³⁶ İbn Hişâm, *Muğni’l-Lebîb*, II, 140; el-Murâdî, *a.g.e.*, s. 43.

¹³⁷ İnsan, 76/6.

¹³⁸ İbn Hişâm, *Muğni’l-Lebîb*, II, 140; el-Murâdî, *a.g.e.*, s. 43.

¹³⁹ Ebû Hayyân el-Endelûsî, *a.g.e.*, IV, 1696.

¹⁴⁰ el-Galâyînî, *a.g.e.*, III, 170; İbn Hişâm, *Muğni’l-Lebîb*, II, 144; el-Murâdî, *a.g.e.*, s. 45.

¹⁴¹ Abbâs Hasan, *a.g.e.*, II, 497.

a) **Kasem fiili ve fâili “بـ” harfi ile zikredilebilir veya hazfedilebilir:** بِرَ اللَّهِ لَا فُلَّانٌ “Allah’a yemin ederim ki bunu yapacağım” Sözünde kasem fiili olan “أقسم” hazf edilmiştir. Diğer kasem harflerinde fiil ve fâil hazfedilemez.¹⁴²

b) **Zahir isimde cer âmelini yaptığı gibi zamirde de âmel yapar:** بِرَ اللَّهِ لَا فُلَّانٌ كَذَا “Sana yemin ederim ki bunu yapacağım” cümlesinde “بـ” harfi zamirde amel etmiştir. Diğer kasem harfleri sadece zâhir isimde cer amelini yaparlar.¹⁴³

c) **Haber cümlesinin¹⁴⁴ başında geldiği gibi, inşa cümlesinin¹⁴⁵ başında da gelebilir:** بِرَ اللَّهِ هَلْ قَامَ زَيْدٌ “Allah aşkına, Zeyd kalktı mı?” cümlesinde “بـ” harfi inşa cümlesinin başında gelmiştir. Diğer kasem harfleri ise sadece haber cümlelerin başında gelirler.¹⁴⁶

13) **“İntihâu’l-gâye anlamında kullanılması:** وَقَدْ أَحْسَنَ بِي “Bana iyilik etti”¹⁴⁷ ayetinin takdiri, أَحْسَنَ إِلَيَّ” şeklindedir.¹⁴⁸

14) **Te’kid (Zâid) olarak kullanılması:** ¹⁴⁹ Zâit olarak kullanıldığı yerler altı tanedir.¹⁵⁰

a) **Fâil ile birlikte zait olabilir:** وَكَفَى بِاللَّهِ شَهِيدًا “Şahit olarak Allah yeter”¹⁵¹ âyetinde olduğu gibi.¹⁵²

b) **Mef’ûl ile birlikte zait olabilir:** ¹⁵³ وَلَا تُلْقُوا بِأَيْدِيكُمْ إِلَى التَّهْلُكَةِ “Kendinizi kendi ellerinizle tehlike atmayınız”¹⁵⁴ âyetinde geçen “بـ” harfi zaittir, “أيديكم” kelimesi mahallen mansûb mef’ûlü bih’tir.

¹⁴² Abbâs Hasan, *a.g.e.*, II, 497; el-Murâdî, *a.g.e.*, s. 45.

¹⁴³ İbn Hişâm, *Muğni’l-Lebîb*, II, 145; el-Murâdî, *a.g.e.*, s. 45.

¹⁴⁴ Mânâsı gerçekleşmiş veya gerçekleşmesi mümkün olan fiil, isim ve şibh-i cümlelerdir. (Çörtü, M. Meral, *a.g.e.*, s. 46.)

¹⁴⁵ Mânâsı gerçekleşmemiş veya gerçekleşmesi şüpheli olan: emir, nehy, temenni ve taaccüb ifâde eden cümlelerdir. (Çörtü, M. Meral, *a.g.e.*, s. 46.)

¹⁴⁶ el-Murâdî, *a.g.e.*, s. 45; İbn Hişâm, *Muğni’l-Lebîb*, II, 145,

¹⁴⁷ Yûsuf, 12/100.

¹⁴⁸ Abbâs Hasan, *a.g.e.*, II, 493, el-Murâdî, *a.g.e.*, s. 45.

¹⁴⁹ ez-Zemahşerî, *el-Mufasssal fî İlmi’l-Luga*, s. 134.

¹⁵⁰ Ebû Hayyân el-Endelusî, *a.g.e.*, IV, 1700-1705; İbn Hişâm, *Muğni’l-Lebîb*, II, 146.

¹⁵¹ Nisâ, 4/79.

¹⁵² Abbâs Hasan, *a.g.e.*, II, 493.

¹⁵³ el-Murâdî, *a.g.e.*, s.52; İbn Hişâm, *Muğni’l-Lebîb*, II, 160; Ebû Hayyân el-Endelusî, *a.g.e.*, IV, 1700.

¹⁵⁴ Bakara, 195/2.

c) **Mübtedâ ile birlikte zait olabilir:** “زَيْدٌ حَبِيبُكَ زَيْدٌ” “Zeyd sana yeter” cümlesindeki “بـ” harfî zaittir ve “حَبِيبُكَ” kelimesi mübtedadır.¹⁵⁵

d) **Haber ile birlikte zaid olabilir:**

وَأَنْ مَّقْتِرِ الْأَيْدِي إِلَى الزَّادِ مَا أَكُنْ إِلَّا أَعْجَلَهُمْ إِذْ أَصْغَعُ الْقَوْمَ أَعْجَلُ

“Eller yemeğe uzandığında ben onların en acele edenlerinden değilim. Çünkü kavmin en açgözlüsü acele davranınıdır”¹⁵⁶ beytinde geçen “أَعْجَلَهُمْ” kelimesindeki “بـ” harfî zaittir. “أَعْجَلَهُمْ” Kelimesi “أَكُنْ” nâkıs fiilinin haberidir.

e) **Mânevî te’kid lafızlarından “نفس”, “عين” kelimelerinden önce zait olabilir:** “جَاءَ زَيْدٌ نَفْسُهُ وَعَيْنُهُ” Zeyd’in kendisi geldi” cümlesinin takdiri şöyledir, “جَاءَ زَيْدٌ نَفْسُهُ وَعَيْنُهُ”¹⁵⁷

f) **Menfî olan halin başında bulunduğu zait olabilir:**¹⁵⁸ Bu görüşü İbn Malik dile getirmiş ve görüşünü şu beyit ile savunmuştur:

فَمَا رَجَعْتُ، بِرَحْمَةِ خَلِيَّةٍ، رُكَّابٌ || حَكِيمٌ بَيْنَ الْمُسَيِّبِ مُنْتَهَاهَا

“Hâkim b. Müseyyeb’in kervanı ulaşacağı yere, hüsrana uğrayarak geri dönmedi”¹⁵⁹ Beyitte geçen “خَالِيَّةٍ” kelimesinden önce “بـ” harfinin zâit olarak kullanılmıştır.¹⁶⁰

1.7.2. “عَنْ” Cer Harfî

“عَنْ” cer harfî aslî harflerden birisidir. Hem zâhir isimlerde hem de zamirlerde kullanılır.¹⁶¹ “عَنْ” cer harfî’nin kullanıldığı meşhur manalar dokuzdur.¹⁶²

1) **Mücâvezet (Geçme-ayrılma) manasında kullanılması:** Bu mana aslî ve en meşhur manasıdır.¹⁶³ “رَمَيْتُ السَّهْمَ عَنِ الْقَوْسِ” “Oku, yaydan attım” sözündeki “عَنْ” harfinde olduğu gibi.

¹⁵⁵ el-Murâdî, a.g.e., s. 53.

¹⁵⁶ el-Şenferâ, *Divan*, s. 56, Dâru Sâdir, 1. Baskı, Beyrut, 1996.

¹⁵⁷ Abbâs Hasan, a.g.e., II, 493; el-Murâdî, a.g.e., s. 55.

¹⁵⁸ el-Murâdî, a.g.e., s. 55.

¹⁵⁹ Hâtîm Sâlih ed-Dâmin, “Şi‘ru’l-Kuhayf el-Ukayli”, Mecelletu’l-Mecmai’l-İlmî, III/37, Bağdat 1986, s. 252.

¹⁶⁰ el-Murâdî, a.g.e., s. 55.

¹⁶¹ Abbâs Hasan, a.g.e., II, 513.

¹⁶² Abbâs Hasan, a.g.e., II, 513.

2) **“بدل” (bir işi diğerine tercih etme) manasında kullanılması:** “وَاتَّقُوا يَوْمًا لَا تَجْزِي نَفْسٌ عَنْ نَفْسٍ شَيْئًا” “Öyle bir günden sakının ki o günde hiç kimse diğerinin yerine bir şey ödeyemez”¹⁶⁴ âyetini delil göstermişler.¹⁶⁵ Ölmüş olan annesinin yerine nezir orucunu tutup tutmayacağını Hz. Peygamber’e (s.a.v.) soran kadın sahâbîye verilen cevapta, “فَصُومي” “Annenin yerine oruç tut”¹⁶⁶ hadîsi de “عن” harfinin “بدل” anlamında kullanıldığına dair delildir.¹⁶⁷

3) **İsti’lâ (على) anlamında kullanılması:** “وَمَنْ يَبْخُلْ فَإِنَّمَا يَبْخُلْ عَنْ نَفْسِهِ” “Cimrilik yapan nefesine cimrilik yapmıştır”¹⁶⁸ “إِنِّي أَجِبْتُ حُبَّ الْخَيْرِ عَنْ ذِكْرِ رَبِّي” “Ben mal sevgisini Rabbimi anmaya tercih ettim”¹⁶⁹ âyetlerin de olduğu gibi.¹⁷⁰

4) **Ta’lil (Gerekçe Belirtme, Sebep Gösterme) anlamında kullanılması**¹⁷¹: “وَمَا كَانَ اسْتِغْفَارُ إِبْرَاهِيمَ لِأَبِيهِ إِلَّا عَنْ مَوْعِدَةٍ بِيَدِ اللَّهِ” “İbrahim’in babası için olan istiğfarı sırf ona vermiş olduğu bir sözden dolayı idi”¹⁷² “وَمَا نَحْنُ بِتَارِكِي آلِهَتِنَا عَنْ قَوْلِكَ” “Biz senin sözünden dolayı tanrılarımızı terkedecek değiliz”¹⁷³ “فَأَزَلَّهُمَا الشَّيْطَانُ عَنْهَا” “Fakat şeytan ağaç sebebiyle, ayaklarını kaydırıldı”¹⁷⁴ “وَمَا فَعَلْتُهُ عَنْ أَمْرِي” “Ben bunların hiç birini kendiliğimden yapmadım”¹⁷⁵ âyetlerinde olduğu gibi “عن” harfi ta’lil için kullanılmıştır.

¹⁶³ İbn Habbâz, *a.g.e.*, s. 230; el-Murâdî, *a.g.e.*, s. 245, ez-Zemahşerî, *el-Mufasssal fî İlmi’l-Luğa*, s. 136; İbn Hişâm, *Muğni’l-Lebîb*, II, 393; Abbâs Hasan, *a.g.e.*, II, 513; Ebû Hayyân el-Endelusî, *a.g.e.*, IV, 1727.

¹⁶⁴ Bakara, 48-123/2

¹⁶⁵ Ebû Hayyân el-Endelusî, *a.g.e.*, IV, 1728; İbn Hişâm, *Muğni’l-Lebîb*, II, 394; Abbâs Hasan, *a.g.e.*, II, 514.

¹⁶⁶ Muslim b. Haccâc, Ebu’l-Hasan el-Kuşeyrî en-Neysaburî, *el-Musnedu’s-Sahîh el-Muhtasar*, Nşr. Muhammed Fuad Abdalbaki I-V, Dâru İhyâi’t-Turâsi’l-Arabî, Beyrut, Savm, II, Bab 27, s.804; Buhârî, Ebû Abdillâh Muhammed b. İsmâil, *el-Câmiu’l-Musnedu’s-Sahîhu’l-Muhtasar*, I-IX, 1. Baskı, Dâru Tavki’n-necât, Beyrut, h. 1422, Savm, s. 42.

¹⁶⁷ İbn Hişâm, *Muğni’l-Lebîb*, II, s. 394,

¹⁶⁸ Muhammed, 47/38.

¹⁶⁹ Sa’d, 38/32.

¹⁷⁰ Ebû Hayyân el-Endelusî, *a.g.e.*, IV, 1727; İbn Hişâm, *Muğni’l-Lebîb*, II, 396.

¹⁷¹ Ebû Hayyân el-Endelusî, *a.g.e.*, IV, 1728; Abbâs Hasan, *a.g.e.*, II, 513.

¹⁷² Tevbe, 114/9.

¹⁷³ Hûd, 53/35.

¹⁷⁴ Bakara, 36/2.

¹⁷⁵ Kehf, 82/18.

5) **“Sonra” (بعد) anlamında kullanılması:** “لَتَرْكَبُنَّ طَبَقًا عَنْ طَبَقٍ” “Siz elbette halden hale geçeceksiniz”¹⁷⁶ “عَمَّا قَلِيلٍ لَيُصْرِخَنَّ نَادِمِينَ” “Biraz sonra onlar pişman olacaklar”¹⁷⁷ “يُحَرِّفُونَ الْكَلِمَ عَنْ مَوَاضِعِهِ” “Konulduktan sonra kelimeleri değiştiriyorlar”¹⁷⁸ âyetlerinde “عن” harfi “بعد” kelimesinin manasında kullanılmıştır.¹⁷⁹

6) **“في” Zarfîyet manasında kullanılması:**¹⁸⁰ Harfin bu anlamda kullanılmasına el-A’şâ’nın (ö.7/629) şu beytini delil göstermişlerdir:

وَأَسَ سُرَاةَ الْحَيِّ حَيْثُ لَوَيْتُهُمْ || وَلَا تَأْكُ عَنْ حَمْلِ الرِّدَاةِ وَإِنِّيَا

“Kavmin şereflileriyle karşılaşırsan onları teselli et, diyetleri taşımaktan geri durma”¹⁸¹ beytinde “عن” harfi “في” anlamında kullanılmış.¹⁸²

7) **“من” İbtidâu’l-gâye anlamında kullanılması:** “وَهُوَ الَّذِي يَقْبَلُ التَّوْبَةَ عَنْ عِبَادِهِ وَيَعْفُو” “O, kullarının tevbesini kabul eden ve kötülükleri affedendir”¹⁸³ âyetindeki “عن” harfi “من” anlamında kullanılmıştır. Çünkü “رَبَّنَا تَقَبَّلْ مِنَّا” “Ey Rabbimiz bizden kabul et”¹⁸⁴ âyetine göre “تَقَبَّلْ” fiili “من” harfi ile kullanılmaktadır.¹⁸⁵

8) **“ب” anlamında kullanılması:** Allah Teâlâ’nın “وَمَا يَطَّقُ عَنْ الْهَوَىٰ” “O, kendi istek ve arzularına göre konuşmaz”¹⁸⁶ âyetinde olduğu gibi.¹⁸⁷

9) **İstiâne anlamında kullanılması:** “رَمَيْتُ عَنْ الْقَوْسِ” “Yay yardımıyla oku attım” sözünde olduğu gibi.¹⁸⁸

¹⁷⁶ İnşikak, 19/84.

¹⁷⁷ Mu’minûn, 23/40.

¹⁷⁸ Mâide, 5/41.

¹⁷⁹ Ebû Hayyân el-Endelusî, a.g.e., IV, 1728.

¹⁸⁰ Ebû Hayyân el-Endelusî, a.g.e., IV, 1728.

¹⁸¹ el-A’şâ, *Divan*, s.329, Mektebetu’l-Adâb, Kahire, trs.

¹⁸² el-Murâdî, a.g.e., s. 248; İbn Hişâm, *Muğni’l-Lebîb*, II, 400.

¹⁸³ Şurâ, 25/42.

¹⁸⁴ Bakara, 127/2.

¹⁸⁵ İbn Hişâm, *Muğni’l-Lebîb*, II, 402.

¹⁸⁶ Necm, 3/53.

¹⁸⁷ Abbâs Hasan, a.g.e., II, 514.

¹⁸⁸ el-Murâdî, a.g.e., s. 246; İbn Hişâm, *Muğni’l-Lebîb*, II, 402; Abbâs Hasan, a.g.e., II, 514.

1.7.3. “ في ” Cer Harfi

Bu harf zâhir ismin başında geldiği gibi, zamir’in başında da gelir. Meşhur manaları dokuz tanedir.¹⁸⁹

1) **Zarfîyet manasında kullanılması:** Zarfîyet asıl manasıdır.¹⁹⁰ Zarfîyet hem hakiki hemde mecâzî olur.¹⁹¹ “ *وَاذْكُرُوا اللَّهَ فِي أَيَّامٍ مَّعْنُونَاتٍ* ”¹⁹² “Allah’ı sayılı günlerde anın”¹⁹² âyetinde hakiki; “ *وَلَكُمْ فِي الْقِصَاصِ حَيَاةٌ* ”¹⁹³ “Kısasta sizin için hayat vardır”¹⁹³ âyetinde de mecazidir.¹⁹⁴

2) “ **مع** ” **Musâhabe anlamında kullanılması :** “ *قَالَ ادْخُلُوا فِي أُمَمٍ* ”¹⁹⁵ “İnsan ümmetlerinin arasında cehenneme girin der”¹⁹⁵ âyetinde “في” harfi “مع” anlamındadır.¹⁹⁶

3) “ **على** ” **İsti’lâ anlamında kullanılması:** “ *وَلَطَبَبْتُكُمْ فِي حُذَعِ النَّخْلِ* ”¹⁹⁷ “*Muhakakki sizi hurma dallarına asacağım*”¹⁹⁷ âyetinde “في” harfi “على” anlamında kullanılmıştır.¹⁹⁸

4) **Sebebiyet veya ta’lil anlamında kullanılması:** “ *لَمَسَّكُمْ فِي أَفْضَلُكُمْ فِيهِ عَذَابٌ عَظِيمٌ* ”¹⁹⁹ “*Daldığınız yaygarada size mutlaka büyük bir azap isabet ederdi*”¹⁹⁹ âyetinde ki, “في” harfi sebebiyet ifâde eder.²⁰⁰

5) “ **إلى** ” **anlamında kullanılması:** “ *قَرُّوْا أَيْدِيَهُمْ فِي أَفْوَاهِهِمْ* ”²⁰¹ “*Onlar ise ellerini ağızlarına götürdüler*”²⁰¹ âyetin takdiri, “إلى أفواههم”²⁰² dir.

¹⁸⁹ Abbâs Hasan, *a.g.e.*, II, 507.

¹⁹⁰ el-Murâdî, *a.g.e.*, s.250; İbn Habbâz, *a.g.e.*, s. 230.

¹⁹¹ en-Nâbî, Ali Mahmud, *el-Kamil fî 'n-Nahvî ve 's-Sârf*, I,II, Dâru'l-Fikri'l-Arabî, 1. Baskı, 2004. Kahire, I, 352; el-Murâdî, *a.g.e.*, s. 250; Ebû Hayyân el-Endelusî, *a.g.e.*, IV, 1725.

¹⁹² Bakara, 2/203.

¹⁹³ Bakara, 2/179.

¹⁹⁴ en-Nâbî, Ali Mahmud, *a.g.e.*, I, 352; el-Murâdî, *a.g.e.*, s. 250.

¹⁹⁵ A'râf, 7/38.

¹⁹⁶ Ebû Hayyân el-Endelusî, *a.g.e.*, IV, 1725; el-Galâyînî, *a.g.e.*, III, 136.

¹⁹⁷ Tâhâ, 20/71.

¹⁹⁸ Ebû Hayyân el-Endelusî, *a.g.e.*, IV, 1726; el-Galâyînî, *a.g.e.*, III, 136; en-Nâbî, Ali Mahmud, *a.g.e.*, I, 352; el-Murâdî, *a.g.e.*, s. 251.

¹⁹⁹ Nûr, 24/14.

²⁰⁰ Ebû Hayyân el-Endelusî, *a.g.e.*, IV, 1726; en-Nâbî, Ali Mahmud, *a.g.e.*, I, 352; el-Murâdî, *a.g.e.*, s. 251; İbn Hişâm, *Muğni 'l-Lebîb*, II, 414.

²⁰¹ İbrahim, 14/9.

²⁰² el-Galâyînî, *a.g.e.*, III, 136.

6) “بـ” anlamında kullanılması: “يَتَرَعُّوْكُمْ فِيْهِ” “O, sizi bu suretle üretip duruyor”²⁰³ âyetinde olduğu gibi.²⁰⁴

7) “من” Ba’ziyet anlamında kullanılması: “أَخَذْتُ فِي الْأَكْلِ قَدْرَ مَا أَشَارَ الطَّبِيبُ” “Doktorun söylediği şekilde biraz yedim” sözündeki “في” harfi “من” anlamındadır.²⁰⁵

8) Mukâyese (karşılaştırma) anlamında kullanılması: “فَمَا مَتَاعُ الْحَيَاةِ الدُّنْيَا فِي” “Fakat dünya hayatının zevki ahiretin yanında ancak pek az bir şeydir”²⁰⁶ âyetinde olduğu gibi.²⁰⁷

9) Zâit olarak kullanılması: el-Farisî (ö.377/949) gibi bazı dilciler “في” harfinin zaid olabileceğini savunmuşlardır.²⁰⁸ “وَقَالَ ارْكَبُوا فِيْهَا” “Nuh dedi ki ona binin”²⁰⁹ âyetinde ki, “في” harfi zaittir.²¹⁰

1.7.4. “على” Cer Harfi

Zahir ismin başında geldiği gibi zamir’in başında da gelir.²¹¹ İsim, fiil ve harf olarak kullanılır, fakat harf olarak kullanılması yaygındır.²¹² “على” harfi’nin meşhur anlamları sekiz tanedir.

1) İsti’lâ manası: İsti’lâ manası, “على” cer harfinin en çok kullanılan manasıdır.²¹³ İsti’lâ bazen hakiki olur. “وَعَلَيْهَا وَعَلَى الْفُلْكِ تُحْمَلُونَ” “Hem onlara ve hem gemiye yüklenirsiniz”²¹⁴ bazende mecâzî olur. “فَضَّلْنَا بَعْضَهُمْ عَلَى بَعْضٍ” “Biz onların bazısını, bazısına üstün kıldık”²¹⁵ âyetlerinde olduğu gibi.²¹⁶

²⁰³ Şurâ, 42/11.

²⁰⁴ el-Murâdî, *a.g.e.*, s.251; İbn Hişâm, *Muğni’l-Lebîb*, II, s. 517.

²⁰⁵ Abbâs Hasan, *a.g.e.*, II, s. 508.

²⁰⁶ Tevbe, 9/38.

²⁰⁷ Ebû Hayyân el-Endelusî, *a.g.e.*, IV, 1726; el-Galâyînî, *a.g.e.*, III, 136; Abbâs Hasan, *a.g.e.*, II, 507.

²⁰⁸ Ebû Hayyân el-Endelusî, *a.g.e.*, IV, 1727.

²⁰⁹ Hud, 11/41.

²¹⁰ el-Murâdî, *a.g.e.*, s. 252; İbn Hişâm, *Muğni’l-Lebîb*, II, 521.

²¹¹ Abbâs Hasan, *a.g.e.*, II, 509.

²¹² el-Murâdî, *a.g.e.*, s. 470-474.

²¹³ ez-Zemahşerî, *el-Mufasssal fî İlmi’l-Luga*, s. 135; Abbâs Hasan, *a.g.e.*, II, 509.

²¹⁴ Mu’minun, 23/22.

²¹⁵ Bakara, 2/253, İsrâ, 17/21.

²¹⁶ Ebû Hayyân, *a.g.e.*, IV, s. 1734; el-Galâyînî, *a.g.e.*, III, s. 133,

2) **Musâhabe “ مع ” manasında kullanılması:** “ وَآتَى الْمَالَ عَلَى حُبِّهِ ” “Sevmekle beraber malını verdi”²¹⁷ âyetinde “على” harfî, “مع” anlamında kullanılmıştır.²¹⁸

3) **Ta’lil için kullanılan “ لـ ” anlamında kullanılması:** “ وَلَتَكْبُرُوا اللَّهَ عَلَى مَا هَدَاكُمْ ” “Sizi doğru yola iletmesine karşı Allah’a ululuğunu dile getirirkeniz için uygun hükümleri gönderiyor”²¹⁹ âyetini, dilciler tâ’lil’e delil olarak gösteriyorlar.²²⁰

4) **“ في ” Zârfiyet anlamında kullanılması:** “ وَدَخَلَ الْمَدِينَةَ عَلَى حِينٍ غَفَاةٍ مِنْ أَهْلِهَا ” “Musa, halkının habersiz olduğu bir sırada şehre girdi”²²¹ âyetinde “على” cer harfî, “في” anlamında kullanılmıştır.²²²

5) **“ من ” anlamında kullanılması:** “ إِذَا اكْتَالُوا عَلَى النَّاسِ يَسْتَوْفُونَ ” “Onlar insanlardan aldıkları zaman tam ölçerler”²²³ âyetinde olduğu gibi.²²⁴

6) **“ بـ ” İstiâne anlamında kullanılması:** “ إِرْكَبْ عَلَى إِسْمِ اللَّهِ ” “Allah’ın yardımıyla bin” sözünde “على” cer harfî istiâne anlamını ifade eder.²²⁵

7) **“ عن ” Mücâveze anlamında kullanılması:**

إِذَا رَضِيتَ عَلَى بَنُو قُتَيْبٍ ۖ أَلْعَمْرُ لِلَّهِ أَغْنِي رِضَاهَا

“Eğer Kuşeyr Oğulları benden razı olurlarsa, Allah’a yemin ederim ki, bu benim çok hoşuma gider”.²²⁶ beytindeki “على” cer harfî “عن” anlamında kullanılmış.²²⁷

8) **Zâit olarak kullanılması:** Tâ’vid (bedel) olarak zâit olabilir veya her hangi bir şeye bedel olmadan zâit olabilir.²²⁸ Bedel olarak zâit olmasının örneği:

إِنَّ الْكَرِيمَ، وَلَيْكَ، يَعْمَلُ ۖ ۖ إِنَّ لَمْ يَجِدْ، يَوْمًا، عَلَى مَنْ يَتَكَلَّمُ

“Babana yemin olsun ki şerefli insan, dayanacağı kimseyi bulamadığı zaman tek başına kendi kendine yeten kişidir”. İbn Cinnî (ö.392/1002), beytin aslı “من يتكل عليه”dir. Beytin

²¹⁷ Bakara, 2/177.

²¹⁸ el-Murâdî, a.g.e., s. 476; İbn Hişâm, *Muğni’l-Lebîb*, II, 373; el-Galâyînî, a.g.e., III, 134; Ebû Hayyân el-Endelusî, a.g.e., IV, 1734.

²¹⁹ Bakara, 2/185.

²²⁰ el-Murâdî, a.g.e., s. 477; el-Galâyînî, a.g.e., III, 133,

²²¹ Kasas, 28/15.

²²² Ebû Hayyân el-Endelusî, a.g.e., IV, 1734; el-Galâyînî, a.g.e., III, 133.

²²³ Mutaaffîfîn, 83/2.

²²⁴ Ebû Hayyân el-Endelusî, a.g.e., IV, 1734; Abbâs Hasan, a.g.e., II, 510.

²²⁵ Ebû Hayyân el-Endelusî, a.g.e., IV, 1735; el-Galâyînî, a.g.e., III, 134.

²²⁶ Hâtîm Sâlih ed-Dâmin, a.g.m., s. 252.

²²⁷ en-Nâbî, Ali Mahmud, a.g.e., I, 353; el-Galâyînî, a.g.e., III, 133; el-Murâdî, a.g.e., s. 477.

²²⁸ el-Murâdî, a.g.e., s. 478; İbn Hişâm, *Muğni’l-Lebîb*, II, 379.

sonundaki “على” cer harfi hazfedilmiş, ivâz (bedel) olarak mevsûle olan “من” isminden önce “على” cer harfi getirilmiştir.²²⁹ Her hangi bir şeye bedel olmadan zâit olarak getirildiğine dair Humeyd b. Sevr el-Hilâlî’nin (ö.70/689)

لَبَّى اللَّهَ إِلَّا أَنْ سَرَحَ مَالِكٍ || عَلَى كُلِّ أَقْنَانِ الْعِضَاهِ ، تَرُوقُ

“Allah (c.c.) Malik’in bahçesindeki (sarha) ağacının, çöldeki bütün dikenli ağaçlardan üstün olmasını murad etmiştir.”²³⁰ beytidir. İbn Mâlik bu beyitteki “على” cer harfi’nin bedelsiz olarak zâit olduğunu söylemiştir.²³¹

1.7.5. “ـ” Cer Harfi

“ـ” cer harfi sadece zâhir ismi cer eder.²³² Aslî ve zâit olarak kullanılan cer harflerindendir.²³³ Aslî cer harfi olarak teşbih (benzetme) ve ta’lil (gerekçe, sebep belirtme) olmak üzere iki manası vardır.²³⁴

1) Teşbîh (benzetme) anlamında kullanılması: Bu mana “ـ” harfinin asıl manasıdır.²³⁵ Teşbîh ikiye ayrılır:

a) Hissî (maddi) teşbih: “وَرَنَّةٌ كَالْدَّهَانِ” “erimiş yağ gibi kıpkırmızı bir gül”²³⁶ âyetinde olduğu gibi.

b) Manevî (mecâzî) teşbih: “عَلِيٌّ لَأَسَدٌ” “Ali aslan gibidir” sözün de olduğu gibi.²³⁷

2) Ta’lil ve Sebebiyet anlamında kullanılması: “وَاتذَكُرُوهُ كَمَا هَذَاكُمْ” “O’nu, size gösterdiği şekilde zikredin”²³⁸ ve “وَيُكَاذِبُ الْكَافِرُونَ” “Demek gerçekten kâfirler iflâh olmaz”.²³⁹ âyetlerinde “ـ” harfi sebebiyet ifâde eder.²⁴⁰

²²⁹ el-Murâdî, a.g.e., s. 478; İbn Hişâm, *Muğni’l-Lebîb*, II, 379.

²³⁰ Hasan Şurrâb, Muhammed b. Muhammed, *Şerhu Şevâhidi’ş-Şi’riyye fî Ummâti’l-Kutubi’n-Nahviyye*, I-III, Muessetu’r-Risâle, 1. Baskı, Beyrut, 2007, II, 168.

²³¹ İbn Hişâm, *Muğni’l-Lebîb*, II, 381.

²³² Ebû Hayyân el-Endelüsî, a.g.e., IV, 1710.

²³³ Abbâs Hasan, a.g.e., II, 515.

²³⁴ el-Murâdî, a.g.e., s. 83-84.

²³⁵ ez-Zemahşerî, *el-Mufasssal fî İlmi’l-Luga*, s. 136; el-Hâşimî, a.g.e., s. 251.

²³⁶ Rahman, 55/37.

²³⁷ İbn Akîl, a.g.e., II, 25; el-Hâşimî, a.g.e., s. 251.

İbn Mâlik, bu iki anlamın dışında bir üçüncüsünü ilave etmiş ve “على” anlamında kullanıldığını söylemiştir. Arapların “كيف أصبحت؟” “Nasıl sabahladın, geceyi nasıl geçirdin?” sorusuna cevap olarak verilen “كخير” “Hayırla, hayır üzere (geçirdim)” sözünde “على” anlamındadır.²⁴¹ Yine “كُنْ كَمَا أَنتَ” “Üzerinde bulunduğun halde ol” sözünde de “على” anlamında olup, “كُنْ عَلَى الْحَالِ الَّتِي أَنْتَ عَلَيْهَا”²⁴² takdirindedir.

“ك” cer harfi, bunlardan başka te’kid amacıyla zâit olarak da kullanılmaktadır. “لَيْسَ كَمِثْلِهِ”²⁴³ ayetindeki “ك” harfi zâittir. Takdiri “ليس مثله”²⁴⁴ dir.

“ك” harfi bazen kıyasî olarak “مثل” kelimesi anlamında isim olarak kullanılır. Bu durumda mebni isimlerin i’râbı ile irablanır.

“لَا يَأْتِي خُلُقًا كَمَنْ لَمْ يَلِدْ الطَّيْرَ فَاتَّفَحَ فِيهِ فَيَكُونُ طَيْرًا بِإِذْنِ اللَّهِ”²⁴⁵ “Şüphesiz ben size, kuş biçiminde çamurdan bir şey yaparım da içine üflerim, Allah’ın izniyle o da, kuş olur”²⁴⁵ âyetinde “فيه” deki zamir, “كهيئة” kelimesinde ki “ك” harfine râcidir. Zamirler ancak isimlere râci olacağından dolayı buradaki “ك” harfi “مثل” anlamında isimdir.²⁴⁶

1.7.6. “ل” Cer Harfi

Cer harfleri arasında en çok kullanılan harf olup, nahivciler “ل” harfinin manalarını otuza kadar çıkarmış, hatta “ل” harfi için özel kitaplar yazmışlardır.²⁴⁷ Zâhir isim ve zamirde cer amelini yapan, asıl ve zaid olarak kullanılan cer harflerindendir.²⁴⁸ En çok kullanılan ve meşhur olan manaları on beş tanedir.

²³⁸ Bakara, 2/198.

²³⁹ Kasas, 28/82

²⁴⁰ el-Murâdî, a.g.e., s. 84; el-Galâyînî, a.g.e., III, 136.

²⁴¹ el-Murâdî, a.g.e., s. 84.

²⁴² el-Galâyînî, a.g.e., III, 137; Abbâs Hasan, a.g.e., II, 516.

²⁴³ Şûrâ, 42/11.

²⁴⁴ el-Hâşimî, a.g.e., s. 251.

²⁴⁵ Ali İmrân, 3/49.

²⁴⁶ el-Galâyînî, a.g.e., III, 137.

²⁴⁷ Bkz. el-Murâdî, a.g.e., s. 95-96.

²⁴⁸ Abbâs Hasan, a.g.e., II, 472.

1) **Mülkiyet (aitlik) manasında kullanılması:** Bu mana iki zat isim arasında geçen ve ikinci ismin birinciye gerçek anlamda sahip olduğu durumlarda gerçekleşir.²⁴⁹ “لَ مَا” “*Göklerde ve yerde ne varsa hepsi Allah’ındır*”²⁵⁰ âyetindeki “لَ” harfi hakiki milk içindir.²⁵¹

2) **İhtisas (ona özgü) manasında kullanılması:** Bu mana zât ile mana arasında olur. Bu “لَ” harfine “lâmu’l-ihstisâs” da denir. “الْحَمْدُ لِلَّهِ” “Hamd Allah’a mahsustur” sözünde olduğu gibi.²⁵²

3) **Şibhu’l-Mülkiyet (aitliğe benzeyen) manasında kullanılması:** Bu mana iki zât isim arasında geçen fakat ikincisi birincisine gerçek anlamda sahipliği söz konusu olmadığı durumlardır.²⁵³ “الْبَابُ لِلْإِيْتِ” “kapı evindir” sözünde olduğu gibi.

4) **Ta’lil (sebebiyet) anlamında kullanılması:** “إِذَا نَزَّلْنَا إِلَيْكَ الْكِتَابَ بِالْحَقِّ لِتَحْكُمَ بَيْنَ” “*Biz sana Kur’ân-ı hak olarak indirdik ki, insanlar arasında Allah’ın sana gösterdiği şekilde hüküm veresin*”²⁵⁴ âyetinde olduğu gibi. Ebû Sahr el-Huzelî’nin (ö.80/700)

وَلَيْيَلِي لَتَعْرُوذِي لِذِكْرِكَ هَرَّةً || كَمَا أَتَقَضَى الْعَصْفُورُ بِلَاةُ الْقَطْرِ

“Yağmurun ıslattığı kuşun silkelendiği gibi, seni hatırladığım zaman bende bir sarsıntı meydana gelir”²⁵⁵ beytindeki “لَذِكْرِكَ” kelimesindeki “لَ” harfinin sebebiyet manasını ifâde etmesi gibi.

5) **“إِلَى” İntihâu’l-gâye anlamında kullanılması:** “كُلُّ يَجْرِي لِأَجْلِ مُسَمًى” “*Her biri belli bir vakte kadar akar gider*”²⁵⁶ ve “وَأَوْ رُدُّوَالْعَاذُوا لِمَا نُهُوا عَنْهُ” “*Yoksa geri çevrilselerdi yine yapmalarını istemediğimiz şeyi yapmaya dönerlerdi*”²⁵⁷ “*Çünkü şüphe yok Rabbın ona vahyetmiştir*”²⁵⁸ âyetlerindeki “لَ” harfi “إِلَى” anlamında kullanılmıştır.²⁵⁹

²⁴⁹ el-Galâyînî, *a.g.e.*, III, 138; Abbâs Hasan, *a.g.e.*, II, 472.

²⁵⁰ Lokman, 31/26.

²⁵¹ Ebû Hayyân el-Endelusî, *a.g.e.*, IV, 1707.

²⁵² ez-Zamahşerî, *el-Mufasssal fî İlmi’l-Luğa*, s. 136; el-Galâyînî, *a.g.e.*, III, 138.

²⁵³ el-Galâyînî, *a.g.e.*, III, 138; Abbâs Hasan, *a.g.e.*, II, 472.

²⁵⁴ Nisâ, 4/105.

²⁵⁵ Beyit, Ebu Sahr Abdullah b. Muslim el-Huzelî’ye (ö. 80/700) aittir. (Bkz. el-İsfahânî, Ebu’l-Ferec Alî b. el-Huseyn, *el-Egânî*, Dâru’l-İhyâi’t-Turâsi’l-Arabî, Beyrut, 1415, s. 124, 125).

²⁵⁶ Ra’d, 13/2.

²⁵⁷ En’âm, 6/28.

²⁵⁸ Zilzâl, 99/5.

²⁵⁹ Ebû Hayyân el-Endelusî, *a.g.e.*, IV, 1708; el-Galâyînî, *a.g.e.*, III, 139.

6) **“İsti’lâ anlamında kullanılması:** Bu isti’lâ hakiki olabilir: “يَخْرُونَ لِلْأَقْبَانِ”²⁶⁰ “Yüzüstü secdeye kapanırlar”²⁶⁰ “سُجَّدًا

Mecâzî olabilir: “وَإِنْ أَسَأْتُمْ فَلَهَا”²⁶¹ “Ve eğer kötülük ederseniz yine kendinizdir”²⁶¹ âyetlerinde olduğu gibi.²⁶²

7) **Zarfiyet manasında kullanılması:** “وَنَضَعُ الْمَوَازِينَ الْقِسْطَ لِيَوْمِ الْقِيَامَةِ”²⁶³ “Kiyâmet günü adalet terazilerini kurarız”²⁶³ âyeti buna örnektir. Bu âyetle birlikte Allah Teâlâ’nın “لَا يُجِيبُهَا الْوَقَّهَاتُ إِلَّا هُوَ”²⁶⁴ “Onun vaktini O’ndan başkası açıklayamaz”²⁶⁴ âyetindeki “لَ” harfî “فِي” anlamını ifâde eder. Ayetin takdiri, “فِي وَقْتِهَا”²⁶⁵ şeklindedir.²⁶⁵

8) **“من” manasında kullanılması:** Cerîr b. Atiyye’nin (ö.110/728), düşmanına hitap ettiği

لَنَا الْفَضْلُ فِي الدُّنْيَا وَأَتَفَكَّ رَاغِمٌ || وَنَحْنُ لَكُمْ يَوْمَ الْقِيَامَةِ أَفْضَلُ

“İstemeseniz de dünyada sizden daha üstünüz, Ahirette de üstünlük bizimdir”²⁶⁶ beytinde “لَ” harfî, “من” cer harfî manasında kullanılmış, şiirin son mısrasının takdiri: “نحن نحن”²⁶⁷ “أفضل منكم يوم القيامة”²⁶⁷ şeklindedir.²⁶⁷

9) **“مع” anlamında kullanılması:** Mutemmim b. Nuveyre’nin

فَلَمَّا تَفَرَّقَا كَأَنِّي، وَمَلِكًا || لَطُولُ اجْتِمَاعٍ، لَمْ نَبِثْ، لَيْتَةً، مَعًا

“Ben ve Malik ayrıldığımızda, sürekli beraber olduğumuzdan sanki bir gece beraber kalmamışız gibi geldi bana”²⁶⁸ beytinde olduğu gibi.²⁶⁹

10) **“(sonra) بَعْدُ” anlamında kullanılması:** “فِيمَ الصَّلَاةِ لِدُلُوكِ الشَّمْسِ”²⁷⁰ “Güneşin sarkmasından sonra, gecenin kararmasına kadar namaz kıl”²⁷⁰ âyeti gibi.²⁷¹

²⁶⁰ İsrâ, 17/107.

²⁶¹ İsrâ, 17/7.

²⁶² el-Galâyînî, a.g.e., III, 140; Ebû Hayyân el-Endelusî, a.g.e., IV, 1708.

²⁶³ Enbiyâ, 21/47.

²⁶⁴ A’râf, 7/187.

²⁶⁵ Ebû Hayyân el-Endelusî, a.g.e., IV, 1708; el-Galâyînî, a.g.e., III, 141; Abbâs Hasan, a.g.e., II, 480.

²⁶⁶ Cerîr b. Atiyye, *Divân*, s.465,

²⁶⁷ Abbâs Hasan, a.g.e., II, 480.

²⁶⁸ İbn Kuteybe, Ebu Muhammed Abdullah b. Muslim, *eş-Şi’rû ve’ş-Şuarâ*, s.214, Dâru İhyâi’l-Ulûm, 3. Baskı, Beyrut, 1987.

²⁶⁹ el-Galâyînî, a.g.e., III, 141.

11) **Vakit bildiren “عِنْدَ” anlamında kullanılması:** “كُتِبَتْهُ لِخَزْرَةِ شَهْرٍ كَذَا” “Şu ayın başında yazdım” sözünde “لَ” cer harfi, “عند” anlamında kullanılmış.²⁷²

12) **Ta’diye (geçişlilik) için kullanılması:** Lâm cer harfî taâccub ve tâfdil fiillerinden sonra gelip, ondan sonra gelen kelimenin öncesine mef’ûl olduğunu beyan ettiği durumlarda bu manada kullanılır. “مَا أَجْمَعَ سَعِيدًا لِلْمَالِ” “Saîd ne kadar da mal toplamış” sözünde “لَ” harfî, taâccub fiili olan “أجمع” ‘yı, ikinci mef’ulüne geçişini sağlamıştır.²⁷³

13) **Taacub manasında kullanılması:** ²⁷⁴ Nidâ harfî olan “يَا” ‘dan sonra geldiğinde, meftuh olarak okunur.²⁷⁵ “يَا لِلْفَرْحِ” “Ne sevinçti!” “يَا لِلْعُشْبِ” “Ne yeşillikti!” sözlerinde olduğu gibi. Nidâ’nın dışında geldiğinde, mecrur olarak okunur. “لِلَّهِ مَا يَقَعَلُ الْجَهْلُ” “Cehalet toplumlara neler yapıyor!” sözünde taacub için kullanılan “لَ” harfî, mecrur olarak gelmiştir.²⁷⁶

14) **İstiğâse (yardım isteme) anlamında kullanılması:** Kendinden yardım istenilen isimle beraber geldiğinde meftuh, kendine yardım istenilen isimle beraber geldiğinde mecrur olarak okunur.²⁷⁷ “يَا لَخَالِدٍ لِّبَكْرٍ” “Ey Halit Bekre yardım et.” Sözünde, müsteğâs (kendinden yardım istenilen) kelime, “خالد” ‘dindir. Onunla beraber gelen “لَ” cer harfî meftuh olarak okunmuştur. Müsteğâsı leh (kendine yardım istenilen) kelime ise “بكر” kelimesidir. Onunla beraber gelen “لَ” cer harfî, mecrur olarak okunmuştur.

15) **Zâit olarak kullanılması:** ²⁷⁸ İrab’ta zâit olarak kullanılması, sadece kelâmı te’kid içindir.²⁷⁹ Bazı nahivciler şu âyeti örnek olarak getirirler: “قُلْ عَسَى أَنْ يَكُونَ رَدِفًا لَكُمْ بَعْضُ” “De ki, çabucak gelmesini istediğiniz azabın bir kısmı herhalde ardınıza takılmış olacaktır”²⁸⁰ âyette geçen “رَدِفَ لَكُمْ” cümlesinin takdiri “رَدَفَكُمْ” olacaktır.²⁸¹ Ayrıca İbn Meyyâde’nin

²⁷⁰ İsrâ, 17/78.

²⁷¹ el-Murâdî, *a.g.e.*, s.101-102.

²⁷² el-Hâşimî, *a.g.e.*, s. 252.

²⁷³ el-Hâşimî, *a.g.e.*, s. 251.

²⁷⁴ İbn Usfûr, *a.g.e.*, I, 537.

²⁷⁵ el-Galâyînî, *a.g.e.*, III, 140.

²⁷⁶ el-Galâyînî, *a.g.e.*, III, 140.

²⁷⁷ el-Galâyînî, *a.g.e.*, III, 140.

²⁷⁸ ez-Zemahşerî, *el-Mufasssal fi İlmi ’l-Luga*, s. 134.

²⁷⁹ el-Galâyînî, *a.g.e.*, III, 139.

²⁸⁰ Neml, 27/72.

²⁸¹ el-Murâdî, *a.g.e.*, s.101-107.

“وَمَلَكْتَ مَا بَيْنَ الْعِرَاقِ، وَيَتْرَبُ || مُلْكًا، أَجَارَ لِمُسْلِمٍ، وَمُعَاهِدٍ

“Irak ile Medine’yi hâkimiyetin altına aldın, bu hâkimiyet Müslümanı ve zimmiyi de korudu”²⁸² beytinde geçen “لِمُسْلِمٍ” kelimesi “أَجَارَ” fiilinin mef’uludur, başındaki “ل” cer harfi zaittir.²⁸³

“ ل ” Cer Harfinin Harekesi: Bu harfin harekesi, “müsteğâs” dışındaki zâhir isimlerin başına geldiğinde “kesra” olur. “يَا لِقَادِرٍ لِلضَّعِيفِ” “Ey güçlü olan zayıf’a yardım et”. Müsteğâs (kendisinden yardım istenilen) olan “لِقَادِرٍ” kelimesinin başındaki “ل” harfi görüldüğü gibi meftuh, diğer ism-i zâhir olan “لِلضَّعِيفِ” kelimesinin başındaki “ل” harfi meksur olarak okunmuştur. Mutekellim ya’nın dışındaki zamirlerin başına geldiğinde harekesi fetha olur. Zamir’le beraber gelenin örneği: “الْمَالُ لِي” “mal onundur” sözündeki “ل” harfi görüldüğü gibi meftuhtur.

Mutekellim yasıyla gelenin örneği: “رَبِّ اغْرُرْ لِي” “Rabbim beni affet” sözünde olduğu gibi “ل” cer harfi kesralı olarak okunmuştur.²⁸⁴

1.7.8. “مِنْ” Cer Harfi

Zâhir isimlerin yanında zamirleri de cerreden “مِنْ” harfi, aslî ve zâit olarak da kullanılır. Bazen “مَا” harfiyle beraber gelir. Fakat onu cerr amelinden alıkoymaz. Asıl manası “ibtidâu’l-gâye” (maksadın başlangıcı) ‘dir.²⁸⁵ Şimdi bu manayı ve öne sürülen diğer meşhur olan on manayı ele alalım.

1) İbtidâu’l-gâye (başlangıç) manasında kullanılması: ²⁸⁶ Bu başlangıç mekânda olabilir; “سُبْحَانَ الَّذِي أَسْرَى بِعَبْدِهِ لَيْلًا مِنَ الْمَسْجِدِ الْحَرَامِ إِلَى الْمَسْجِدِ الْأَقْصَا” “Geceleyin kulunu Mescid-i Haram’dan Mescid-i Aksa’ya yürüten O Allah, eksiklikten münezzehtir”²⁸⁷ âyetinde

²⁸² Beyit İbn Meyyâde’ye aittir. Bkz.el-İsfahânî, Ebu’l-Ferec Alî b. el-Huseyn, *el-Egânî*, Dâru’l-İhyâi’t-Turâsi’l-Arabî, Beyrut, 1415. II, 549

²⁸³ el-Galâyînî, *a.g.e.*, III, 139.

²⁸⁴ Abbâs Hasan, *a.g.e.*, II, 481.

²⁸⁵ es-Suyûtî, Celâleddin, *Cemu’l-Cevâmî fi’n-Nahv*, Mektebetu’l-Âdâb, 1.Baskı, Kahire, 2011; Bkz. Abbâs Hasan, *a.g.e.*, II, 458-465.

²⁸⁶ ez-Zemahşerî, *el-Mufasssal fi İlmi’l-Luga*, s. 131.

²⁸⁷ İsrâ, 17/1.

olduğu gibi, zamanda olabilir; “*Ta ilk günden ta'va üzere kurulan mescit...*”²⁸⁸ âyetinde olduğu gibi zamanda olmuştur.²⁸⁹

2) **Teb'îz “تَبْعِيز” anlamında kullanılması:**²⁹⁰ “من” harfinin bu anlamda kullanmasının alameti, “من” harfi kaldırılıp yerine “بعض” kelimesi getirildiğinde anlam yine doğru oluyorsa bu “من” teb'îz içindir.²⁹¹ Allah Teâlanın “*مِنْهُمْ مَنْ كَلَّمَ اللَّهُ*” “*Onlardan kimi var ki Allah, kendisiyle konuştu*”²⁹² ve “*لَنْ تَنَالُوا الْبِرَّ حَتَّى تُنْفِقُوا مِمَّا تُحِبُّونَ*” “*Sevdiğiniz şeylerden bir kısmını Allah için harcamadıkça asla iyiliğe eremezsiniz*”²⁹³ âyetlerin de olduğu gibi.

3) **Beyânu'l-Cins (cinsi açıklama) anlamında kullanılması:**²⁹⁴ “من” harfinin bu anlamda kullanılmasının alameti, ondan sonra gelenin öncesine haber olmaya elverişli olmasıdır.²⁹⁵ “*فَاجْتَنِبُوا الرِّجْسَ مِنَ الْأَوْثَانِ*” “*Artık o pis putlardan kaçının*”²⁹⁶ ve “*يُحَلَوْنَ فِيهَا مِنْ أَسَاوِرَ*” “*Orada altından bileziklerle süslenecekler*”²⁹⁷ âyetlerinde olduğu gibi.

4) **Te'kid manasında kullanılması:**²⁹⁸ “من” harfinin bu anlamda kullanılmasının bazı şartları vardır: Mecruru nekra (belirsiz) olacak, ondan önce nefiy (olumsuzluk) , istifham (soru) veya Nehiy (sakınma) bildiren bir cümlenin geçmesi gerekir.²⁹⁹

“*هَلْ تُحِسُّ مِنْهُمْ مِنْ أَحَدٍ*” ve “*مَا جَاءَ مِنْ بَشِيرٍ*” “*Bize bir müjdeleyici gelmedi*”³⁰⁰ “*Onlardan hiçbirini hissediyor musun*”³⁰¹ âyetlerinde görüldüğü gibi, “من” harfi lafzen zâit olarak kullanılmıştır.³⁰²

²⁸⁸ Tevbe, 9/108.

²⁸⁹ el-Galâyi'ni, a.g.e., III, 128; el-Murâdî, a.g.e., s.308.

²⁹⁰ Ebu'l-Fidâ, *el-Kunnâş fi'n-Nahvi ve't-Tasrîf*, I-II, 2.Baskı, Mektebetu'l-Âdâb, Kahire, 2005, II, 71; ez-Zemahşerî, *el-Mufasssal fi İlmi'l-Luga*, s. 131.

²⁹¹ el-Galâyi'ni, a.g.e., III, 128; Abbâs Hasan, a.g.e., II, 458-459; el-Murâdî, a.g.e., s. 309.

²⁹² Bakara, 2/253.

²⁹³ Ali İmran, 3/93.

²⁹⁴ ez-Zemahşerî, *el-Mufasssal fi İlmi'l-Luga*, s. 131.

²⁹⁵ el-Galâyi'ni, a.g.e., III, 128; Abbâs Hasan, a.g.e., II, 459.

²⁹⁶ Hac, 22/30.

²⁹⁷ Kehf, 18/31.

²⁹⁸ ez-Zemahşerî, *el-Mufasssal fi İlmi'l-lûğa*, s. 131.

²⁹⁹ el-Hâşimî, a.g.e., s. 248.

³⁰⁰ Maide, 5/19.

³⁰¹ Meryem, 19/98.

³⁰² el-Galâyi'ni, a.g.e., III, 129.

5) **Tâ'ilil manasında kullanılması**³⁰³: “مِمَّا خَطِيئَتُهُمْ أُغْرِقُوا” *“Hatalarından dolayı boğuldular”*³⁰⁴ ve “يَجْعَلُونَ أَصْلَابَهُمْ فِي آكَذِهِمْ مِنَ الصَّوَاعِقِ” *“Yıldırım seslerinden dolayı parmaklarını kulaklarına tıkarlar”*³⁰⁵ âyetlerinde olduğu gibi.

6) **“بدل” anlamında kullanılması**: “أَرْضَيْتُمْ بِالْحَيَاةِ الدُّنْيَا مِنَ الْآخِرَةِ” *“Ahiret yerine dünya hayatına mı razı oldunuz”*³⁰⁶ âyetin takdiri, “بدل الآخرة” şeklindedir.³⁰⁷

7) **Mücadezet “عن” manasında kullanılması**: “فَوَيْلٌ لِلْكَافِرِينَ مِنْ قُلُوبِهِمْ مِنْ ذِكْرِ اللَّهِ” *“Artık Allah’ın zikri hususunda kalpleri katılaşmış olanların vay haline!”*³⁰⁸ ve “يَاوَيْتَنَا قَدْ كُنَّا فِي غَفَاةٍ مِنْ” *“Doğrusu biz bundan gaflet içindeydik”*³⁰⁹ âyetlerinde “من” harfi “عن” anlamında kullanılmış.³¹⁰

8) **İsti’lâ anlamında kullanılması**: “وَنَصَرْنَاهُ مِنَ الْقَوْمِ الَّذِينَ كَذَّبُوا بِآيَاتِنَا” *“Ayetlerimizi yalanlayan kavimden onu koruduk”*³¹¹ anlamı على القوم olacak.³¹²

9) **Zarfiyet manasında kullanılması**: “إِذَا تُؤَدَّى لِلصَّلَاةِ مِنْ يَوْمِ الْجُمُعَةِ” *“Cuma günü namaz için çağrıldığınızda”*³¹³ takdiri, “في يومها”’dır. Başka bir âyet de “مَاذَا خَفَوْا مِنَ الْأَرْضِ” *“Onlar yerden ne yaratmışlar?”*³¹⁴ “من” harfi “في” anlamında kullanılmış.³¹⁵

10) **“فصل” (ayırma) anlamında kullanılması**: İki zıt şeyin ikincisinin başına gelen من harfi olarak bilinir.³¹⁶ “وَاللَّهُ يَخْتُمُ الْمُقْسِدَ مِنَ الْمَصْلِحِ” *“Allah, bozguncuyla ıslah ediciyi, birbirinden ayırt eder”*³¹⁷ “من” harfi “فصل” kelimesi anlamında kullanılmış.

³⁰³ es-Suyûtî, *Cem’u’l-Cevâmî fi’n-Nahv*, s. 186; en-Nâbî, Ali Mahmud, *a.g.e.*, I, 348.

³⁰⁴ Nuh, 71/25.

³⁰⁵ Bakara, 2/19.

³⁰⁶ Tevbe, 9/37.

³⁰⁷ el-Galâyînî, *a.g.e.*, III, 129.

³⁰⁸ Zümer, 39/22.

³⁰⁹ Enbiya, 21/97.

³¹⁰ Abbâs Hasan, *a.g.e.*, II, 464; el-Galâyînî, *a.g.e.*, III, 129.

³¹¹ Enbiya, 21/77.

³¹² el-Murâdî, *a.g.e.*, s.313.

³¹³ Cuma, 62/9.

³¹⁴ Ahkaf, 46/4.

³¹⁵ el-Galâyînî, *a.g.e.*, III, 129.

³¹⁶ el-Murâdî, *a.g.e.*, s.314.

³¹⁷ Bakara, 2/220.

1.7.9. “إلى” Cer Harfi

Aslî cer harflerinden birisidir. Hem zâhir isimle, hem de zamirlerle kullanılır.³¹⁸ Aslî ve diğer çok kullanılan manaları, nahivciler tarafından sekiz olarak belirlenmiştir.³¹⁹

1) **İntihâü’l-gâye anlamında kullanılması:** İntihâü’l-gâye mekânda ve zamanda olmak üzere ikiye ayrılır. Mekânda olduğunun örneği Allah’u Teâlâ’nın “سُبْحَانَ الَّذِي أَسْرَىٰ بِعَبْدِهِ” “*Kulunu bir gece Mescd-i Haram’dan, Mescid-i Aksa’ya götüren O (Allah) yücedir*”³²⁰ İntihâ’nın zamanda olduğunun örneği ise: “ثُمَّ لُتُمُوا الصِّيَامَ إِلَى اللَّيْلِ” “*Sonra ta geceye kadar orucu tamamlayın*”³²¹ âyetleridir.³²²

2) **Musâhabe “مع” manasında kullanılması:** “إلى” harfinin bu anlamda kullanılması, nahivcilerden İbn Usfûr’un (ö.669/1270) görüşüdür.³²³ Bir şeyi başka bir şeye eklemek anlamının olduğu durumlarda bu manayı ifade eder.³²⁴ “قَالَ مَنْ أَتَصَارِي إِلَى اللَّهِ” “*Allah yolunda benimle beraber kim yardımcı olacak*”³²⁵ ve “وَلَا تَأْكُلُوا أَمْوَالَهُمْ إِلَىٰ أَمْوَالِكُمْ” “*Onların mallarını, kendi mallarınıza karıştırıp yemeyin*”³²⁶ âyetlerinde görüldüğü gibi, “إلى” cer harfi “مع” anlamında kullanılmış.³²⁷

3) **“عند” anlamında kullanılması:** “إلى” harfinin bu anlamda kullanılması, sevgi ve nefret bildiren ismi tâfdil ya da taacup belirten kalıplardan birisinin başında gelmesi gerekir.³²⁸ Örnek Allah Teâlâ’nın “قَالَ رَبِّ السِّجْنُ أَحَبُّ إِلَيَّ مِمَّا يَدْعُونِي إِلَيْهِ” “*Yusuf dedi ki: “Rabbim! Zindan bana, beni kendisine davet ettikleri şeyden daha sevimlidir*”³²⁹ âyetin takdiri, “أَحَبُّ” “عندي” şeklindedir.

³¹⁸ Abbâs Hasan, *a.g.e.*, II, 468.

³¹⁹ İbn Hişâm, *Muğni’l-Lebîb*, II, 489.

³²⁰ İsra, 17/1.

³²¹ Bakara, 2/187.

³²² İbn Hişâm, *Muğni’l-Lebîb*, II, 489.

³²³ el-Murâdî, *a.g.e.*, s.386.

³²⁴ İbn Hişâm, *Muğni’l-Lebîb*, II, 491.

³²⁵ Ali İmran, 3/52.

³²⁶ Nisâ, 4/2.

³²⁷ el-Galâyînî, *a.g.e.*, III, 130.

³²⁸ İbn Hişâm, *Muğni’l-Lebîb*, II, 493.

³²⁹ Yusuf, 12/33.

4) **İhtisas “لـ” manasında kullanılması:** İbn Malik buna örnek olarak, Allah Teâlâ’nın “لَا مَرُ لَيْكَ” “Emir senindir”³³⁰ ve “وَيَهْدِي مَنْ يَشَاءُ إِلَى صِرَاطٍ مُسْتَقِيمٍ” “*Ve dilediğini de doğru yola hidayet ediyor*”³³¹ âyetlerini getirmiştir.³³²

5) **Zârfiyet “في” manasında kullanılması:** İbn Malik şu âyetin bu manada kullanıldığını söylemiştir.

“في” harfî “إلى”³³³ “Sizi mutlaka kıyâmet gününde toplayacaktır”³³⁴ anlamında kullanılmış.³³⁴ Bazı dilciler şu âyeti de delil olarak sunmuşlar. “فَقُلْ هَلْ لَكَ إِلَى أَنْ تَزَكَّى” “De ki: senin arınmaya niyetin varmı?”³³⁵ âyetin takdiri, “في أن تزكى”dır.

6) **Teb’îz “من” manasında kullanılması:** “إلى” harfinin bu anlamda kullanılması çok azdır. “شَرِبَ الْعَاطِشُ فَلَمْ يَرْتَوْ إِلَى الْمَاءِ” “Susuz suyu içti fakat suya kanmadı” sözünde “إلى” harfî “من” anlamındadır.³³⁶

7) **“عند” manasında kullanılması:** Ebi Kebir el-Huzelî’nin (ö.?)

أَمْ لَا يَدِيلُ إِلَى الشَّبَابِ وَذَكَرَهُ || أَتَهَيَّ إِلَى مِنَ الرَّجِيقِ السَّلْسَلِ

“Gençliğe dönüş yoktur, gençliği anmak bana boğazdan rahatça inen içkiden lezzetlidir”³³⁷ beytini buna delil olarak getirmişler.³³⁸

8) **Zâit olarak kullanılması:**

“إلى” harfinin bu manada kullanılmasını savunan dilciler arasında sadece el-Ferrâ (ö. 207/822) vardır. Diğer dilciler ise, “إلى” harfinin bu manada kullanılmayacağını söylemişler. Ferrâ istişhâd olarak “فَاجْعَلْ أَهْلَهُ مِنَ النَّاسِ تَهْوَى لِيهِمْ” “Artık sende insanlardan bir kısmını onlara

³³⁰ Neml, 27/33.

³³¹ Yunus, 10/25.

³³² el-Murâdî, a.g.e., s.387.

³³³ En’âm, 6/12.

³³⁴ İbn Hişâm, *Muğni’l-Lebîb*, II, 495; el-Murâdî, a.g.e., s.387-389.

³³⁵ Nâziât, 79/18.

³³⁶ Abbâs Hasan, a.g.e., II, 470.

³³⁷ İbn Kuteybe, s. 449.

³³⁸ el-Murâdî, a.g.e., s. 389; İbn Hişâm, *Muğni’l-Lebîb*, II, 498.

meylettir”³³⁹ âyetinde “تهوى” fiili’nde ki “و” harfinin fetha’sıyla okunan kıraat’a göre “إلى” harfi zâit “تهوى” fiili de “تميل” anlamındadır demiştir.³⁴⁰

1.7.10. “كَي” Cer Harfi

Aslî cer harflerinden birisidir. Ta’lil ifâde eden *Lâm* harfinin manasını ifâde eder. Cer âmelini şu üç durumda yapar.³⁴¹

1) **İstifhâm (soru) edatı olan “ما” ‘dan önce geldiği zaman:** Bu durumda cer alameti olarak “ما” harfinin sonundaki elif düşürülür ve üzerinde vakfedildiği zaman sonuna sekte “ha”sı birleştirilir.³⁴² “كَيْمَةً” (*Niçin?*) terkinde olduğu gibi.

2) **Mazdariyye “ما” ’sı ve sılasından önce geldiğinde:**³⁴³ Kays b. Hatim’in (ö.620)

إِذَا أَنْتَ لَمْ تَقْعُ فَضْرٌ، فَإِنَّمَا || يُرَادُ الْفَتَى كَيْمًا يَضُرُّ وَيَقْعُ

“Eğer fayda vermiyorsan bari zarar ver, delikanlıya fayda ve zarar için değer verilir”³⁴⁴ beytinde olduğu gibi.³⁴⁵

3) **Mazdariyye edatı olan “أن” ve sonra gelen sıra cümlesinden önce geldiğinde:** Bu durumda “أن” ve sonra gelen muzâri fiil müevvel mazdar olarak mahallen mecrur olur. Genellikle “أن” edatı gizli olur. Bazen de açık olarak gelir.³⁴⁶ “أَحْسِنِ السُّكُوتَ كَيْ” “أَحْسِنِ السُّكُوتَ كَيْ” “Anlamak için iyice dinle” sözünde olduğu gibi.

1.7.11. “لَعَلَّ” Cer Harfi

³³⁹ İbrahim, 14/37.

³⁴⁰ el-Murâdî, *a.g.e.*, s. 389.

³⁴¹ İbn Akîl, *a.g.e.*, II, 3; el-Murâdî, *a.g.e.*, s. 261; Abbâs Hasan, *a.g.e.*, II, 456.

³⁴² İbn Akîl, *a.g.e.*, II, 3.

³⁴³ el-Galâyînî, *a.g.e.*, III, 144; İbn Akîl, *a.g.e.*, II, 3.

³⁴⁴ İbn Abdi Rabbih, *a.g.e.*, III, 17.

³⁴⁵ İbn Akîl, *a.g.e.*, II, 3.

³⁴⁶ Abbâs Hasan, *a.g.e.*, II, 456.

Zâid'e benzeyen cer harflerinden birisi olan “لعل” “umulur ki, belki, olaki” manasında kullanılır.³⁴⁷ Cer amelini yapması Ukayl kabilesinin diline göredir.³⁴⁸ Kâ'b b. Sâd el-Ganevî (ö.?)

قَلْتُ ادْعُ أُخْرَى وَارْتِ الصَّوْتُ جَهْرَةً ۖ لَعَلَّ يَأَى الْمَغَوَارِ مِثْلَكَ قَرِيبُ

“Dedim ki, sesini yükselterek bir daha çağır, belki Ebu'l Miğvâr sana yakındır”³⁴⁹ beytinde “لعل” cer harfî, “أبى المغوار” ismini mecrur yapmıştır.

1.7.12. “متى” Cer Harfî

Aslî cer harflerinden biri olan “متى”, “من” anlamını ifâde eder. Araplar bunu cer harfî olarak çok az kullanırlar,³⁵⁰ sadece Huzeyl lehçesinde cer harfî olarak kullanılır. Huzeyl kabilesine mensûb Ebû Zueyb el-Huzelî'nin (ö.28/650)'nin bir beytinde şöyle geçmektedir:

شَرِبْنَا مَاءَ الْبَحْرِ ثُمَّ تَرَفَعْتُ ۖ مَتَى لَجَّ خُضْرُلَهُنَّ ذَائِجُ

“O bulutlar ses çıkaran su kütlelerinden su içip yükseldiler.”³⁵¹ Buradaki “مَتَى لَجَّ” ifadesi “من لجج” anlamında kullanılmaktadır.³⁵²

1.7.13. “لولا” Cer Harfî

İmkansızlık ifade eden “لولا”dan sonra bitişik zamirler “ك..ه..ى” geldiğinde, başta Sîbeveyhi olmak üzere Basra ekolünü temsil eden dilciler “لولا”nın cer harfî, zamirlerin ise “ى، ك، ه” sözlerinde ki “لَوْلَا، لَوْلَا، لَوْلَا” sözlerinde ki “ى، ك، ه” zamirleri “لولا” harfî'nin mecrurudurlar. Ayrıca şu şiirle de istiştatta bulunmuşlar.

أَوْ مَثْبَعَيْنِيهَا مِنَ الْهَوَجِ ۖ لَوْلَاكَ فَيَا دَا الْعَامِلَ مَ أَحْجِجْ

³⁴⁷ Abbâs Hasan, *a.g.e.*, II, 457.

³⁴⁸ İbn Akîl, *a.g.e.*, II, 4; el-Murâdî, *a.g.e.*, s.582.

³⁴⁹ el-Asmaî, *a.g.e.*, s. 96 (Burada “لَعَلَّ أَبَا” şeklinde mansub olarak geçmektedir.)

³⁵⁰ Abbâs Hasan, *a.g.e.*, II, 458.

³⁵¹ Divânu'l-Huzeliyîn birinci bölüm, s. 52, Dâru'l-Kutubi'l-Misriyye, 2. Baskı, Kahire, 1995.

³⁵² el-Galâyînî, *a.g.e.*, III, 144; İbn Akîl, *a.g.e.*, II, 6.

³⁵³ İbn Akîl, *a.g.e.*, II, 7; el-Murâdî, *a.g.e.*, s.603; İbn Hişâm, *Şerhu Katri'n-Nedâ ve Belli's-Sadâ*, s.273.

“Deve üzerindeki oturma yeri “Hevdec”den gizlice bana baktı ve şöyle dedi, sen olmasaydın bu sene hac etmezdim”³⁵⁴ Bu durumda olan “لولا” harfî’nin müteallakı konusun da ihtilaf edilmiş, bazıları hiçbir şeye müteallak değildir diğer zâit harfler gibi, bazı dilciler de mukadder olan bir fiil’e müteâllık’tır demişler. “لَوْلَا لَكَ كَذَا” “Ben olmasaydım şöyle şöyle olurdu” sözünde ki “لولا” harfî, mukadder olan “حضرت” fiiline müteâllık’tır.³⁵⁵ el-Ahfeş (ö.215/830) ve Kûfe dilcileri bitişik zamirlerle kullanılan “لولا” ‘nın başlangıç harfî olduğunu, bitişik zamirlerin munfasıl zamirler yerine geldiklerini ve mahallen merfû mübteda, haber’in de mahzûf olan “موجود” kelimesi olduğunu savunmuşlardır.³⁵⁶

1.7.14. “حتى” Cer Harfî

Cer harfî olarak kullanıldığında manası, “sonuca varış” anlamını ifade eder.³⁵⁷ Allah Teâlanın “سَلَامٌ هِيَ حَتَّى مَطَرِ الْفَجْرِ” “Esenliktir o, tan yeri ağırincaya kadar”³⁵⁸ âyetinde olduğu gibi. “حتى” Cer Harfî’nin mecruru ismi zâhir olur, yukardaki âyette olduğu gibi. Bazen gizli “أن” edatı ve muzâri fiilden oluşan muevvel masdar olur. “حَتَّى يَقُولَ الرَّسُولُ” “Nihayet elçi diyecek oldu”³⁵⁹ âyetinde olduğu gibi. İbn Malik şunu da ilave etmiştir: gizli “أن” edatı ve mazi fiilden oluşan müevvel masdar olabilir.³⁶⁰ Şu âyet’le istişhatta bulunmuştur: “حَتَّى عَوَّا وَقَالُوا” “Çoğaldılar ve dediler ki...”³⁶¹ ayetin takdiri, “حتى أن عَوَّوا”dır.

“حتى” cer harfî ile “إلى” cer harfî arasındaki benzerlikler ve farklar:

a) Bu iki harften sonra gelen mecrur isim, onlardan önce geçen ismin sonu olabilir. “سِرْتُ لَيْلَةَ أَمْسٍ إِلَى آخِرِهَا” “Dün gecenin sonuna kadar yürüdüm” sözünde “إلى” harfinden sonra gelen isim görüldüğü gibi öncekinin sonudur.

b) Bu iki harften sonra gelen mecrur isim, onlardan önce geçen ismin sonu değil bitişigi olabilir. “سَهَرْتُ اللَّيْلَةَ إِلَى الْفَجْرِ” “Bu gece fecre kadar yatmadım” sözünde “إلى” harfinden sonra

³⁵⁴ İbn Hişâm, *Şerhu Katri’n-Nedâ ve Belli’s-Sadâ*, s.274.

³⁵⁵ el-Murâdî, *a.g.e.*, s.603-604.

³⁵⁶ İbn Akîl, *a.g.e.*, II, 7; el-Murâdî, *a.g.e.*, s.604.

³⁵⁷ el-Ferâhîdî, *a.g.e.*, s.184; Abbâs Hasan, *a.g.e.*, II, 482; el-Murâdî, *a.g.e.*, s.542; el-Galâyînî, *a.g.e.*, III, 131.

³⁵⁸ Kadr, 97/5.

³⁵⁹ Bakara, 2/214.

³⁶⁰ el-Murâdî, *a.g.e.*, s.542-543.

³⁶¹ A’râf, 7/95.

gelen kısım öncesinin sonu değil bilakis bitişigidir. Bu iki madde de “حتى” ile “إلى” harfleri ortaktırlar.

c) “إلى” cer harfinden sonra gelen mecrur isim ile ondan önce geçen isim arasında herhangi bir bağlantı olmayabilir. “سِرْتُ النَّهَارَ إِلَى الْعَصْرِ” “Gündüz ikindiye kadar yürüdüm” sözünde “إلى” harfinden sonra gelen ile öncesi arasında herhangi bir ilişki bulunmamaktadır. Fakat “حتى” cer harfi böyle bir cümlede gelemmez. Ancak ondan sonra gelen isim, ondan önce geçen ismin sonu veya sonu ile bitişik bir şekilde gelir. Yukarda verdiğimiz Örneklerde olduğu gibi.³⁶²

1.7.15. “الواو” Cer Harfi

Aslî cer harflerinden birisidir.³⁶³ Kasem için kullanılır ve sadece zâhir ismi cer eder.³⁶⁴ Kasem için kullanılan bütün lafızların başında gelebilir.³⁶⁵ “وَالْفَجْرُ وَلَيَالٍ عَشْرٌ” “Fecre, on geceye andolsun”³⁶⁶ ve Ebû Temmâm’ın (ö.231/846)’ın “فَلَا أَرِيكَ مَا فِي الْعَيْشِ خَيْرٌ وَلَا التُّبَيَّا إِذَا دَهَبَ الْحَيَاءُ” “Senin babana yemin ederim ki, hayânın olmadığı dünya ve hayatta hayır yoktur”³⁶⁷ beytindeki “وأبيك” kelimesinde olduğu gibi.³⁶⁸ Ayrıca kendisiyle yemin edilen isim “الله” lafzı ise “وا” harfi hazfedilip kalan “الله” lafzı mecrur olarak okunabilir.³⁶⁹

1.7.16. “ث” Cer Harfi

Aslî cer harflerinden olup, kasem manasıyla birlikte taaccübü ifade eder.³⁷⁰ Sadece “الله” lafzının başında gelir.³⁷¹ Allah Teâlanın “وَتَاللَّهِ لَا كِيدَ أَصْنَامُكُمْ” “Allah’a yemin ederim ki

³⁶² el-Galâyînî, a.g.e., III, 131.

³⁶³ el-Ferâhîdî, a.g.e., s.187.

³⁶⁴ Abbâs Hasan, a.g.e., II, 489.

³⁶⁵ el-Galâyînî, a.g.e., III, 141.

³⁶⁶ Fecr, 89/1-2.

³⁶⁷ İbn Abdi Rabbih, a.g.e., II, 405.

³⁶⁸ Abbâs Hasan, a.g.e., II, 489.

³⁶⁹ Abbâs Hasan, a.g.e., II, 489.

³⁷⁰ el-Ferâhîdî, a.g.e., s.187; Abbâs Hasan, a.g.e., II, 489.

³⁷¹ İbn Hişâm, Şerhu Katri’n-Nedâ ve Belli’s-Sadâ, s.275.

putlarınıza bir tuzak kuracağım”³⁷²ve “ثَالِهَلَقَدْ أَتَرَكْتُ اللَّهَ عَيْنًا” “Allah’a yemin olsun ki, Allah seni bizden üstün kıldı”³⁷³ âyetlerinde olduğu gibi. Dilelerden Ahfeş Râb kelimesi kâbe’ye izâfe edildiği zaman başına تا kasem harfi gelebileceğini söyler.³⁷⁴ “تَرَبُّ الكَعْبَةِ لِأَفْعَلَنْ كَنَّا” “Kâbe’nin Rabbine yemin ederim ki şunu yapacağım” sözünde olduğu gibi. Bazı dileler Rahman kelimesiyle birlikte kullanılabileceğini söylemişler ama bu görüş şazdır (kural dışıdır).³⁷⁵

1.7.17. “خَلَا” Cer Harfi

Müşterek bir lafız olup, bazen zâid’e benzeyen cer harfi olur, bazen de muteâddi fiil olur. İki durumda da istisnâ manasını ifâde eder.³⁷⁶ Cer harfi olarak kullanıldığında kendisinden sonra gelen müstesnâyı mecrur yapar.³⁷⁷ “قَامَ الْقَوْمُ خَلَا زَيْدٌ” “Zeyd’in dışında herkes kalktı” sözünde müstesnâ olan “زَيْدٌ” kelimesi “خَلَا” cer harfinden dolayı mecrur olmuştur. Fiil olarak kullanıldığında kendisinden sonra gelen müstesnâ’yı mansub yapar.³⁷⁸ “جَاءَ الْقَوْمُ خَلَا” “Selim’in dışında bütün kavim geldi” sözünde olduğu gibi. Masdariyye “mâ”sıyla birlikte geldiğinde sadece fiil olur ve nasb amelini yapar.³⁷⁹ Lebîd b. Rabîa el-Âmirî’nin (ö.41/660)

أَلَا كُلُّ شَيْءٍ مَا خَلَا اللَّهَ بَاطِلٌ || وَكُلُّ نَجِيمٍ لَا مَكَلَّةَ زَائِلٌ

“Dikkat edin! Allah’ın dışındaki her şey boştur. Şüphesiz her güzellik yok olacaktır”³⁸⁰ beytin de “خَلَا” ile birlikte masdariyye “مَا”sı geldiğinden dolayı müteâddi fiil olarak gelmiş ve sonra gelen ismi mansub yapmıştır.³⁸¹

³⁷² Enbiya, 21/57.

³⁷³ Yusuf, 12/91.

³⁷⁴ el-Murâdî, a.g.e., s.57.

³⁷⁵ el-Murâdî, a.g.e., s.57.

³⁷⁶ el-Murâdî, a.g.e., s.58.

³⁷⁷ İbn Hişâm, Muğni’l-Lebîb, II, 311.

³⁷⁸ el-Murâdî, a.g.e., s.58.

³⁷⁹ el-Hâşimî, a.g.e., s.207.

³⁸⁰ Lebîd b. Rabîa el-Amirî, Divân, s.132, Dâru Sâdir, Beyrut, trs.

³⁸¹ İbn Hişâm, Şerhu Katri’n-Nedâ ve Belli’s-Sadâ, s.271.

1.7.18. “عَدَا” Cer Harfî

“عَدَا” gibi müşterek bir lafız olan “عَدَا” cer harfî ve fiil olarak gelir. Her iki durumda da istisna manasını ifâde eder.³⁸² “جَاءَ الْقَوْمُ عَدَا زَيْدٍ” “Zeyd’in dışında bütün kavim geldi” sözünde “زَيْد” kelimesi mecrur ve mansub olarak okunabilir. Masdariyye “mâ”sıyla birlikte geldiğinde sadece fiil olarak değerlendirebilir.³⁸³ Sîbeveyhi “عَدَا” ‘nın sadece fiil olacağını cer harfî olamayacağını savunmuştur. Ancak başta İbn Malik, el-Murâdî (ö.749) ve diğer dilciler cer harfî olarak kullanılacağını söylemişler.³⁸⁴

1.7.19. “حَاشَا” Cer Harfî

“حَاشَا” ‘nın üç hali vardır:

1) Mûteaddi ve mutesarrif (değişebilen) bir fiil olarak kullanılması³⁸⁵: en-Nâbiğa ez-Zubyânî(ö.604)’nin “وَلَا أَحَاشِي مِنَ الْأَقْوَامِ مِنْ أَحَدٍ” “*Kavimlerden hiçbirini ayırt etmiyorum*”³⁸⁶ mısraında olumsuzluk edatı olan “لَا” harfî “أَحَاشِي” fiilinin başına gelmiştir. Harfler ancak fiillerin başına gelebilirler. Dolayısıyla bu örnekteki “أَحَاشِي” mûteâddi ve mutesarrif bir fiildir, harf olamaz.³⁸⁷

2) Tenzih manasında kullanılması: Örnek “وَقُلْنَ حَاشَ لِلَّهِ مَا هَذَا بَشَرًا” “*Dediler ki: Hâşâ! Allah için, bu bir insan değil*”³⁸⁸ ayetidir. el-Murâdî, ayette geçen “حَاشَ” kelimesinin fiil mi isim mi konusunda dilciler arasında ihtilaf vardır. Dilcilerden el-Müberred (ö.285/900), İbn Cinnî ve Kûfeliler âyette geçen “حَاشَ” kelimesi fiildir. Çünkü hazfedilerek kendisinde tasarufatta bulunabileceğini, ayrıca ondan sonra gelen “لِلَّهِ” lafzındaki lââm harfinin başına “حَاشَ” fiilinin gelmiş olması da, “حَاشَ” kelimesinin burada fiil olacağını harf olamayacağını gösteriyor çünkü bahsedilen iki özellik de fiilin özellikleridir.³⁸⁹ ez-Zeccâcî (ö.338/949), İbni Malik ve ez-Zemahşerî (ö.538/1144) gibi dilcilerde, buradaki “حَاشَ” ‘nın isim olduğunu

³⁸² el-Murâdî, *a.g.e.*, s.461.

³⁸³ el-Galâyînî, *a.g.e.*, III, 106.

³⁸⁴ İbn Hişâm, *Muğni'l-Lebîb*, II, 369; el-Murâdî, *a.g.e.*, s.461.

³⁸⁵ İbn Hişâm, *Muğni'l-Lebîb*, II, 249.

³⁸⁶ en-Nâbiğa ez-Zubyânî, *Divan*, s. 12, Daru'l-Kutubi'l-İlmiyye, 3. Baskı, Beyrut, 1996.

³⁸⁷ el-Murâdî, *a.g.e.*, s.558-559.

³⁸⁸ Yusuf, 12/31.

³⁸⁹ el-Murâdî, *a.g.e.*, s.559; İbn Hişâm, *Muğni'l-Lebîb*, II, 252-253.

söylemişler. Delil olarak Ebû Semmâl (ö. ?) kıraatın da “حاش” nın tenvinli olarak geldiğini, Abdullah b. Mesûd’un (ö.34/654) kıraatında da “الله” lafzına izafe edildiğini, kelimenin tenvin alması ve izafe edilmesi isme has özelliklerindendir, dolayısıyla baradaki “حاش” kelimesi isimdir.³⁹⁰

3) İstisnâ edatı olarak kullanılması: “قَامَ الْقَوْمُ حَاشًا زَيْدٌ” “Zeyd’in dışında bütün kavim kalktı” sözünde olduğu gibi.³⁹¹ Buradaki “حاشًا” kelimesinin fiil veya harf olduğu konusunda dilcilerin iki görüş vardır. Birinci görüş buradaki حاشا’nın istisnâ edatı olan “إلا” manasında harf olduğudur, bu görüşü savunan dilciler: Sîbeveyhi ve Basra ekolü dilcilerin çoğudur.³⁹² İkinci görüş ise, istisnâ manasındaki “حاشًا” nın harf ve câmid bir fiil olarak kullanılabileceğini söylemişlerdir. Bu görüşte olan dilciler: Cerîmî (ö.225/840), el-Mâzinî (ö.246/860), el-Muberrred (ö.285/900), ez-Zeccâc (ö.311/923), el-Ahfeş, Ebû Zeyd (ö. IV/X. Yüzyıl), el-Ferrâ (ö.207/822) ve Ebû Amr eş-Şeybânî (ö.213/828)’dir. Bunlar görüşlerine delil olarak el-Cumayh b. et-Tammâh el-Esedî’nin (ö.571)

حَاشَايَ ذُو بَانَ، إِنَّ رَبَّهُ || ضَدَّاءَ، عَنِ الْمُطَّلَحَةِ، وَالشَّتَمِ

“Ebû Sevbân-ı ayırıyorum, çünkü o, kınama ve sövme konusunda çok cimridir”³⁹³ beytinde “حاشًا” ‘dan sonra gelen “أبًا” kelimesini mansub olarak okuyup “حاشًا” ‘nın fiil olduğunu söyleyebildiğin gibi, “أبي” kelimesini mecrur olarak okuyup “حاشًا” ‘nın harf olduğunu da söyleyebilirsin demişler.³⁹⁴

1.7.20. “رُبَّ” Cer Harfî

Basra ekolü’ne mensub dilcilere göre, zâid’e benzeyen cer harflerinden birisidir. Kûfeliler ile Ahfeşe göre ise isimdir.³⁹⁵ “رُبَّ” harfinin manası hakkın da nahivciler arasında

³⁹⁰ el-Murâdî, *a.g.e.*, s.560-561.

³⁹¹ el-Murâdî, *a.g.e.*, s.561.

³⁹² İbn Hişâm, *Muğni’l-Lebîb*, II, 249.

³⁹³ el-Mufaddal ed-Dâbbî, Ebu’l-Abbâs el-Mufaddal b. Muhammed ed-Dâbbî, *Dîvânü’l-Mufaddaliyât*, s.718, nşr. Kârlûs Yakûb Lâyel, Matbaatu’l-Âbâ, Beyrut, 1920.

³⁹⁴ İbn Hişâm, *Muğni’l-Lebîb*, II, 257-258.

³⁹⁵ er-Radî, Radiyu’d-din Muhammed b. Hasan el-Esterabâzî, *Şerhu Kâfiyeti İbn Hâcib*, I,V, nşr. İmîl Bedî’ Yakub, 2. Baskı, Dâru’l-Kutubi’l-İlmiyye, Beyrut, 2007. V, 295.

ihtilaf vardır. Sîbeveyhi ve nahivcilerin çoğunluğuna göre, “رَبِّ” Taklil (azlık) manasını ifade eder.³⁹⁶ Buna şu beyit delil getirilmiştir:

أَلَا رَبُّ مَوْلُودٍ وَيُسَلِّهُ أَبٌ || وَذِي وَلَدٍ لَمْ يَلِدْهُ بَوَان

“Dikkat edin! Bir çocuk vardır ki babası yoktur, bir çocuk vardır ki anne ve babası ikisi de yoktur” beytin birinci kıtasıyla Hz. İsa’yı kastediyor, ikinci kıtasında da Hz. Âdem’i kastediyor.³⁹⁷ Görüldüğü gibi “رَبِّ” harfi azlık manasında kullanılmış. Dilcilerden Halil b. Ahmed(ö.175/791), İbn Durustevayh (ö.347/958) ve bazı dilciler

“رَبِّ” Harfinin Teksîr (çokluk) manasını ifade ettiğini söylemişler. Örnek Hz. Peygamber (s.a.v.)’in “يَا رَبُّ كَاسِدَةٍ فِي الدُّنْيَا عَارِيَّةٌ يَوْمَ الْقِيَامَةِ” “Dünyada nice giyinmiş kimse vardır ki, onlar ahirette çıplaktırlar”.³⁹⁸ Hadis’i ile delil getirmişler.³⁹⁹

“رَبِّ” cer harfinin bazı hüküm ve luğatları vardır ki, diğer cer harflerinde bu hüküm ve özellikler bulunmaz, onları şu şekilde sıralayabiliriz.

“رَبِّ” Cer Harfine Ait Özel Hükümler:

“رَبِّ” harfinin birçok okunuş şekilleri vardır. Bu okunuş şekillerini onaltı⁴⁰⁰, onyediyi⁴⁰¹ ve yirmi⁴⁰²’ye çıkaranlar vardır. Ancak bu okunuşlardan en meşhur olanları, “رَبِّ” (rubbe) “رَبِّ” (rabbe) “رَبِّ” (rabe) Şekillerdeki okunuşlardır.⁴⁰³

1) “رَبِّ” harfinin mecruru iki şekilde gelir: zâhir bir isim veya zamir olarak gelebilir.⁴⁰⁴ Zâhir isim olarak geldiğinde nekra (belirsiz) bir isim olması gerekir, çünkü azlık ve çokluk nekra isimlerde olur, ma’rife (belli) isimlerde azlık ve çokluk oluşmaz.⁴⁰⁵ “رَبِّ مَعْمُورٍ” “Kavimlerinde nice bilinmeyen adam var ki, gözlerin onları görmemesiyle mutludurlar” sözündeki “مَعْمُورٍ” kelimesinde olduğu gibi. “رَبِّ” harfinin mecruru zamir olarak geldiğinde bu zamir müfred, müzekker, gaib zamiri olabilir, ancak

³⁹⁶ el-Murâdî, a.g.e., s.439-440.

³⁹⁷ el-Galâyînî, a.g.e., III, 142-143; el-Murâdî, a.g.e., s.440-441.

³⁹⁸ Buharî, a.g.e., Edeb, 121.

³⁹⁹ İbn Hişâm, Muğni’l-Lebîb, II, 321; el-Galâyînî, a.g.e., III, 143.

⁴⁰⁰ İbn Hişâm, Muğni’l-Lebîb, II, 337.

⁴⁰¹ el-Murâdî, a.g.e., s.448.

⁴⁰² Abbâs Hasan, a.g.e., II, 527.

⁴⁰³ Abbâs Hasan, a.g.e., II, 527.

⁴⁰⁴ el-Murâdî, a.g.e., s.448; İbn Hişâm, Muğni’l-Lebîb, II, 327-328.

⁴⁰⁵ el-Murâdî, a.g.e., s.449.

zamirden sonra zamir'in belirsizliğini açıklayacak mansub bir temyiz'in gelmesi gerekir.⁴⁰⁶ “رُبُّهُ رَجُلًا أَكْرَمْتُ” “ikram ettiğim nice adamlardan birisiydi” sözünde olduğu gibi.

2) “رَبِّ” harfinin mecruru zâhir isim olduğu zaman müfred veya bir cümleyle vasıflandırılması gerekir. Bu görüş Müberred, İbn Serrâc (ö.316/929), el-Fârisî ve birçok nahivcinin görüşüdür.⁴⁰⁷ Sıfatın müfred olarak geldiğinin örneği: “رُبُّ رَجُلٍ صَالِحٍ” “Salih adam çok az” sözünde “صَالِحٍ” kelimesi müfred olarak “رَبِّ” ‘nin mecruru olan “رَجُلٍ” kelimesine sıfat olarak gelmiştir. Sıfatın cümle olarak geldiğinin örneği: “رُبُّ رَجُلٍ لَقِيتُهُ” “Az adamlarla karşılaştım” sözünde fiil ve fâilden oluşan “لَقِيتُهُ” cümlesi “رَجُلٍ” kelimesinin sıfatı olmuştur. “رَبِّ” harfinin mecruruna sıfatın gelmesinin gerekmediğini savunanlarda vardır. Bunlar Sîbeveyhi, Ahfeş, Ferra ve diğer nahivciler. Ancak sıfatın gerekli olduğunu savunanlar, diğerlerinin getirdikleri örneklere sıfatlar takdir etmişlerdir.⁴⁰⁸

3) Nahivcilerin çoğunluğuna göre “رَبِّ” harfinin müteallak olduğu fiilin mazî bir fiil olması gerektiğini söylemişlerdir.⁴⁰⁹ “رُبُّ رَجُلٍ كَرِيمٍ لَقِيتُ” “Çok az adamlarla karşılaştım” sözünde “رَبِّ” harfi ve mecruru, onlardan sonra gelen mâzî bir fiil olan “لَقِيتُ” fiiline müteallaktır.

4) “رَبِّ” cer harfi için sadaret (cümlelerin başında olma) hakkı vardır. Bu haktan dolayı müteallak olan fiil ondan sonra gelir.⁴¹⁰

5) Bazen kıyasî (kurala uygun) olarak “رَبِّ” cer harfi, hazf edilir ve amel durumu baki kalır. Bu hazif “ف، و، بـ” harflerinden sonra kıyasî olur, bu harflerden birisi olmadan hazf edilmesi ise şaz’dır.⁴¹¹ واو harfinden sonra hazfedildiğinin örneği: İmruu’l-Kays’ın (ö.520)

وَلَيْلٍ كَمَجِّ الْبَحْرِ أَرْخَى سُؤْلُهُ ۥ ۥ عَيْدِ الْوَجِّ الْهُمُومِ لَيْلِي

“Nice geceler var ki beni denemek için çeşitli dertlerle deniz dalgaları gibi, saçaklarını benim üzerime sarkıttı”⁴¹² beytinde olduğu gibi, “رَبِّ لَيْلٍ” takdirindedir.⁴¹³ “فـ” harfinden sonra hazfedildiğinin örneği: İmruu’l-Kays’ın

⁴⁰⁶ er-Radî, a.g.e., V, 300; el-Murâdî, a.g.e., s.449; İbn Hişâm, *Muğni'l-Lebîb*, II, 328.

⁴⁰⁷ er-Radî, a.g.e., V, 299; el-Murâdî, a.g.e., s.450.

⁴⁰⁸ el-Murâdî, a.g.e., s.450-451.

⁴⁰⁹ Abbâs Hasan, a.g.e., II, 524; el-Murâdî, a.g.e., s.451.

⁴¹⁰ er-Radî, a.g.e., V, 297; el-Murâdî, a.g.e., s.452.

⁴¹¹ Abbâs Hasan, a.g.e., II, 528; el-Murâdî, a.g.e., s.454; er-Radî, a.g.e., V, 305.

⁴¹² Dayf, Ahmed Şevkî Abdusselam, *Târihu'l-Edebi'l-Arâbi-el-Asru'l-câhilî*, Dâru'l-Meârif, 29.Baskı, Kahire, 2009, s.248.

⁴¹³ İbn Akîl, a.g.e., II, 36.

فَمِلْكُ حُبْلَى قَدْ نَطَرَتْ وَمَرْضَعٍ ۥ ۥ فَالْهَيْثُهَا عَنْ ذِي تَمْلِئِمَ مَحُولَ

“*Senin gibi nice hamile ve emzikli kadının geceleyin kapısını çaldım, bir yaşıni doldurmuş, üzerinde muskaları olan bebeklerinden alıkoymdum*”⁴¹⁴ beytinde olduğu gibi “ف” harfinden sonra “رب” hazfedilmiş “مَثَلِ” kelimesi “رَب” harfinin mecruru olarak kalmıştır.⁴¹⁵ “بَل” harfinden sonra hazfedildiğinin örneği: Ru’be b. Accâc’ın (ö.145/762)

..... || بَلْ بَدِ مِلَى الْفَجَاجِ قَتْمُهُ

“Tozlu yolları ve satılmayan halı ve kumaşları olan nice beldeler.....”⁴¹⁶ beytinde “بَلْ” takdirindedir.⁴¹⁷ Bu harflerin dışında şaz olarak hazfedildiğinin örneği: Cemil b. Ma’mer el-Uzrî’nin (ö.82/701)

رَسِمَ دَارٍ وَقَفْتُ فِي طَلَلِهِ || كَذْتُ أَقْضِي الْحَيَاةَ مِنْ جَلَالِهِ

“Nice yurt kalıntıları üzerine durmuşum, aşkın ağırlığından dolayı az kalmıştı hayatıma son verecektim”⁴¹⁸ beytinde “رَبِّ رَسْمِدَارٍ” takdirindedir. Görüldüğü gibi başında bahsedilen o harflerden hiçbirisi olmadığı halde “رَبِّ” cer harfi hazfedilip ameli devam etmiştir.⁴¹⁹

6) “رَبِّ” harfinin “مَا” ile bitişme konusunu, cer harflerine “مَا” harfinin bitişmesi ve cer amelinden alıkonulup konulamıyacağı konusunda işledik.

1.7.21. “مذ” ve “مَنْذ” Cer Harfleri

Basra ekolüne mensub dilcilere göre “مَنْذٌ” ve “مَنْذٌ” tek kelimeden ibarettir. Kûfe ekolüne mensub dilcilere göre “مَنْذٌ” tek kelimeden ibaret, “مَنْذٌ” kelimesi ise murekkeptir (iki kelimeden oluşmuştur) . Ancak, hangi kelimelerden oluştuğuna dair ihtilaf vardır. Ferrâ’ya göre aslı “مَنْ” olup sonradan “مَنْذٌ” şekline dönüşmüştür. Bazıları aslı’nın “مَنْ إِذٌ” olup sonradan “مَنْذٌ” olmuştur. Muhammed b. Mesud el-Ğâzenî (ö.?), aslı’nın “مَنْ كَا” olup sonradan “مَنْذٌ” şeklini almıştır. Muradî bu iki görüşten sahih olanı Basra ekolüne mensub dilcilerin görüşüdür demiştir.⁴²⁰

⁴¹⁴ eş-Şenkîti, Ahmed Emin, el-Muallakâtu'l-Aşr, s. 64, Dâru'l-Kitâbi'l-Ârabî, Haleb-Suriye, 1983.

⁴¹⁵ İbn Hişâm, *Muğni'l-Lebîb*, II, 329; İbn Akîl, *a.g.e.*, II, 36.

⁴¹⁶ *Mecmûu Eş'ârî'l-Arab*, Divanu Ru'be b. Accâc, Dâru İbn Kuteybe, el-Kuveyt, s. 150.

⁴¹⁷ İbn Akîl, *a.g.e.*, II, 37.

⁴¹⁸ Cemil Buseyne, *Divan*, s.52, Dâru Beyrut, Beyrut, 1982.

⁴¹⁹ el-Murâdî, *a.g.e.*, s.455; İbn Hişâm, *Muğni'l-Lebîb*, II, 330; İbn Akîl, *a.g.e.*, II, 38.

420 el-Murâdî, *a.g.e.*, s.501.

”منذ ve منذ“ iki müşterek lafızdır ve genel olarak üç halde bulunurlar.⁴²¹

1) **”منذ ve منذ“dan sonra merfû bir isim gelebilir:** Bu merfû isim sayı bildiren ma’rife ve nekire olabilir. Ma’rife olanın örneği: “مَا رَأَيْتُهُ مُنْذُ أَوْ مُنْذِ يَوْمِ الْجُمُعَةِ” “Cuma gününden beri onu görmedim” sözünde “يَوْمِ الْجُمُعَةِ” kelimesi “منذ، منذ” ‘dan sonra gelen merfû, sayı bildiren ve ma’rife bir isimdir. Nekire olanın örneği:

“مَا رَأَيْتُهُ مُنْذُ أَوْ مُنْذِ يَوْمَانِ” “İki günden beri onu görmedim” Sözü de “يومان” kelimesi merfû ve nekire bir isim olarak gelmiştir. İki örneğin irabında da değişik görüşler vardır. Bu görüşlerin en meşhuru “منذ ve منذ” ‘nun isim olup mahallen merfu mübteda onlardan sonra gelen merfu’ isminde haber olduğu görüşüdür.⁴²²

2) **”منذ ve منذ“dan sonra bir cümle gelebilir:** Bu cümle fiil veya isim cümlesi olabilir. Fakat fiil cümlesi isim cümlesine göre daha fazla kullanılır ve ondan sonra gelen fiil genellikle mâzî olur. Fiil cümlesinin örneği: el-Farazdak’ın

مَا زَالَ مُنْذُ عَدَتْ يَدَاهُ إِزَارَهُ || فَسَمَا، فَأَذْرَكَ خُمْسَةَ اللَّيْلِ شَبَارَ

“Kendi peştemalını bağlayacak yaşa geldiğinden bu yana yüceldi ve beş karış’a ulaştı (kendisinde yiğitlik ve kahramanlık belirtileri görülmeye başlandı)”⁴²³ beytinde olduğu gibi.⁴²⁴ İsim cümlesinin örneği ise, el-Â’sa’nın

وَمَا زِلْتُ أَبْغِي الْخَيْرَ مُنْذُ أَتَايَا فَعِ || وَلَيْدًا وَكَهْلًا حَيْثُ شَبْتُ وَأَمْرَدًا

“Ben çocukluğumda da gençliğimde de yaşlandığım zaman da devamlı iyilik istedim”⁴²⁵ beytinde olduğu gibi.⁴²⁶ Bu iki durumda da “منذ veya منذ” Sîbeveyhi ve birçok dilciye göre cümleye muzaf birer zarf olarak izah edilirler.⁴²⁷

3) **”منذ ve منذ“dan sonra mecrur bir isim gelebilir:** Bu durumda meşhur ve sahih görüşe göre “منذ ve منذ” birer cer harfî olarak kullanırlar. Kendilerinden sonra gelen mecrur isim saat, vakit, gün, an gibi belirli bir zaman bildiren zarflar olurlar.⁴²⁸ Onlardan sonra gelen zaman geçmişe delalet eden marife bir isim ise, bu iki harf ibtidâü’l-gâye

⁴²¹ el-Murâdî, a.g.e., s.501; Ayrıca bkz. Abbâs Hasan, a.g.e., II, 544-545-546.

⁴²² Abbâs Hasan, a.g.e., II, 545.

⁴²³ el-Farazdâk, Divan, s.267.

⁴²⁴ el-Murâdî, a.g.e., s.504.

⁴²⁵ el-A’sâ, Divan, s.135.

⁴²⁶ Abbâs Hasan, a.g.e., II, 546.

⁴²⁷ el-Murâdî, a.g.e., s.504; Abbâs Hasan, a.g.e., II, 546.

⁴²⁸ el-Murâdî, a.g.e., s.503.

(başlangıç) ifâde eden “مِنْ” anlamına gelirler.⁴²⁹ “مَا رَأَيْتُهُ مُذْ أَوْ مُذْ يَوْمِ الْجُمُعَةِ” “Geçen cumadan beri onu görmedim” sözünde olduğu gibi. Onlardan sonra gelen isim şimdiki zamana işaret eden marife bir isim olursa “مَنْ” ve “مَنْ” harfleri zarfiyet ifâde eden “فِي” anlamına gelirler.⁴³⁰ “مَا رَأَيْتُهُ مُذْ أَوْ مُذْ يَوْمَنَا” “Bugün onu görmedim” sözünde olduğu gibi “فِي يَوْمَنَا” takdirindedir.

Eğer onlardan sonra gelen isim sayı bildiren nekra bir isim olursa “مَنْ” ve “مَنْ” harfleri başlangıç ve bitiş ifâde eden “إِلَى” ve “مِنْ” anlamına gelirler.⁴³¹ “مَا رَأَيْتُهُ مُذْ أَوْ مُذْ ثَلَاثَةِ أَيَّامٍ” “Onu üç günün başından sonuna kadar görmedim” sözünde olduğu gibi “مِنْ بَكَّةَا إِلَى نَهَائِهَا” takdirindedir.

“مَنْ” ve “مَنْ” harflerinin müteallâkı olan fiilin mutlaka olumsuzluk ifâde eden bir mazî fiil veya olumlu bir mazî fiil olup süreklilik bildiren bir fiil olması şarttır.⁴³² Birinci şartın Örneği: “مَا رَأَيْتُهُ مُذْ أَوْ مُذْ يَوْمَنَا” “Bugün onu hiç görmedim” sözünde olduğu gibi “مَنْ” ve “مَنْ” cer harflerinden önce olumsuz bir mazi fiil geçmiştir. İkinci şartın örneği ise: “سِرْتُ مُذْ أَوْ مُذْ يَوْمَنَا” “Gün boyu yürüdüm” sözünde “مَنْ” ve “مَنْ” cer harflerinden önce olumlu bir mazî fiil geçmiş olmasına rağmen, fiil süreklilik bildirdiği için olumsuzluk manasının yerine geçmiştir.

⁴²⁹ el-Murâdî, *a.g.e.*, s.503; Abbâs Hasan, *a.g.e.*, II, 546; el-Galâyînî, *a.g.e.*, III, 142.

⁴³⁰ el-Galâyînî, *a.g.e.*, III, 142; el-Murâdî, *a.g.e.*, s.503; Abbâs Hasan, *a.g.e.*, II, 546.

⁴³¹ el-Murâdî, *a.g.e.*, s.503; Abbâs Hasan, *a.g.e.*, II, 547; el-Galâyînî, *a.g.e.*, III, 142.

⁴³² el-Galâyînî, *a.g.e.*, III, 142.

İKİNCİ BÖLÜM

2. İZÂFET TERKİBİ (İSİM TAMLAMASI) İLE MEJRÛR OLAN İSİMLER

2.1. İzâfet Terkibi (İsim Tamlaması), Muzâf ve Muzâfun İleyh

İzâfet kelimesinin sözlük anlamı “bağlamak/dayandırmak”dır. İmruu’l-Kays’ın

فَلَمَّا دَخَلْنَاهُ أَضَفْنَا ظُهُورَنَا || إِلَى كُلِّ حَارِيٍّ جَدِيدٍ مُسْتَطَبٍ

“Eve girdiğimizde Hîre’ye ait yeni ve kaliteli eşyalara sırtımızı verdik”⁴³³ beytinde “أَضَفْنَا” kelimesi “dayandırmak” anlamında kullanılmıştır.⁴³⁴ Nahiv terimi olarak izâfet ise, “Bir cer harfî takdiriyle, bir ismi başka bir isme nisbet etmektir”⁴³⁵ “لَبِستُ خَاتَمَ فِضَّةٍ” “Gümüşten bir yüzük taktım” sözünde “خَاتَمَ” kelimesi “فِضَّة” kelimesine nisbet/bağlanmış, bu bağlanma “لبست خاتم من فضة” cer harfinin takdir edilmesiyle yapılmıştır. Bu ifadenin aslı şudur: “لبست خاتم من فضة”

İzâfet terkinde (isim tamlamasında) birinci isme *muzâf* “المضاف” ikincisine de *muzâfun ileyh* “المضاف إليه” denir.⁴³⁶ İzâfetin bu iki kısmından mecrur dairesine giren, “muzâfun ileyh”tir.

2.1.1. Muzâfun İleyh’i Cer Eden Âmil

Muzâfun ileyh’i cer eden âmil hakkında nahivcilerin dört görüşü bulunmaktadır.⁴³⁷

a) Birinci görüşe göre muzâfun ileyh’i cer eden âmil muzâf’tır. Bu görüşü savunanlar, Sîbeveyhi ve muteahhirûn nahivcilerdir. Bunlar, görüşlerine delil olarak muzâfun ileyh’in zamir olarak gelmesini ileri sürmüşlerdir. Çünkü zamirler ancak âmillerine bitişirler, dolayısıyla muzâfun ileyh zamir olarak geldiğinde onu cer eden âmil onunla bitişik olan muzâf’tır. “يَرْهَمُكَ” “senin dirhemini” terkinde olduğu gibi.

⁴³³ İmruu’l-Kays, Divan, Dâru’l-Kutubi’l-İlmiyye, 5.Baskı, Beyrut, 2004, s.36.

⁴³⁴ İbn Hişâm, *Evdahu’l-Mesâlik*, III, 73.

⁴³⁵ el-Ferahidi, Halil b. Ahmed, *Kitabu’l-Cumel fi’n-Nahv*, nşr. Fahreddin Kabâve, 1. Baskı, Muessetu’r-Risale, 1995 Beyrut, s. 172; el-Hâşimî, *a.g.e.*, s. 253; el-Galâyînî, *a.g.e.*, III, 158.

⁴³⁶ el-Galâyînî, *a.g.e.*, III, 158; el-Hâşimî, *a.g.e.*, s. 253.

⁴³⁷ İbn Hişâm, *Evdahu’l-Mesâlik*, III, 76.

b) İkinci görüşe göre muzâfun ileyh'i cer eden âmil izafettir. Bu görüşü savunan nahivciler, Suheylî (ö.581/1185) ve Ebû Hayyân'dır (ö.745/1344).

c) Üçüncü görüşe göre muzâfun ileyh'i cer eden âmil, izâfet terkinde mukadder olan “و” harfinin manasıdır. Bu görüş de ez-Zeccâc'a (ö.311/923) aittir.

d) Dördüncü görüşe göre ise muzâfun ileyh'i cer eden âmil, mukadder bir cer harfidir. Bu görüşü savunan İbn Bazîc'tir (ö.?)'tir. Bu dört görüş arasından en doğru bulunanı, Sîbeveyhi ve muteahhirûn nahivcilere ait görüştür.⁴³⁸

2.1.2. Muzâf'tan Hazfedilmesi Vâcib Olan Şeyler

Genel olarak, Arapça'da terkip içerisine girmiş kelimelerde bir takım değişiklikler meydana gelmektedir. Dolayısıyla, izâfet terkinde girmiş kelimelerde de bazı değişiklikler meydana gelir ve bu terkinin “muzâf” kısmında bazı şeyler hazfedilir. Bunlar vâcib ve câiz olmak üzere iki kısma ayrılır.

a) Tenvîn: Zahir veya mukadder tenvin olabilir. Zahir tenvin munsarif isimlerde olur. “تَوْبُ خَالِدٍ” “Halid'in elbisesi” sözünde “توب” kelimesi munsarif ve muzâf bir isimdir. Sonundaki zâhir tenvin izâfetten dolayı vacib olarak hazfedilmiştir.

Mukadder (gizli) tenvin ise gayrî munsarif isimlerde olur. “مَصَابِيحُ الطَّرِيقِ” “Yolun kandilleri” sözünde “مصاييح” kelimesi cemilerin son siğâsı olduğu için gayrî munsariftir, açık bir şekilde tenvin alamadığı için tenvini mukadderdir. İzâfet terkinde dolayı muzâf üzerindeki mukadder tenvin vacib olarak hazfedilmiştir.

b) Tesniyenin ve cemi müzekker sâlimin nunları:⁴³⁹ İzâfet terkinde dolayı, tesniye nûnu'nun vacib olarak hazfedilgi yerin örneği: “قَرَأْتُ كِتَابِي الْأُسْتَاذِ” “Hoca'nın iki kitabını okudum” sözündeki “كتابي” kelimesi tesniye olduğu için aslı “كُتَابَيْنِ” 'dir, “الأستاذ” kelimesine muzâf olduğu için sonundaki nûn harfi düşmüştür.⁴⁴⁰ Cem-i müzekker-i sâlim'in örneği ise: “هَذَا الْقَوْمُ سَاكِنُو الصَّحْرَاءِ” “Bu Kavim Sahra sakinleridir” sözünde “ساكنو” kelimesi cem-i müzekker-i sâlimdir, aslı “ساكنون” 'dir. “الصحراء” kelimesine izâfetten dolayı nûn'u

⁴³⁸ İbn Hişâm, *Evdahu'l-Mesâlik*, III, 76.

⁴³⁹ İbn Hişâm, *Evdahu'l-Mesâlik*, III, 75.

⁴⁴⁰ İbn Akîl, *a.g.e.*, II, 43; el-Hâşimî, *a.g.e.*, s. 254.

düşmüştür. Aynı şekilde tesniye ve cem-i müzekker-i sâlim'e mülhak (benzeyen) olan kelimelerin nûnu da izâfetten dolayı düşer.⁴⁴¹

c) **Harfu't-ta'rîf "ال" :** Harfu't-ta'rîf "ال" iki şartla muzâf'tan hazfedilir: isimdeki harfu't-ta'rîf zâit olacak. "بِلاَنَّا تَاجُ الْفَخَارِ لِلشَّرْقِ" "Ülkemiz doğunun şeref tacıdır" sözündeki "تَاج ve بلاد" kelimeleri birer muzâf olup, asılları "التَّاج ve البلاد" 'tır, izâfetten dolayı beraberlerindeki harfu't-ta'rîf olan elif lâm "ال" vacib olarak hazfedilmiştir.

Elif lâm'ın vacib olarak hazfedildiği izâfet, izâfet-i maneviyedir. Yukarda zikrettiğimiz örneklerde olduğu gibi.⁴⁴² Ancak lafzî izâfet olursa dört durumda harfu't-ta'rîf hazfedilmez:

a) **Muzâf ve muzâfun ileyh'in birlikte "ال" almaları durumunda:** Bu durumda "ال" hazfedilmez. "الْجَعْدُ الشَّعْرُ" "Kıvrırcık saçlı" gibi.

b) **Muzâfun ileyh başında elif lâm bulunan bir isme muzâf olması durumunda:** "الضَّارِبُ رَأْسَ الْجَانِي" "Cânî'nin başına vuran" cümlesindeki muzâfun ileyh olan "رأس" kelimesinde elif lâm bulunmuyor, ancak başında elif lâm bulunan bir isme muzâf olmuştur o isimde "الْجَانِي" kelimesidir.

c) **Muzâfun ileyh başında elif lâm bulunan bir isme dönen zamire muzâf olması durumunda:**

الْوَدُّ أَنْتَ الْمُسْتَحَقَّةُ صَفْوَهُ || مَنِّي وَإِنْ لَمْ أَرْجُ مِنْكَ نَوَالًا

"Sen sevginin özüne benden daha müstehaksın, her ne kadar ben senden bir hediye beklesem de" beytinde "المستحقة" kelimesi başında elif lâm olduğu halde, başında elif lâm bulunmayan "صفوه" kelimesine muzâf olmuştur, fakat muzâfun ileyh olan "صفوه" kelimesi, başında elif lâm bulunan "الود" kelimesine dönen bir zamire muzâf olmuştur, o da "و" zamiridir.

d) **Başında elif lâm bulunan muzâf ismin, tesniye veya cem-i müzekkeri sâlim olması durumunda:**

إِنْ يَغِيَا عَنِّي الْمُسْتَوْطِنَا عَدَنَ || فَإِنِّي لَسْتُ يَوْمًا عَنْهُمْ بِغَنِي

"Eğer Aden'e yerleşen o iki arkadaşımın bana ihtiyaçları yoksa da, ben sürekli onlara muhtacım" beytinde geçen "المستوطننا" kelimesi müştak ve tesniye olduğu için, başında elif

⁴⁴¹ İbn Hişâm, *Evdahu'l-Mesâlik*, III, 75; İbn Akîl, *a.g.e.*, II, 43.

⁴⁴² Abbâs Hasan, *a.g.e.*, III, 12.

lâm olduğu halde başında elif lâm olmayan “عن” kelimesine muzâf olmuştur. Cem-i müzekker-i sâlim’in örneği ise şu beyitte bulunmaktadır:

لَيْسَ إِلَّا خَلَاءُ بِالمُصْغِي مَسَامِعِهِمْ ۖ إِلَى الوُشَاةِ وَلَوْ كَاذُوا تَوْرِي رَجَمَ

“Gerçek dostlar, akrabaları dahi olsa fitnecilere kulak asmayanlardır” beytindeki “بالمصغي” kelimesinin aslı “بالمصغين” ‘dir, izâfetten dolayı “nûn”u hazfedilmiş, başında elif lâm olduğu halde başında elif lâm olmayan “مسامع” kelimesine muzâf olmuştur.⁴⁴³

2.1.3. Muzâf’tan Hazfedilmesi Câiz Olan Şeyler

Bazen muzâf’ın sonunda bulunan “ة” harfinin hazfedilmesi câizdir. “إقامة” kelimesi başka bir kelimeye izâfet edildiğinde, sonundaki “ة” harfi hazfedilebilir. Ayette “وَأَقِمِ الصَّلَاةَ” “Namazın ikame edilmesi”⁴⁴⁴ terkinde “ة” harfi muzâf’tan düşmüştür. Yine, “وَجَعَلَ مِنْهُمْ الْقِرَدَةَ” “Onlar, bir kısmını maymunlara ve domuzlara çevirdiği, tâğuta tapan kimselerdir”⁴⁴⁵ âyetin takdiri, “وعبد الطاغوت” şeklindedir. İzafetten dolayı “ة” harfi düşmüştür.⁴⁴⁶ Bazen de “إِفَامُكَ” terkinde olduğu gibi, izâfet olduğu halde “ة” harfi hazfedilmez.⁴⁴⁷

2.2. İzâfet Terkinin Çeşitleri

İzâfet Terkibi, ma’nevî izâfet (الإضافة المعنوية) ve lâfzî izâfet (الإضافة اللفظية) olmak üzere iki kısımdır.

⁴⁴³ Bkz. İbn Hişâm, *Evdahu’l-Mesâlik*, III, 83-88; Abbâs Hasan, *a.g.e.*, III, 12-13; el-Hâşimî, *a.g.e.*, s. 254; İbn Akîl *a.g.e.*, II, 46-48.

⁴⁴⁴ Enbiya, 21/73.

⁴⁴⁵ Mâide, 5/60.

⁴⁴⁶ es-Sağır, Dr. Mahmud Ahmed, *el-Kırââtü’s-Şâzze ve Tevcihuhe’n-Nahvî*, Dâru’l-Fikr, 1. Baskı, Dimaşk, 1999, s. 395-396.

⁴⁴⁷ İbn Hişâm, *Evdahu’l-Mesâlik*, III, 76.

2.2.1. Ma'nevî İzâfet

Ma'nevî izâfet'e, "izâfet-i mâhz" ve "hakikî izâfet" de denilir.⁴⁴⁸ İzâfet denince akla ilk gelen izafet budur. İzâfet-i Ma'nevîye, "ma'rifelik ve hususilik ifade eden, mukadder cer harfiyle önceki kelimenin manasını sonraki kelimeye aktaran izafettir" diye tarif edilmektedir.⁴⁴⁹ Ma'nevî izâfette ma'rifeye muzâf olan isim marifelik kazanır. "غَلَامٌ زَيْدٌ" "Zeyd'in kölesi" cümlesinde, "غلام" kelimesi nekre bir isim olup yalnız başına belli bir köleyi göstermez, kölelerden herhangi bir köle olabilir. Ancak bu kelime "زَيْد" kelimesine izâfe edilince, belli bir köleyi, yani Zeyd'in kölesini ifade eder. Bu durumda "غلام" kelimesi, "زَيْد" kelimesine izafetinden dolayı ma'rifelik kazanmış olur. Ma'nevî izâfette nekre bir isme muzâf olursa hususilik kazanır. "غَلَامٌ إِمْرَأَةٌ" "Bir kadın'ın kölesi" sözünde "غلام" kelimesi yalnız başına belli bir köleyi ifade etmez. Fakat bu kelime nekre bir isim olan "إِمْرَأَةٌ" kelimesine muzâf olunca belli bir kişinin kölesi olduğunu göstermese de bir kadının kölesi olduğunu gösterir. Bu durumda "غلام" kelimesi, izâfetle ma'rifelik kazanmamış, belki hususilik kazanmıştır.⁴⁵⁰

2.2.1.1. Ma'nevî İzâfetin Kısımları

Mukadder olan (var sayılan) cer harfine göre nahivciler, manevî izâfeti dört kısma ayırmışlar.⁴⁵¹

a) Lâmiyye (الإضافة بمعنى اللام): Manevî izâfette mukadder olan cer harfi "لـ" olursa, buna "lâmiyye" denmektedir. Böyle izâfet, muzâf'ın muzâfun ileyh'e âit ve ona mahsus olduğunu ifade eder. "هَذَا كِتَابُ عَلِيٍّ" "Bu kitab Ali'nindir" sözünün takdiri, "لِعَلِيٍّ" 'dir. Yani kitab Ali'ye âit ve ona mahsus demektir.

b) Beyâniyye (الإضافة للبيان): Takdir edilen cer harfi "مِنْ" olursa ve muzâfun ileyh, muzâf'ın cinsinden veya muzâf, muzâfun ileyh'in bir parçası olduğu zaman buna izâfet-i beyânîye denmektedir. "هُوَ ثَوْبٌ حَرِيرٌ" "O, ipekten bir elbisedir" cümlesinin takdiri "ثَوْبٌ مِنْ" 'dir.

⁴⁴⁸ İbn Ya'îş, Muvaffakuddin Ebu'l-Bekâ Ya'îş b. Ali b. Ya'îş, *Şerhu'l-Mufasssal*, I,VI, nşr. İmil, Bedî Yakub, 2. Baskı, Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, Beyrut, 2011. II, 126.

⁴⁴⁹ Bkz. Abbâs Hasan, *a.g.e.*, III, 16; İbn Ya'îş, *a.g.e.*, II,126.

⁴⁵⁰ *İbn Akîl*, *a.g.e.*, II, 44; İbn Ya'îş, *a.g.e.*, II,130.

⁴⁵¹ el-Hâşimî, *a.g.e.*, s. 253.

حرير” dir. Muzâfun ileyh olan “حرير” kelimesi ipek manasında olup cins (genel anlamlı) bir kelimedir, muzâf olan “ثوب” kelimesini de kapsar, aynı zamanda elbise ipekten bir parçadır.⁴⁵²

c) Zârfiyye (الإضافة للظرفية): Muzâfun ileyh yer ve zaman bildirip, mukadder olan cer harfî “في” olursa izâfetî zârfiye olur. Muzâfun ileyhinin zamanını bildirenin örneği; “بَلْ مَكْرُ” “Hayır, işiniz gece gündüz hilekârlıktı”⁴⁵³ âyetinin takdiri “مكر في الليل” dir. Muzâfun ileyh olan “الليل” kelimesi, muzâf olan “مكر” kelimesinin zamanını bildirir. Muzâfu ileyhinin mekânını bildiren örnek ise şu âyeti kerimedir, “يَا صَاحِبِي السَّجْنِ” “Ey benim zindan arkadaşlarım”⁴⁵⁴ âyetin takdiri, “يَا صَاحِبَيْنِ فِي السَّجْنِ” olacaktır. “السجن” kelimesi muzâfun ileyh olup muzâfın yerini bildirir.

d) Teşbihiye (الإضافة للتشبيه): Mukadder cer harfî “الكاف” olduğu zaman izâfeti teşbihiye olur. “وَوَثَبَ الذَّمْرُ وَوَثَبَ الْأَسَدُ” “Kaplan aslan gibi sıçradı” sözünün aslı “هُوَ وَوَثَبَ الْأَسَدُ”⁴⁵⁵ olacaktır.

2.2.2. Lâfzî İzâfet

Lâfzî izâfete “mecâzî” ve “gayr-ı mâhz izâfet” de denilir. Lâfzî izâfet, muzari fiile benzeyen, hal ve istikbal manasında olan ve kendi ma’mulüne muzâf olan müştak isimlerin izafetidir.⁴⁵⁶ Lâfzî izâfet, muzâfın muzâfun ileyh’le ma’rifelik ve husûsîlik kazanmasına sebep olmaz, sadece cümleye tahfif (hafiflik) kazandırır. Bu izâfetin ma’rifelik kazanmadığına dair delil, “هَذَا بِأَلِغِ الْكَبَةِ” “Kâbe’ye ulaşacak bir kurban olmak üzere”⁴⁵⁷ âyetidir. Bu ayette muzâf ve muzâfun ileyh’ten oluşan “بالغ الكعبة” terkihi, nekre bir isim olan “هَدِيًّا” kelimesinin sıfatıdır. Eğer muzâf, muzâfun ileyhten ma’rifelik kazanmış olsaydı nekre bir isme sıfat olmazdı. İzâfetî lâfziyenin husûsîlik ifade etmediğinin delili de “ضَارِبُ زَيْدٍ” terkihidir. Bu terkihin aslı, “ضَارِبُ زَيْدًا” dir. İzâfet terkibinden önce de tahsis vardı. Dolayısıyla izâfet terkihi ile bir husûsîlik kazanmamış sadece cümlede tenvinin hazf edilmesinden dolayı bir hafiflik meydana

⁴⁵² el-Enbârî, Abdurrahman b. Muhammed b. Ubeydullah, *Esrâru’l-Arabiyye*, Dâru’l-Kutubi’l-İlmiyye, Beyrut, 2010, s.150.

⁴⁵³ Sebe’, 34/33.

⁴⁵⁴ Yûsuf, 12/38.

⁴⁵⁵ Bkz. el-Hâşimî, *a.g.e.*, s. 253.

⁴⁵⁶ Ebu’l-Fida, İsmail b. Ali b. Mahmut, *el-Kunnâş fi’n-Nahvî ve’t-Tasrîf*, I-II, 2. Baskı, Mektebetu’l-Âdâb, Kahire 2005. I, 151.

⁴⁵⁷ Maide, 5/95.

gelmiştir.⁴⁵⁸ Lafzî izâfet'te müştak isimlerden muzâf olarak kullanılanlar üç kısma ayrılmaktadır:

a) **İsm-i fâil'in izâfeti:** Hal ve istikbal manasında olan, zâhir ma'mulüne muzâf ismi fâildir. “ضَارِبٌ زَيْدٍ الْآنَ أَوْ غَدًا” “Şimdi veya yarın Zeydi döven” sözünde “ضارب” kelimesi hal ve istikbal manasında ismi fâil olup zâhir ma'mulü olan “زَيْدٍ” kelimesine muzâf olmuştur. Bazen ismi fâil zamir olan ma'mulüne muzâf olur. “رَاجِيْنَا -الْآنَ أَوْ غَدًا” “Şimdi veya yarın ümitliyiz” cümlesinde ismi fâil olan “راجينا” kelimesi mâ'mulü olan “نا” zamirine muzâf olmuştur.⁴⁵⁹ Mubalağa sıgaları da ismi fail gibidirler. “شَرَّابُ الْعَسَلِ-الْآنَ أَوْ غَدًا” “Şimdi veya yarın o, çok bal içendir” sözündeki “شَرَّاب” kelimesi mubâlağâ sığâsı olup ma'mulüne muzâf olmuştur.⁴⁶⁰

b) **İsm-i mef'ûl'ün izâfeti:** Ma'mulüne muzâf, hal ve istikbâl manasında olan ism-i mef'ûllerdir. Bu ism-i mef'ûller, Sülâsî (üç harfli) fiilden olabilir. “مَضْرُوبُ الْعَبْدِ” “Kölesi dövülmüş” cümlesindeki “مضروب” kelimesi sülâsî bir fiil olan “ضرب” fiilinden türemiş ism-i mef'ûl'dür ve mef'ûlü olan “العبد” kelimesine muzâf olmuştur. İsm-i mef'ûl bazen de mezîdû fih (üç harfliden fazla) fiillerden türemiş olabilir. “مُرَوِّغُ الْقَلْبِ” “Kalb-i ürpermiş” cümlesindeki “مروع” kelimesi dört harfli olan “رَوَّعَ” fiilinden türemiş ism-i mef'ûldür, mef'ûlü olan “القلب” kelimesine muzâf olmuştur.⁴⁶¹

c) **Sıfat-ı müşebbehe'nin izâfeti:** İsm-i fâil'e benzeyen ve sadece hal manasında olan ma'mulüne muzâf sıfat-ı müşebbehelerdir. “عَظِيمُ الْأُمْلِ” “Umudu büyük birisidir” sözünde “عظيم” kelimesi mef'ûlüne muzâf sıfat-ı müşebbehe'dir.⁴⁶²

2.3. İzâfet Terkibinin İsme Kazandırdığı Özellikler

Genel olarak izâfet terkibinin isme kazandırdıkları şeyler on tanedir.⁴⁶³

⁴⁵⁸ İbn Akîl, *a.g.e.*, II, 45; İbn Hişâm, *Evdahu'l-Mesâlik*, III, 79; Abbâs Hasan, *a.g.e.*, III, 6.

⁴⁵⁹ İbn Hişâm, *Evdahu'l-Mesâlik*, III, 80; İbn Akîl, *a.g.e.*, II, 45.

⁴⁶⁰ İbn Hişâm, *Evdahu'l-Mesâlik*, III, 80.

⁴⁶¹ İbn Hişâm, *Evdahu'l-Mesâlik*, III, 80.

⁴⁶² İbn Akîl, *a.g.e.*, II, 45; İbn Hişâm, *Evdahu'l-Mesâlik*, III, 80.

⁴⁶³ es-Suyûtî, Celâleddin, *el-Eşbâh ve'n-Nezâir fi'n-Nahv*, III, nşr. Abdu'l-Âl Sâlim Mukrim, 3. Baskı, Alemlu'l-Kutub, Kahire, 2003, III, 194-195; Bkz, İbn Hişâm, *Evdahu'l-Mesâlik*, III, 91-92-93.

a) Ma'rifelik: Muzâf, ma'rife olan bir muzâfun ileyhiye izâfe edildiğinde ondan ma'rifelik kazanır. “غُلَامٌ زَيْدٌ” “Zeyd’in kölesi” sözü gibi.

b) **Husûsîlik:** Muzâf, nekre bir isme izâfe edildiğinde ondan hususilik kazanır. “غُلَامٌ رَجُلٍ” “Adamın kölesi” gibi.

c) **Hafîlik:** İzâfet terkiibinden dolayı hazf edilen tenvin gibi. “ضَارِبٌ زَيْدٌ” “Zeydî vuran kişi” cümlesinde “ضاربٌ” kelimesi izâfetten önce sonunda tenvin vardı, muzâf olduğu zaman sonunda ki tenvin hafîlik sağlansın diye hazfedilmiştir.

d) **Cümledeki çirkinliği yok etme ve kuralı ihlal etmeme niteliği:** “مَرَرْتُ بِالرَّجُلِ” “الحَسَنَ الْوَجْهَ” “Yüzü güzel adamın yanından geçtim” cümlesindeki “الوجه” kelimesini merfu’ olarak okursak kelimada bir çirkinlik meydana gelir, eğer “الوجه” kelimesini mansub olarak okursak, müteaddi (geçişli) olmayan bir ismi, müteaddi (geçişli) bir ismin yerine getirmiş oluruz. Bu durum nahiv ilminde kuralı çiğneme manasına gelir. Bundan dolayı kelimadaki çirkinliği kaldırmak ve nahiv ilmindeki kuralı çiğnememek için “الحسن” kelimesini “الوجه” kelimesine izâfet ediyoruz.⁴⁶⁴

e) **Müzekker isimlere muenneslik:**⁴⁶⁵ Bu durum üç yerde olur:

1) Muzâf, muzâfun ileyh’in bir parçası olduğu zaman: Arapların şu sözü buna örnektir; “قُطِعَتْ بَعْضُ أَصَابِعِهِ” “Bazı parmakları kesilmiş” sözünde muzâf olan “بعض” kelimesi muzâfun ileyh olan “أصابعه” kelimesinin bir cüz’üdür, müzekker olan muzâf müennes olan muzâfun ileyhten müenneslik kazanmıştır, müennesliğin alameti, muzâf’ta amel eden fiilin sonundaki müenneslik “tâ”sıdır. Başka bir de Hasan el-Bâsrî kıraatına göre “ذَلَفَ طَهُ بَعْضُ السَّيَّارَةِ” “*Oradan geçen kafilenin biri onu bulup alsın*”⁴⁶⁶ âyetinde “بعض” kelimesi “السيارة” kelimesine izâfe edilerek ondan müenneslik kazanmıştır.⁴⁶⁷

2) Muzâf, muzâfun ileyhinin küllü (tamamı) olduğu zaman: Allah Tealânın

“وَوُيِّتَ كُلُّ نَفْسٍ” “*Her nefse kazandığı tamamen ödendiği vakit*”⁴⁶⁸ ve “يَوْمَ تَجُذُّ كُلُّ نَفْسٍ” “*O gün her nefis, yaptığını bulacaktır*”⁴⁶⁹ âyetlerin de “كُلُّ” kelimesi muzâf olup, muzâfun ileyh

⁴⁶⁴ es-Suyûtî, *el-Eşbâh ve’n-Nezâir fi’n-Nahv*, III, 194-195; İbn Hişâm, *Evdahu’l-Mesâlik*, III, 83.

⁴⁶⁵ es-Suyûtî, *el-Eşbâh ve’n-Nezâir fi’n-Nahv*, III, 195; İbn Hişâm, *Evdahu’l-Mesâlik*, III, 91.

⁴⁶⁶ Yûsuf, 12/10.

⁴⁶⁷ Abbâs Hasan, *a.g.e.*, III, 63; İbn Hişâm, *Evdahu’l-Mesâlik*, III, 93.

⁴⁶⁸ Ali İmran, 3/30.

⁴⁶⁹ Ali İmran, 3/25.

olan “نفس” kelimesinin tamamıdır ve müzekker olan “كُلُّ” kelimesi müennes olan “نفس” kelimesine izâfet’le müenneslik kazanmıştır.⁴⁷⁰

3) Muzâf, ma’na olarak muzâfun ileyh için sıfat olduğu zaman: Ağleb el-İclî’nin (ö. 21/642)

طُولُ اللَّيَالِي أَسْرَعَتْ فِي تَقْضِيِ طَوْنِي وَطَوْنِ عَرْضِي

“Gecelerin uzunluğu ömrümün tükenmesinde acele ettiler, benim uzunluğumu ve enliğimi dürdüler”⁴⁷¹ beytinde, “أسرعت” fiilindeki müennes zamiri, müzekker olan “طول” kelimesine dönmüştür, hâlbuki müennes zamir müzekker isme döndürülemez, bunun caiz olmasının nedeni, müzekker olan “طول” kelimesinin müennes olan “الليالي” kelimesine izâfe edilmek suretiyle kazandığı müennesliktir.⁴⁷²

f) **Müennes isimlere müzekkerlik:** İsmın müzekkerlik ve müenneslik kazana bilmesinin şartı, muzâfu ileyhinin hazfedilip muzâf’ın onun yerine geçebilmesidir.⁴⁷³ İzâfet terkiibinin müennes isme müzekkerlik kazandırdığının “إِنَّ رَحْمَةَ اللَّهِ قَرِيبٌ مِنَ الْمُحْسِنِينَ”⁴⁷⁴ âyetinde “رحمة” kelimesi “الله” lafzına izâfetinden dolayı müzekkerlik kazanmıştır.⁴⁷⁵ Çünkü Arap kelimasında celâlet lafzı müzekker olarak kullanılır, her ne kadar Allah c.c. hakkında müzekkerlik ve müenneslik düşünülmesede.⁴⁷⁶

⁴⁷⁰ Abbâs Hasan, *a.g.e.*, III, 63; İbn Hişâm, *Evdahu'l-Mesâlik*, III, 93.

⁴⁷¹ el-Bağdâdî, *a.g.e.*, IV, 224-226.

⁴⁷² Abbâs Hasan, *a.g.e.*, III, 63; İbn Hişâm, *Evdahu'l-Mesâlik*, III, 93.

⁴⁷³ Abbâs Hasan, *a.g.e.*, III, 63; İbn Hişâm, *Evdahu'l-Mesâlik*, III, 93.

⁴⁷⁴ A'râf, 7/56.

⁴⁷⁵ es-Suyûtî, *el-Eşbâh ve'n-Nezâir fi'n-Nahv*, III, 195.

⁴⁷⁶ İbn Hişâm, *Evdahu'l-Mesâlik*, III, 96.

g) **İsimlere zarfiyet manası:** Bu da muzâfu ileyhinin zarf olduğu durumlarda gerçekleşir. Örnek Allah Tealânın “تُؤْتِي أَكْثَرَهَا كُلَّ حِينٍ رَّبِّهَا” “O ağaç Rabbinin izniyle her zaman meyvesini verir”⁴⁷⁷ âyetinde geçen “كُلَّ” kelimesi, “حِينَ” kelimesine izâfet edilmiş ve ondan zarfiyet manasını kazanmıştır.⁴⁷⁸

h) **İsimlere masdariyet manası:** Muzâfun ileyh masdar olduğu durumlar da muzâf masdariyet vasfını kazanır örnek; “وَسَيَكُونُ الَّذِينَ ظَلَمُوا أَيْ مُقْلَبٍ يَمْلِكُونَ” “Haksızlık eden kimseler, hangi inkılaba döndürüleceklerini yakında bileceklerdir”⁴⁷⁹ âyetindeki “أَيْ” kelimesi, masdar olan “مُقْلَبٍ” kelimesine muzâf olmuş ve ondan masdariyet iktisab etmiştir.⁴⁸⁰

Kays b. Mülevvâh (Mecnun) ’ın

وَقَدْ يَجْمَعُ اللَّهُ الشَّيْئَيْنِ بَعْدَمَا إِظْطَرَّ أَنْ كُلَّ الظَّنِّ أَنْ لَا تَلْقَا

“Bir daha hiç karşılaşıp görüşmeyeceklerini zannedip ayrılan o iki kişiyi, Allah bir araya getirebilir”⁴⁸¹ beytinde geçen “كُلَّ الظَّنِّ” kelimeleri gibi.⁴⁸²

i) **İsimlere sadâret (başta gelme) vasfı:** Muzâfun ileyh sedâret isteyen isimlerden biri olduğu zaman muzâf ondan sedâret (başta gelme) vasfını kazanır. Soru edatları gibi. “عَلَامٌ مِنْ عِنْدِكَ” “Kimin kölesi yanındadır” ve “صَبِيحَةٌ أَيْ يَوْمٌ سَوْرُكُ” “Yolculuk hangi günün sabahın da” sözlerdeki “صَبِيحَةٌ ve غلامٌ” kelimeleri birer muzâf olup, soru edatı olan “أَيْ ve مِنْ” isimlerine izâfe edilmişler ve bu izâfetten sedâret vasfını kazanmışlar sedâretten dolayı da cümlelerin başında gelmişler.⁴⁸³

⁴⁷⁷ İbrahim, 14/25.

⁴⁷⁸ es-Suyûtî, *el-Eşbâh ve 'n-Nezâir fi 'n-Nahvî*, III, 195; İbn Hişâm, *Evdahu 'l-Mesâlik*, III, 92.

⁴⁷⁹ Şuara, 26/227.

⁴⁸⁰ es-Suyûtî, *el-Eşbâh ve 'n-Nezâir fi 'n-Nahvî*, III, 195; İbn Hişâm, *Evdahu 'l-Mesâlik*, III, 92.

⁴⁸¹ Mecnun, Kays b. Mulevvâh, *Divân*, Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, 1. Baskı, Beyrut, 1999, s.122.

⁴⁸² İbn Hişâm, *Evdahu 'l-Mesâlik*, III, 92.

⁴⁸³ es-Suyûtî, *el-Eşbâh ve 'n-Nezâir fi 'n-Nâhvî*, III, 195; İbn Hişâm, *Evdahu 'l-Mesâlik*, III, 92.

j) **İsimlere mebnî'lik:** Muzâfun ileyh mebni olup, muzâf mübhem isimlerden biri olursa, “غير، مثل، بين، دون” gibi. Bu durumda muzâf mazâfun ileyh'ten mebnîlik kazanır. el-Farazdak'ın şiirinde geçen “إِذْ هُمْ قَرِيشٌ وَإِذْ مَا مَلَهُمْ بَشَرٌ” “Çünkü onlar Kureyş'lilerdir, Kureyş'liler gibi insan yoktur”⁴⁸⁴ ifadesinde “مثل” kelimesi mahallen merfû mukaddem haber, “بشر” kelimesi muahhar mübteda'dır. “مثل” kelimesi mübhem (belirsiz) bir isim olup mebni olan “هم” zamirine muzâf olmuş ve ondan mebnî'lik kazanmıştır. Mebnî olduğunu da şu şekilde anlayabiliriz, haber olduğu halde fethâ üzere harekelenmesidir.⁴⁸⁵

2.4. İzâfetin Uygun Olmadığı Yerler

İzâfetin üç yerde yapılması uygun görülmemiştir. Bu yerler:

a) **Mânâları aynı olan isimlerle izâfet yapılamaz:** “هَذَا لَيْثٌ أَسَدٌ ve هَذَا فَتْحٌ بُرٌّ” “Bu buğdaydır” ve “Bu bir aslandır” sözlerinde geçen kelimeler aynı anlamı ifade ettikleri için izâfetleri caiz değildir.⁴⁸⁶

b) **Mevsûf isim, sıfatına muzâf olamaz:** “رَجُلٌ عَلِيمٌ” “Âlim bir adam” “عالم” kelimesi “رجل” kelimesinin sıfat'ıdır. Mevsûf olan “رجل” kelimesi sıfat olan “عالم” kelimesine izâfet-i caiz değildir.⁴⁸⁷

c) **Sıfat olan isim mevsûfuna muzâf olamaz:** “فَاضِلٌ رَجُلٌ” “iyi adam” sözünde olduğu gibi sıfat mevsûf'una izâfe edilmez.⁴⁸⁸ Bu şekilde gelen izâfetler tevil edilmektedir. Manaları bir olan isimlerin izafetine örnek; “سَعِيدٌ كُرَزٌ” sözündeki birinci kelime ile ikinci kelime aynı şahsı ifade ediyor, dolayısıyla izafetin caiz olmaması gerekirdi. Ancak şu şekilde tevil ederek bu sorunu çözebiliriz, “سعيد” kelimesinden maksat müsemma, “كرز” kelimesinden maksat da isim olmasıdır. O durumda takdiri, “المُسَمَّى كُرَزٌ” şeklinde olur. Mevsûf'un zâhiren sıfat'ına izâfe edilmesine örnek: “صَلَاةُ الْأُولَى” sözünde “صلاة” kelimesi mevsûf olup zâhiren sıfatına izâfe edilmiştir. Ancak tevil ederken bir muzâfun ileyh'in mahzûf olduğunu görürüz. Bu sözün

⁴⁸⁴ el-Farazdak, Divan, s.167.

⁴⁸⁵ er-Radî, a.g.e., II, 267-268; İbn Hişâm, *Evdahu'l-Mesâlik*, III, 92.

⁴⁸⁶ İbn Akîl, a.g.e., II, 49; İbn Hişâm, *Evdahu'l-Mesâlik*, III, 97.

⁴⁸⁷ İbn Hâcib, Cemâluddin Osman b. Ömer b. Ebi Bekir b. Yunus, *el-Emâli'n-Nahviyye*, I-IV, nşr. Hadî Hasan Hâmûdî, 1. Baskı, Allâmu'l-Kutub, Beyrut,1985, IV, 70; İbn Akîl, a.g.e., II, 49; İbn Hişâm, *Evdahu'l-Mesâlik*, III, 97.

⁴⁸⁸ İbn Cinnî, *el-Hasâis*, III, 23; İbn Hişâm, *Evdahu'l-Mesâlik*, III, 97; İbn Hâcib, *el-Emâli'n-Nâhviyye*, IV, 70

takdiri, “صَلَاةُ السَّاعَةِ الْوَلَدِيَّةِ” şeklinde olur. Sıfatın zâhiren mevsufuna izâfe edildiğinin örneği: “جَرْدُ قَطِيفَةٍ” “ipek cinsinden eski bir elbise” sözünde, zâhiren sıfat mevsufuna izafe edilmiştir. Fakat cümlelerin takdiri, “شَيْءٌ جَرْدٌ مِنْ جُنْسِ الْقَطِيفَةِ” şeklindedir.⁴⁸⁹ Bu izâfet’in caiz olmaması, Basra nahiv ekolüne bağlı dilciler ve İbn Malik’in görüşüdür. Kûfe nahiv ekolüne bağlı dilciler ise bu izâfet’in caiz olduğunu savunmuşlardır.⁴⁹⁰

2.5. İzâfete Uygun Olan ve Olmayan İsimler

İzâfet terkibine uygun olma ya da olmama açısından isimler üçe ayrılır:

a) İzâfetle ve Tek Başına Kullanılmaya Uygun Olan isimler: غلام ve ثوب kelimeleri gibi, izâfet terkibinde geldiği gibi, müfred olarak da gelebilir.⁴⁹¹

b) Hiçbir şekilde muzâf veya muzâfun ileyh olarak kullanılmayan isimler: Bunlar da kendi aralarında ikiye ayrılırlar.⁴⁹²

1) Muzâf olup Muzâfun ileyh olamayanlar; Ref’ ve nasb zamirleri gibi.

2) Muzâfun ileyh olup muzâf olamayanlar; cer zamirleri, işaret isimleri, “أَيُّ” dışındaki ism-i mevsuller, şart isimleri, istifham (soru) isimleri, fiil isimleri, “كَيْنَ ve كَمْ” isimleri, “مَنْ” isim olarak kullanıldıklarında, bu saydıklarımızın tamamı harfe benzedikleri için mebni olmuşlar, harf muzâf veya muzâfun ileyh olarak kullanılmadığı için, harfe benzeyen isimlerde muzâf veya muzâfun ileyh olarak kullanılamazlar.⁴⁹³

⁴⁸⁹ es-Sebbân, Muhammed b. Ali, *Hâşiyetu’s-Sebbân Alâ Şerhi’l-Eşmûnî, Alâ Elfîyyeti İbn Mâlik*, I-IV, nşr. İbrahim şemsuddin, 2. Baskı, Dâru’l-Kutubi’l-İlmiyye, Beyrut, 2008, II, 375-376; İbn Hişâm, *Evdahu’l-Mesâlik*, III, 98-99; İbn Akîl, *a.g.e.*, II, 49.

⁴⁹⁰ İbn Hişâm, *Evdahu’l-Mesâlik*, III, 97.

⁴⁹¹ el-Ahfeş, Selahaddin b. Huseyin, *Nuzhetu’t-Tarf fi’l-Cârri ve’l-Mecrûri ve’z-Zarf*, Mektebetu’l-Âsriyye, 1. Baskı, 2001 Beyrut, s.77; es-Suyûtî, *el-Eşbâh ve’n-nezâir fi’n-nahvi*, III, 193; İbn Hişâm, *Evdahu’l-Mesâlik*, III, 99; es-Sebbân, *a.g.e.*, II, 377; İbn Ya’îş, *a.g.e.*, II, 126.

⁴⁹² en-Nâbî, Ali Mahmud, *a.g.e.*, I, 368.

⁴⁹³ es-Suyûtî, *el-Eşbâh ve’n-Nezâir fi’n-Nâhvî*, III, 193; İbn Hişâm, *Evdahu’l-Mesâlik*, III, 100.

c) Daima izâfetle kullanılan isimler: Bunlar müfrede muzâf olan isimler ve cümleye muzâf olan isimler olmak üzere ikiye ayrılır.⁴⁹⁴ Bunlardan müfrede muzâf olan isimler de, lafzen izâfetten kesilmesi caiz olan isimler ve lafzen izâfeti vacib olan isimler olmak üzere ikiye ayrılır.⁴⁹⁵

1) Lafzen izâfetten kesilmesi caiz olan isimler: “كل” sıfat ve te’kid dışındaki durumlarda lafzen izâfetten kesilmesi caizdir. “وَكُلٌّ فِي فَلَكٍ يَسْبَحُونَ” “Onların her biri kendi yörüngesinde yüzerler”⁴⁹⁶ âyetindeki “كلٌّ” kelimesinin aslı “كُلَّ” olup, muzâfun ileyh olan “هم” zamiri lafzen hafzedilip yerine tenvin getirilmiştir.⁴⁹⁷

“بعض” Küllü kelimesi gibi sıfat ve te’kid dışındaki durumlarda lafzen izâfetten kesilebilir. “فَضَّلْنَا بَعْضَهُمْ عَلَى بَعْضٍ” “Biz onların bazısını, bazısına üstün kıldık”⁴⁹⁸ âyetin sonundaki “بعض” kelimesinin aslı “بعضهم” olup, muzâfun ileyh olan “هم” zamiri lafzen hafzedilip yerine tenvin getirilmiştir.⁴⁹⁹

“أي” kelimesi isterse soru edatı olsun, ister mevsûle olsun veya şartiye olsun izâfetten kesilmesi caizdir. “أَيُّهَا مَا تَدْعُوا” “Nasıl çağırırsanız çağırın”⁵⁰⁰ âyetinde geçen “أيُّهَا” kelimesi gibi.⁵⁰¹

⁴⁹⁴ İbn Akîl, *a.g.e.*, II, 51; İbn Hişâm, *Evdahu'l-Mesâlik*, III, 100.

⁴⁹⁵ es-Sebbân, *a.g.e.*, II, 377.

⁴⁹⁶ Yâsin, 36/40.

⁴⁹⁷ İbn Malik, Cemaluddin Muhammed b. Abdullah b. Abdullah b. Malik, *Şerhu't-Teshîl*, I-III, nşr. Muhammed Abdulkadir, 2. Baskı, Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, Beyrut, 2009, III, 110; İbn Hişâm, *Evdahu'l-Mesâlik*, III, 100-101; es-Sebbân, *a.g.e.*, II, 377.

⁴⁹⁸ Bakara, 2/253.

⁴⁹⁹ es-Sebbân, *a.g.e.*, II, 377; İbn Hişâm, *Evdahu'l-Mesâlik*, III, 100.

⁵⁰⁰ İsra, 17/110.

⁵⁰¹ İbn Akîl, *a.g.e.*, II, 64-65; İbn Hişâm, *Evdahu'l-Mesâlik*, III, 100.

2) Lafzen izâfeti vacib olan isimler: Lafzen izâfeti vacib olan isimler de üçe ayrılır, zâhir ve zamire izâfe edilen isimler, sadece zâhir isme izâfe edilen isimler ve sadece zamire izâfe edilen isimler şeklindedir.⁵⁰²

2.6. Zâhir İsme ve Zamire Muzâf Olan İsimler

Hem zâhir isme hem de zamire muzâf olan isimler, “حَسْبُ”, “غَيْرُ”, “مَعَ”, “عِنْدَ”, “كِلَا / كِلْتَا”, “فَوْقَ”, “تَحْتَ”, “بَيْنَ”, “شِمَالِ”, “سُورَى”, “قَبْلَ / بَعْدَ”, “كُنْ”, “أَوَّلَ”, “خَلْفَ” kelimeleridir.

a) “كِلَا / كِلْتَا” bu iki kelime hem zâhir isme hem de zamire izâfe edilirler, ancak onlardan sonra gelen muzâfun ileyh’te üç şart aranır.⁵⁰³

1) “كِلَا / كِلْتَا”dan sonra gelen muzâfun ileyh’in lafzen ve manen tesniye olması gerekir. “الرَّجُلَيْنِ” “Şu iki adamın yanından geçtim” cümlesinde olduğu gibi, “مَرَرْتُ بِكِلَا الرَّجُلَيْنِ” kelimesi hem lafzen hemde manen tesniye anlamındadır. Abdullah b. Zeb’ârî’nin (ö.15/636)

إِنَّ الْخَيْرَ وَالْشَّرَّ مَدَىٰ || وَكِلَا ذَلِكَ وَجْهٌ وَقَبْلٌ

“Her hayır ve şerrin varacağı bir sonucu vardır, bu herkes tarafından kabul edilen ve bilinen bir şeydir”⁵⁰⁴ beytinde “كِلَا” kelimesi lafzen müfred olan fakat manen tesniye (hayır ve şerre işaret) anlamını taşıyan “ذَلِكَ” ism-i işaretine izâfe edilmiştir.⁵⁰⁵

2) “كِلَا / كِلْتَا”dan sonra gelen muzâfun ileyh’in ma’rife olması gerekir. Yukardaki beyitte geçen “كِلَا ذَلِكَ” gibi. Nekre olan isme muzâf olmazlar. “مَرَرْتُ بِكِلَا الرَّجُلَيْنِ” denilmez.⁵⁰⁶

3) “كِلَا / كِلْتَا”dan sonra gelen muzâfun ileyh’in tesniye ifade eden tek kelimeden oluşması gerekir. Aynı ayrı kelimelerden oluşanlara muzâf olmazlar. “مَرَرْتُ بِكِلَا زَيْدٍ وَعَمْرٍو” “Zeyd ve Amr’ın ikisiyle de geçtim” sözünde olduğu gibi.⁵⁰⁷

⁵⁰² es-Sebbân, a.g.e., II, 377-378; İbn Hişâm, *Evdahu’l-Mesâlik*, III, 101.

⁵⁰³ İbn Malik, *Şerhu’t-Teshil*, III, 106; İbn Akîl, a.g.e., II, 62.

⁵⁰⁴ İbn Hişâm, Ebû Muhammed Abdulmelik b. Hişâm el-Meârîfî, *es-Sîretu’n-Nebeviyye*, Dâru İbn Kesir, 3. Baskı, Dimeşk-Beyrut, 2005, s.710.

⁵⁰⁵ İbn Akîl, a.g.e., II, 62; İbn Malik, *Şerhu’t-Teshil*, III, 106.

⁵⁰⁶ İbn Malik, *Şerhu’t-Teshil*, III, 106-107.

⁵⁰⁷ İbn Akîl, a.g.e., II, 62.

b) “عِنْدَ” Zahir isme ve zamire muzâf olan kelimelerdendir.⁵⁰⁸ “وَعِنْدَهُ مَفَاتِحُ الْغَيْبِ” *Gaybın anahtarları Allah’ın yanındadır*⁵⁰⁹ âyetinde, “عِنْدَ” kelimesi zamire muzâf olmuştur. Zahir isme muzâf olduğunun örneği: “الْأُمُورُ عِنْدَ اللَّهِ قَضَاءٌ” “Her işin kaderi Allah katındadır” sözünde olduğu gibi, “عِنْدَ” kelimesi zâhir isme muzâf olmuştur.

c) “لَدَى” Zahir isme ve zamire muzâf olan kelimelerdendir.⁵¹⁰ Zahir ismin örneği; “لَدَى” “Muhammed’in yanında mal vardır” Zamire muzâf olduğunun örneği: Allah Teâla’nın “مَا يَذُلُّ الْقَوْلُ لَدَىَّ” “Bende söz değişmez”⁵¹¹ âyetinde olduğu gibi.

d) “مَعَ” Zahir ve zamire muzâf olan, beraberliğin zamanını veya mekânını ifade eden bir isimdir.⁵¹² Beraberliğin Zamanını ifade edenin örneği: “جَاءَ زَيْدٌ مَعَ بَكْرٍ” beraberliğin mekânını ifade edenin örneği ise: “كَلَّا إِنَّ مَعِيَ رَبِّي سَيَهْدِينِ” “Hayır! Eminim ki rabbim benimledir, bana bir çıkış yolu gösterecektir”⁵¹³ âyetinde görüldüğü gibi.

e) “غَيْرَ” Zahir isme ve zamire muzâf olan, öncesinin sonrasına muhalefet ettiği anlamında kullanılan bir isimdir. Genel olarak lafzen ve ma’nen izâfe edilir, bazen ma’nen izâfe edilir, lafzen izâfetten kesilir. Bazen de hem lafzen hemde ma’nen izâfetten kesilir.⁵¹⁴ Lafzen ve manen muzâf olduğunun örneği; Yüce Allah’ın “فَلَهُمْ أَجْرٌ غَيْرُ مَمْنُونٍ” “Onlar için kesintisiz bir ödül vardır”⁵¹⁵ âyetinde olduğu gibi. Manen muzâf olup lafzen izâfetten kesildiğinin örneği; “إِسْتَرَيْتُ ذَلَالَةَ أَقْلَامٍ لَيْسَ غَيْرُ” “üç kalemden başka kalem almadım” sözünde görüldüğü gibi غير kelimesi lafzen izâfetten kesilmiş, fakat manen muzâftır, çünkü takdiri, “ليس غير الثلاثة” şeklindedir. Hem lafzen hem de manen izâfetten kesildiğinin örneği ise: “مَنْ أَهْمَلَ وَاجِبَاتِهِ جَنَى الرُّسُوبِ لَا يَسَ غَيْرًا” “Kim ödevlerini ihmal ederse o, başarısızlıktan başka bir şey elde etmez” sözünde “غَيْرًا” kelimesi tamamen izâfetten kesildiği için tenvin almıştır.

f) “حَسْبَ” (Yeterli) anlamında olan, lafzen ve manen muzâf, (bu durumda mu’rab olur) veya manen muzâf olup, lafzen izâfetten kesilen (bu durumda damme üzere mebni olur) bir

⁵⁰⁸ İbn Hişâm, *Evdahu’l-Mesâlik*, III, 101; en-Nâbî, Ali Mahmud, *a.g.e.*, I, 370; Bkz. es-Sebbân, *a.g.e.*, II, 398-399.

⁵⁰⁹ En’âm, 6/59.

⁵¹⁰ İbn Hişâm, *Evdahu’l-Mesâlik*, III, 101; en-Nâbî, Ali Mahmud, *a.g.e.*, I, 370; Bkz. es-Sebbân, *a.g.e.*, II, 398-399.

⁵¹¹ Kâf, 50/29.

⁵¹² İbn Akîl, *a.g.e.*, II, 70; İbn Hişâm, *Evdahu’l-Mesâlik*, III, 133.

⁵¹³ Şu’ara, 26/62.

⁵¹⁴ es-Sebbân, *a.g.e.*, II, 401; İbn Akîl, *a.g.e.*, II, 72; İbn Hişâm, *Evdahu’l-Mesâlik*, III, 136.

⁵¹⁵ Tîn, 95/6.

isimdir.⁵¹⁶ Lafzen ve manen muzâf olduğunun örneği: “حَسْبُنَا اللَّهُ وَذِئْمَ الْوَكِيلِ” “Allah bize yeter, O ne güzel vekildir”⁵¹⁷ âyeti gibi. Manen muzâf olup lafzen izâfetten kesildiğinin örneği: “قُلْتُ” “Ben sadece dersi okudum” sözündeki حسب kelimesi “لا غير” anlamındadır.

g) “أَوَّلُ” Lafzen ve manen muzâf olan kelimelerden olup, üç şekilde kullanılır.⁵¹⁸

1) Bir şeyin başlangıcı anlamında, isim olarak kullanılması: “أَوَّلُ الْغَيْثِ قَطْرَةٌ” “Yağmurun başlangıcı bir damladır” sözünde olduğu gibi.

2) “أَسْبَقُ” (en önde) anlamında, ism-i Tafdil olarak kullanılması: “هَذَا أَوَّلُ مَنْ هَدَيْنَ” “Bu, şu iki kişiden daha öndedir” sözü gibi.

3) “أَوَّلُ” anlamında zaman zarfı olarak kullanılması: “رَأَيْتُ الْهَلَالَ أَوَّلَ النَّاسِ” “Bütün insanlardan önce hilali ben gördüm” sözündeki “أَوَّلُ النَّاسِ” cümlesinin takdiri, “قبلهم” şeklindedir.

h) “دُونُ” Lafzen ve manen muzâf olan kelimelerden olup, mekân anlamında zarf olarak kullanılır. Allah Teâla’nın “وَإِذْكَ رَبُّكَ فِي نَفْسِكَ تَضَرَّعًا وَخُفْيَةً وَدُونَ الْجَهْرِ مِنَ الْقَوْلِ” “Kendi kendine, yalvararak ve ürpererek, alçak sesle rabbini zikret”⁵¹⁹ âyetinde olduğu gibi. Bazen من cer harfiyle mecrur olarak gelir. Örneğin: “خَالِصَةً مِنْ دُونِ النَّاسِ” “Ahiret yurdu, diğer insanlara değil de yalnız size ait ise”⁵²⁰ âyetinde görüldüğü gibi “من” cer harfi ile mecrûr olmuştur.

h) “بَعْدُ” ve “بَلْ” Zahir isme ve zamire muzâf olan kelimelerden olup, dört hâl üzere gelirler, birinde mebni, diğer üç hâlde de mu’rab olurlar.⁵²¹

1) Muzafun ileyh lafzen ve ma’nen zikredildiği durumda, mu’rab olurlar. “وَسَبِّحْ حَمْدَكَ” “Güneşin doğmasından önce de batmasından önce de rabbini övgüyle tesbih et”⁵²² âyetindeki “قبل” kelimesi, lafzen muzaf olmuş öncesin de geçen fiilin mef’ûlü olduğu için mansub ve mu’rab olarak kullanılmıştır.

2) Muzafun ileyh hazf edilip, lafzen varmış gibi düşünüldüğünde, bu durumda tenvin almadan mu’rab olurlar. Şair’in

⁵¹⁶ el-Galâyîni, III, 167; İbn Hişâm, *Evdahu'l-Mesâlik*, III, 145.

⁵¹⁷ Ali İmrân, 3/173.

⁵¹⁸ es-Sebbân, *a.g.e.*, II, 404.

⁵¹⁹ A'râf, 7/205.

⁵²⁰ es-Sebbân, *a.g.e.*, II, 404.

⁵²¹ Bkz. İbn Akîl, *a.g.e.*, II, 72-74; İbn Hişâm, *Evdahu'l-Mesâlik*, III, 138-142.

⁵²² Tâ-hâ, 20/130.

وَمِنْ قَبْلِ نَادَى كُلُّ مَوْلى قَرَابَةٍ || فَمَا عَطَفْتُ مَوْلى عَلَى الْعَوَاطِفُ

“Bundan önce de bütün akrabalarından yardım istemiştim, fakat hiçbir akraba yardımda bulunmadı”⁵²³ beytinde geçen “من قبل” ‘nin takdiri, “من قبل ذلك” ‘dir. Görüldüğü gibi muzafun ileyh hazf edilmiş fakat varmış gibi i’râb almıştır.

3) Muzafun ileyh hazfedilip, lafzen ve ma’nen kastedilmediğinde, bu durumda mu’rab, tenvin alan ve nekre birer isim şeklinde kullanılırlar. Yezid b. Zaak’ın

فَسَاغَ لِي الشَّرَابُ وَكُنْتُ قَبْلًا || أَكَادُ أَغْصُرُ الْمَاءِ الْحَمِيمِ

“İçecekler bana hoş geldi, eskiden neredeyse tatlı su boğazımdan geçemiyordu”⁵²⁴ beytinde olduğu gibi.

4) Muzafun ileyh hazfedilip, lafzı değil ma’nası kastedildiğinde, bu durumda damme üzere mebni olurlar. Allah Teâla’nın “يَللَّهُ الْأَمْرُ مِنْ قَبْلُ وَمِنْ بَعْدُ” “Önce olduğu gibi sonra da Allah’ın dediği olur”⁵²⁵ âyeti gibi.⁵²⁶

i) “سِوَى” Zahir isme ve zamire muzâf olan kelimelerdendir.⁵²⁷ Zahir isme izâfe edildiğinin örneği: “لَا أُرِيدُ سِوَى وَجْهِ اللَّهِ” “Allah’ın rızası dışında hiçbir şey istemem” sözünde olduğu gibi. Zamirin örneği ise: “كُلُّ سِوَاهُ زَائِلٌ” “Allah’ın dışında her şey yok olacaktır” sözüdür.

j) “حَمْدَى ve قُصَارَى” Zahir isme ve zamire muzâf olan kelimelerdir.⁵²⁸ Zahir ve zamire izâfe edildiklerinin örnekleri; “قُصَارَى الشَّيْءِ وَحَمَادَاهُ” “Bir şeyin sonu ve sonucu” sözünde olduğu gibi.

k) Altı yön isimleri (الجهات الست) “أَمَامَ، خَلْفَ، شِمَالًا، يَمِينًا، تَحْتَ، فَوْقَ” zâhir isme ve zamire muzâf olan zarflardır, “قبل، بعد” gibi, dört hâl üzere gelirler, birinde mebni, diğer üç hâlde de mu’rab olurlar.⁵²⁹

⁵²³ Bkz. İbn Akîl, a.g.e., II, 72-74; İbn Hişâm, *Evdahu’l-Mesâlik*, III, 138-142.

⁵²⁴ el-Bağdâdî, a.g.e., I, 426.

⁵²⁵ Rûm, 30/4.

⁵²⁶ el-Ahfeş, a.g.e., s.77.

⁵²⁷ İbn Hişâm, *Evdahu’l-Mesâlik*, III, 101; en-Nâbî, Ali Mahmud, a.g.e., I, 370.

⁵²⁸ es-Sebbân, a.g.e., II, 378; İbn Hişâm, *Evdahu’l-Mesâlik*, III, 101.

⁵²⁹ İbn Hişâm, *Evdahu’l-Mesâlik*, III, 143.

2.7. Sadece Zahir İsme Muzâf Olan İsimler

Sadece zâhir isme muzâf olan kelimeler dört tanedir.⁵³⁰

- a) “أُولُو” Zahir isme muzâf olan kelimelerdendir. “Biz” “تَحْنُ أُولُو قُوَّةٍ” âyetinde olduğu gibi.⁵³¹
- b) “أُولَاتٍ” Sadece zâhir isme muzâf olan kelimelerdendir. Allah Tealâ’nın “وَالَاتِ” “Gebe olanlar”⁵³² âyetinde “أُولَاتٍ” kelimesi zâhir isme muzâf olmuştur.
- c) “ذَوِ” ve ondan türeyen diğer kelimelerde zâhir isme muzâf olan isimlerdir. “ذَوِ” “الدُّون” “Zünnûn ’u (Yunus) da zikret”⁵³³ âyetinde olduğu gibi.
- d) “ذَاتٍ” kelimesi sadece zâhir isme muzâf olur. Örneği şu ayeti kerimedir “فَبِأَيِّ شَيْءٍ يَخْتَلِبُ ۖ ظِلَّ ذَاتٍ بِهَجَجَةٍ”⁵³⁴ “Biz o suyla, güzel güzel bahçeler yetiştirmekteyiz”

2.8. Sadece Zamire Muzâf Olan İsimler

Sadece zamire muzâf olan kelimeler iki gruptur; bütün zamirlere muzâf olanlar, sadece muhatap zahirine muzâf olanlar.⁵³⁵

- a) “وَحْدٍ” kelimesi bütün zamirlere muzâf olan kelimelerdendir. Allah Tealâ’nın “إِذَا دُعِيَ” “Allah’ın ismi tek başına anıldığı zaman”⁵³⁶ âyetinde “وَحْدٍ” kelimesi gâib zamirine izâfe edilmiştir. Muhatap zahirine muzâf olduğunun örneği: Abdullah b. Abdu’l-Â’lâ el-Kûreşî’nin şu beytidir.

وَكُنْتُ إِذْ كُنْتُ إِلَهِی وَحْدًا ۖ لَمْ يَكْ شَيْءٌ يَالِإِلَهِی قَبْلَكَ

⁵³⁰ İbn Malik, *Şerhu’t-Teshil*, III, 105.

⁵³¹ Neml, 27/33.

⁵³² Talâk, 65/4.

⁵³³ Enbiyâ, 21/87.

⁵³⁴ Neml, 27/60.

⁵³⁵ Uralgiray, *a.g.e.*, I, 493-494; es-Sebbân, *a.g.e.*, II, 378; İbn Akîl, *a.g.e.*, II, 52; Bkz. İbn Hişâm, *Evdahu’l-Mesâlik*, III, 101-105.

⁵³⁶ Mu’min, 40/12.

“Allah’ım oldum olalı sen teksin, Allah’ım senden öncede hiçbir şey yoktu”⁵³⁷ beytinde geçen “وحد” kelimesi muhatap zamiri olan “ك”ye muzâf yapılmıştır. Mütakellim zamirine izâfe edildiğinin örneği ise, Rabî’ b. Dubâ’ el-Fezârî’nin (ö.?)

وَالْتَّبْتُ أَحْسَاهُ إِنْ مَرَّ ثَبْرُهُ || وَحَدِي، وَأَحْسَى الرِّيحَ وَالْمَطَرَا

“Tek başıma kurtun yanından geçtiğimde korkarım, ayrıca rüzgârlardan ve yağmurdan da korkarım”⁵³⁸ beytinde geçen “وَحَدِي” kelimesi gibi.⁵³⁹

b) “لِيَّكَ، سَعْدِيكَ، دَوَالِيَّكَ” gibi, lafız itibarı ile tesniye, mana itibarı ile tekrarlama ve çokluk ifade eden masdarlar, sadece muhatap zamirine izâfe edilirler. “لِيَّكَ” “Sürekli senin emrinde hazırım” “دَوَالِيَّكَ” “Sürekli seninle beraber olacağım” “سَعْدِيكَ” “Sürekli sana yardım etmeye hazırım” Anlamlarına gelirler, görüldüğü gibi sadece muhatap zamirlerine izâfe edilmişler. Muhatap zamirinin dışındaki zamirlere izâfe edilmesi az ve kural dışıdır.⁵⁴⁰

2.9. Cümleye Muzaf olan İsimler

Cümleye muzâf olan kelimelerde ikiye ayrılır. Hem isim cümlesine hem de fiil cümlesine muzâf olanlar, sadece fiil cümlesine muzâf olanlardır.⁵⁴¹

2.9.1. Hem İsim Cümlesine Hem de Fiil Cümlesine Muzâf Olan Kelimeler

Zorunlu olarak isim cümlesine veya fiil cümlesine muzâf olanlar “إِذْ، حَيْثُ، وَ” manasında mübhem ve mazi zaman zarfı olarak kullanılan “حِينَ، وَقْتُ، يَوْمُ” kelimeleridir.⁵⁴²

a) “حَيْثُ” İsim ve fiil cümlesine muzâf olan, ismi mekân, damme üzere mebni bir isimdir. “حَيْثُ” kelimesi iki şekilde kullanılır.⁵⁴³

⁵³⁷ Sîbeveyhi, *a.g.e.*, II, 210; es-Suyûti, *Şerhu Şevâhidi'l-Muğnî*, II, 681.

⁵³⁸ el-Bağdâdî, *a.g.e.*, III, 38.

⁵³⁹ İbn Hişâm, *Evdahu'l-Mesâlik*, III, 101-103.

⁵⁴⁰ Uralgiray, *a.g.e.*, I, 493; Bkz. İbn Akîl, *a.g.e.*, II, 52-54; es-Sebbân, *a.g.e.*, II, 378-379.

⁵⁴¹ İbn Akîl, *a.g.e.*, II, 55; Uralgiray, *a.g.e.*, I, 494; İbn Hişâm, *Evdahu'l-Mesâlik*, III, 101-103.

⁵⁴² İbn Akîl, *a.g.e.*, II, 57; Uralgiray, *a.g.e.*, I, 494; İbn Hişâm, *Evdahu'l-Mesâlik*, III, 112-118.

⁵⁴³ Abbâs Hasan, *a.g.e.*, III, 78-79.

1) Mahallen mansub, damme üzerine mebni, mekân zarfı olarak kullanılması. “الله” *“Allah, elçiliğini kime vereceğini çok iyi bilir”*⁵⁴⁴ ve “وَكَلَّا مِنْهَا رَعْدًا حَيْثُ شِئْتُمَا” *“İstedığınız yerinden rahatça yiyip için”*⁵⁴⁵ âyetlerin de olduğu gibi.

2) Damme üzerine mebni, “مِنْ” harf-i cerriyle mahallen mecrur olarak kullanılması. Allah Teâlâ’nın “مِنْ حَيْثُ لَمْ يَحْشِسُوا” *“Hiç beklemedikleri bir yerden geliverdi”*⁵⁴⁶ ve “مِنْ حَيْثُ أَخْرَجُوكُمْ” *“Sizi çıkardıkları yerden sizde onları çıkarın”*⁵⁴⁷ âyetlerinde görüldüğü gibi, “مِنْ” cer harfiyle mahallen mecrur olarak kullanılmıştır. “حيث” kelimesinin müfret kelimeye izâfeti az ve kural dışıdır.⁵⁴⁸

b) “إِذْ” İsim ve fiil cümlesine muzâf olur. Arap kelimada iki manada kullanılır.⁵⁴⁹

1) Mazî ismi zaman manasında kullanılması. “وَادْكُرُوا إِذْ كُنْتُمْ قَلِيلًا فَكَثَرْتُمْ” *“Düşünün ki, siz az sayıdaydınız, sonra o, sizi çoğalttı”*⁵⁵⁰ âyetinde görüldüğü gibi, “إِذْ” kelimesi fiil cümlesine muzâf olup, mazî manasını ifade eder.

2) Müstakbel zamanı ifade eden bir isim olarak kullanılması. “فَسَوْفَ يَحْكُمُونَ إِلَّا لَأَ غُلَّالٌ فِي” *“Evet onlar ileride gerçeği anlayacaklar! O zaman boyunlarında halkalar...”*⁵⁵¹ âyetinde “إِذْ” müstakbel anlamında olup, isim cümlesine muzâf olmuştur. Bazen *إِذْ* kelimesinden sonra gelen muzafun ileyh cümlesi bilindiği için hazf edilir, yerine ivaz olarak tenvin getirilir. Allah Teâlâ’nın “وَأَنْتُمْ حِينَئِذٍ تَنْظُرُونَ” *“İşte o zaman siz bakar durursunuz”*⁵⁵² âyetinde geçen “حِينَئِذٍ” kelimesinin takdiri: “حِينَ إِذْ يَكُونُ الْأَمْرُ كَذَلِكَ” şeklindedir. “إِذْ” kelimesinden sonra gelen cümle ma’lum olduğu için hazfedilip yerine tenvin getirilmiştir.

a) “حِينَ، وَقْتُ، يَوْمٌ” Bu kelimeler *إِذْ* manasında mübhem ve mazi zaman zarfı olarak kullanılan kelimelerdendir. Bu kelimeler de isim ve fiil cümlelerine muzâf olurlar, ancak bu kelimelerin izâfeti caizdir vacib değildir.⁵⁵³ “جُنُتْكَ حِينَ جَاءَ زَيْدٌ، وَوَقْتُ جَاءَ عَمْرُو، وَيَوْمَ خَرَجَ خَالِدٌ”

⁵⁴⁴ En’âm, 6/124.

⁵⁴⁵ Bakara, 2/35.

⁵⁴⁶ Haşr, 59/2.

⁵⁴⁷ Bakara, 2/191.

⁵⁴⁸ İbn Hişâm, *Evdahu’l-Mesâlik*, III, 112-113.

⁵⁴⁹ Abbâs Hasan, *a.g.e.*, III, 80.

⁵⁵⁰ A’râf, 7/86.

⁵⁵¹ Mu’min, 40/71.

⁵⁵² Vâkıa, 56/84.

⁵⁵³ İbn Akıl, *a.g.e.*, II, 57; Uralgiray, *a.g.e.*, I, 494; İbn Hişâm, *Evdahu’l-Mesâlik*, III, 118; es-Sebbân, *a.g.e.*, II, 384-385.

“Sana Zeyd’in ve Amr’ın geldiği, Halid’in çıktığı zamanda geldim” sözündeki kelimeler, cümleye cevazen muzâf olmuşlardır.

2.9.2. Yalnızca Fiil Cümlesine Muzâf Olan Kelimeler

Zorunlu olarak yalnız fiil cümlesine muzâf olanlarda iki kelimedir.⁵⁵⁴

1) “لَمَّا” Sadece fiil cümlesine muzâf olur, bu da “لَمَّا” ‘nın isim olduğunu savunanlara göredir.⁵⁵⁵ Allah Teâla’nın “فَلَمَّا خَرَّ تَبَيَّتَ الْجَنُّ” “Süleyman’ın cesedi yere yıkılınca ortaya çıktı ki”⁵⁵⁶ âyetinde olduğu gibi.

2) “إِذَا” Ahfeş ve Kûfilerin dışındaki dilcilere göre sadece fiil cümlesine muzâf olur.⁵⁵⁷ “إِذَا طَلَعَتِ النُّجُومُ” “Kadınları boşayacağınız zaman”⁵⁵⁸ âyetinde görüldüğü gibi, “إِذَا” kelimesi fiil cümlesine muzâf olmuştur.⁵⁵⁹

2.10. Muzâf ve Muzâfun İleyh’in Hazfî

Muzâf, kıyasî (kurala uygun) olarak üç şartla hazfedilebilir.⁵⁶⁰

a) Muzâf’ın hazfine delalet edecek bir karinenin bulunması: “وَجَاءَ رَبُّكَ وَالْمَلَكُ طَفَافًا” “Rabbin emri gelip melekler de saf saf dizildiğinde”⁵⁶¹ âyetinin takdiri, “جاء أمر ربك” ‘dir. Muzâf’ın hazfine delalet eden karine, yüce Allah’ın cisimden münezzeh olmasıdır. Dolayısıyla gelen yüce Allah değil onun emridir.⁵⁶²

⁵⁵⁴ el-Galâyîni, a.g.e., III, 167.

⁵⁵⁵ Bunlar, İbn Serrac, Ebû Ali el-Farisî, Ebu’l-Feth İbn Cinnî, Abdulkâhir el-Curcânî, İbn Malik ve birçok dilcidir. Sîbeveyhi harf olduğunu savunmuştur. İbn Hişâm, *Evdahu’l-Mesâlik*, III, s.114.

⁵⁵⁶ Sebe’, 34/14.

⁵⁵⁷ Ahfeş ve Kûfilere göre isim cümlesine de muzâf olur. Örnek olarak da şu ayeti kerimeyi getirmişler, إِذَا الشَّمْسُ كَرَّتْ (Güneş dürülüp karardığında.) diğer dilciler ise إِذَا’dan sonra bir fiil takdir etmişlerdir. İbn Hişâm, *Evdahu’l-Mesâlik*, III, 114.

⁵⁵⁸ Talâk, 65/1.

⁵⁵⁹ İbn Hişâm, *Evdahu’l-Mesâlik*, III, 114.

⁵⁶⁰ Bkz. Abbâs Hasan, a.g.e., III, 157; İbn Hişâm, *Evdahu’l-Mesâlik*, III, 149.

⁵⁶¹ Fecr, 89/22.

⁵⁶² İbn Hişâm, *Evdahu’l-Mesâlik*, III, 150.

b) Muzâfun ileyh, mâhzûf olan muzâf'ın yerine geçip i'râbını alabilmesi: Allah Teâla'nın “وَاسْأَلِ الْقَرْيَةَ” “İstersen orada bulunduğumuz şehrin halkına sor”⁵⁶³ âyetinin takdiri, “وَاسْأَلِ أَهْلَ الْقَرْيَةِ” şeklindedir. Muzâf olan “أهل” kelimesi “اسأل” fiilinin mef'ulüdür. Muzâf hazfedilmiş, yerine muzâfun ileyh olan “القرية” kelimesi gelmiş ve muzâf'ın i'râbını almıştır.⁵⁶⁴ Bazen muzâfun ileyh muzâf'ın yerine geçer fakat kendi i'râbı üzere kalır. Ebû Duâd el-İyâdî'nin (ö.?)

أَكَلَّ امْرَأً تَحْسِبِينَ امْرَأً || وَنَارٌ تَوَقَّدُ بِاللَّيْلِ نَارًا

“Her gördüğün kişiyi adam mı sanıyorsun ve geceleyin gördüğün her ateşi ateş mi sanıyorsun”⁵⁶⁵ beytindeki “ونار” kelimesinin takdiri, “وكلَّ نار” ‘dir. Muzâf hazfedilmiş onun yerine muzâfun ileyh geçmiş fakat kendi i'râbı olan cer üzere kalmıştır. Bu durum Arap kelimada azdır.⁵⁶⁶

c) Muzâf'ın yerine geçen muzâfun ileyh cümle olmaması: Muzâfun ileyh cümle olduğu zaman fail, mef'ul, mübteda vs. olan muzâf'ın yerine geçemez. “فَسُبْحَانَ اللَّهِ حِينَ تُمْسُونَ” “Bu sebeple akşam vaktine eriştiğinizde ve sabah kalktığınızda Allah'ı tesbih edin”⁵⁶⁷ âyetinde “حين” kelimesi “تمسون” cümlesine muzâf olmuştur. Dolayısıyla muzâf-ı hazfedip yerine fiil cümlesini getiremeyiz.⁵⁶⁸

Muzâfun ileyh de üç şekilde hazfedilebilir.⁵⁶⁹

a) Muzâfun ileyh hazf edilip, lafzen varmış gibi düşünüldüğü durumda: Bu durum da muzâf muzâfun ileyh varmış gibi tenvin almaz ve mu'rab bir kelime olur. Arapların “قَطَعَ اللَّهُ” “Allah bunu diyenin elini ve ayağını kırsın” sözünde geçen “يَدٌ” kelimesi muzâftır. Muzâfun ileyh ise mahzûf olan “من قالها” cümlesidir. Görüldüğü gibi muzâf, muzâfun ileyh varmış gibi harekesi üzere kalmıştır.⁵⁷⁰

b) Muzâfun ileyh hazfedilip, lafzen ve ma'nen kastedilmediği durumda: Muzâf, izâfet olmadığı gibi mu'râb ve tenvin almış nekre bir isim şeklinde olur. “وَلَا ضَرْبًا لِلَّهِ هَالًا”

⁵⁶³ Yûsuf, 12/82.

⁵⁶⁴ İbn Akîl, a.g.e., II, 76; Abbâs Hasan, a.g.e., III, 158.

⁵⁶⁵ İbn Kuteybe, a.g.e., s. 146,

⁵⁶⁶ Bkz. İbn Hişâm, *Evdahu'l-Mesâlik*, III, 150-151; İbn Akîl, a.g.e., II, 77.

⁵⁶⁷ Rûm, 30/17.

⁵⁶⁸ Abbâs Hasan, a.g.e., III, 161.

⁵⁶⁹ İbn Hişâm, *Evdahu'l-Mesâlik*, III, 152; İbn Akîl, a.g.e., II, 78; Abbâs Hasan, a.g.e., III, 165.

⁵⁷⁰ İbn Akîl, a.g.e., II, 79; İbn Hişâm, *Evdahu'l-Mesâlik*, III, 152-153.

Oysa her birine ibretli örnekler vermiştik”⁵⁷¹ âyetinde geçen “وَكَلَّ” kelimesinin takdiri, “وَكَلَّ” şeklindedir. Muzâfun ileyh hazfedilmiş, ne lafzen nede ma’nen kastedilmemiştir. Muzâf olan “كَلَّ” kelimesi izâfe edilmemiş gibi tenvinli bir şekilde gelmiştir.⁵⁷²

c) Muzafun ileyh hazfedilip, lafzı değil ma’nası kastedildiği durumda: Muzâf, damme üzere mebni şeklinde olur. Allah Teâla’nın “لِلَّهِ الْأَمْرُ مِنْ قَبْلُ وَمِنْ بَعْدُ” “Önce olduğu gibi sonra da Allah’ın dediği olur”⁵⁷³ âyeti gibi.

2.11. Muzâf ve Muzâfun İleyh Arasına Kelime Girmesi

Muzâf ile muzâfun ileyh tek kelime hükmünde olduğundan terkipte aralarına yabancı kelime girmez. Ancak geniş tolerans hallerinde, aralarını bir kelime girebilir. Aralarına bir kelimenin girdiği yerlerin üçü nesir, dördü de şiir zaruretinde olur.⁵⁷⁴ Nesirde oluşan yerler:

a) Muzâf mâsdar, muzâfun ileyh fâili durumunda ise araya bir kelime girebilir: Bu durumda muzâf ile muzâfun ileyh arasına giren kelime mâsdar olan muzâf’ın mef’ûl bihisi olabilir. “قَسَّطَاهُمْ سَوْقَ الْبُغَاثِ الْأَجَاذِلِ” “Atmaca’nın yaramaz kuşları kovduğu gibi, düşmanları kovduk” beytinde geçen “الْبُغَاثِ” kelimesi masdar ve muzâf olan “سَوْقَ” kelimesinin mef’ûlûdür, muzâf ile muzâfun ileyh arasına girmiştir. Araya giren kelime bazen de muzâf’ın zarfı olabilir. “تَرَكْتُ يَوْمًا نَفْسِيكَ وَهَوَاهَا” “Senin bir gün nefsinin hevasını terk etmen” sözünde görüldüğü gibi “يَوْمًا” zarfıyla muzâf ile muzâfun ileyh arası ayrılmıştır.⁵⁷⁵

b) Muzâf, şimdiki zamanı ve geleceği gösteren ism-i fâil olup muzâfun ileyh onun mef’ûlû durumunda ise araya bir kelime girebilir: Bu durumda fasıla olan kelime, muzâf’ın ikinci mef’ulu olabilir. “فَلَا تَحْسَبَنَّ اللَّهَ مُخْلَفَ وَعْدِهِ رَسُولِهِ” “O halde, Allah’ın, peygamberlerine verdiği sözden sakın cayacağını sanma!”⁵⁷⁶ âyetinde “مُخْلَفَ” kelimesi ismi fâil ve muzâftır. Muzâfun ileyh ise “رَسُولِهِ” kelimesidir. Muzaf ile muzafun ileyh arasına giren fasıla ise muzaf’ın ikinci mef’ûlû olan “وَعْدِهِ” kelimesidir. Araya giren kelime bazende ism-i fâil olan muzâf’ın câr-ı mecrûr’u olabilir. Ebu’d-Derdâ (ö.32/652) hadisinden geçen Efendimiz

⁵⁷¹ Furkân, 25/39.

⁵⁷² İbn Hişâm, *Evdahu’l-Mesâlik*, III, 152.

⁵⁷³ Rûm, 30/4.

⁵⁷⁴ İbn Hişâm, *Evdahu’l-Mesâlik*, III, 160.

⁵⁷⁵ İbn Akîl, *a.g.e.*, II, 82; İbn Hişâm, *Evdahu’l-Mesâlik*, III, 162.

⁵⁷⁶ İbrâhîm, 14/47.

(s.a.v.) 'in şu sözü gibi: “هَلْ أَنتُمْ تَارْكُوا لِي صَاحِبِي” “Benim arkadaşımı bana bırakacaktınız” hadiste geçen “لي” câr ve mecrur’u fasıla olmuştur.⁵⁷⁷

c) Muzâf ile muzâfun ileyh arasına kâsem üslûbu girebilir: “هَذَا غُلَامٌ وَاللَّهِ زَيْدٌ” “Allah’a yemin olsun bu Zeydin kölesidir” sözünde görüldüğü gibi.

Muzâf ile muzâfun ileyh arası, zorunlu durum karşısında şu yerlerde yabancı bir kelime ile açılabilir, o yerler de dörttür.⁵⁷⁸

a) Muzâf olan masdar fâil ise muzâfla muzâfun ileyh arasına yabancı bir kelime girebilir: Ebû Hâyye en-Numeyrî’nin (ö.180/825)

كَمَا خُطَّ الْكِتَابُ بِكَفٍّ يَوْمًا || يَهُودِيٌّ يَفَارِبُ أَوْ يُزِيلُ

“O kitap bir gün Yahudi birinin eliyle yazılmış gibi, yazış birbirine yakın ve nettir.”⁵⁷⁹ beytinde geçen “يَوْمًا” kelimesi, muzâf ve muzâfun ileyh olan “كَفٍّ” ve “يَهُودِيٌّ” kelimelerinin arasına giren kelimedir, aynı zamanda ikisinede yabancı bir kelimedir. Çünkü “خُطَّ” fiilinin mef’ûlû fihi’sidir.⁵⁸⁰

b) Araya giren kelime muzâfın fâili olabilir: Bu durumda muzâf mef’ûlüne izâfe edilir. Örnek:

مَا إِنْ رَأَيْنَا لِلَّهِوَى مِنْ طِبٍّ || وَلَا عَدِمْنَا قَهْرَ وَجْدٍ صَبٍّ

“Aşka her hangi bir ilaç bulamadık, şiddetli aşkın da kahrını yok edemedik” beytinde “وَجْدٍ” kelimesi araya giren fasıla kelimedir.⁵⁸¹

c) Araya giren kelime muzâfın sıfatı olabilir: Muâviye b. Ebû Sufyan’ın (ö.60/686)

نَجَوْتُ وَقَدْ بَلَ الْمُرَادِيُّ سَيْفَهُ || مِنْ ابْنِ أَبِي شَيْخٍ لِأَبَاطِحٍ طَالِبٍ

“Ben kurtuldum fakat Murâd kabilesine mensub o kişi, Mekkenin reisi, Ebû Talib’in oğlunun kanında kılıcını ıslattı”⁵⁸² beytinde geçen “أَبِي شَيْخٍ الْأَبَاطِحِ” terkibi, muzâf ‘ın sıfatı olup, muzâf ile muzâfun ileyh arasına giren fasıla olarak gelmiştir.⁵⁸³

⁵⁷⁷ İbn Akîl, a.g.e., II, 83; İbn Hişâm, *Evdahu'l-Mesâlik*, III, 162-163.

⁵⁷⁸ İbn Hişâm, *Evdahu'l-Mesâlik*, III, 165; İbn Akîl, a.g.e., II, 83.

⁵⁷⁹ en-Numeyrî, Ebû Hayye, *Şi'ru Ebî Hayye en-Numeyrî*, Menşûrâtı Vizâretu's-Sekâfe ve'l-İrşâd el-Kavmî, Dimaşk, 1975, s.163.

⁵⁸⁰ İbn Akîl, a.g.e., II, 83.

⁵⁸¹ İbn Hişâm, *Evdahu'l-Mesâlik*, III, 171-172.

d) Araya giren kelime nidâ ile munadâ olabilir: Muzâf ile muzâfun ileyh arası nidâ ve munadâ ile açılabilir.⁵⁸⁴

كَأَنَّ بَرْتَوْنَ لَبَا عَصَامَ || زَيْدٍ جَمَارٌ دُقَالًا جَامَ

“Ey Ebû Îsâm, Zeyd’in atı yularla süslenmiş eşeğe benzer” beytinde geçen “أبا عصام” terkinin aslı “يا أبا عصام” dır.

2.12. Yâu’l-Mutekellime Muzâf Olan Kelimenin Sonunun Harekesi

Îzâfet konusunun başında bahsettiğimiz gibi, izâfet terkinin beraberinde birçok hükmü getirir. Bunların başında muzâf’ın cümledeki konumuna göre i’râb alması, muzâfun ileyh’in ise devamlı mecrur olarak gelmesiydi. Fakat yâu’l-mutekellime muzâf olan kelimenin farklı hükümleri vardır.⁵⁸⁵

Dört yerde muzâfın sonu, kesra ile okunur. Yâu’l- mütekellim, sükûn veya cer yerine fetha ile mebni olur:

a) Sonu sahih olan bütün muzâflarda: “وَقَفْتُ نَفْسِي عَلَى خِدْمَةِ” gibi. “وَقَفْتُ نَفْسِي عَلَى خِدْمَةِ” gibi. “Ben vatanıma hizmet için nefsimi vakfettim” sözün olduğu gibi.

b) Sonu mu’tel, sahiha benzeyen, müfred muzâflarda: “بُعْيِي ve صَفْوُ” gibi. “بُعْيِي عَدِيمٌ” “Saldırmam yoktur” sözünde olduğu gibi.

c) Sonu sahih olan cem-i teksir halindeki muzaflarda: “أَقْلَامٌ ve رَفَاقٌ” gibi. “أَقْلَامِي كَثِيرَةٌ” “Kalemlerim çoktur” sözü gibi.

d) Cem-i müennes sâlim olan muzâflarda “زَيْنَبٌ ve زَمِيلَاتٌ” gibi. “زَيْنَبَاتِي” “Zeyneblerim çalışkandırılar” sözü gibi, a,b,c, şıklarının i’râblarında “mutekellim yâ’sına uygun olsun diye ârız olan kesreden dolayı muzâf, mukadder ötre ile merfu’dur”denilir. Fetha hâlinde “mukadder fetha ile mansûb”, cer hâlinde ise “mukadder esre ile mecrûr”dur denilir. Ancak d, şıkında merfu’ olursa mukadder ötre ile, nasb ve cer hâllerinde ise mukadder esre ile i’râblanırlar.⁵⁸⁶

⁵⁸² Muâviye b. Ebi Sufyan, *Divan*, nşr., Dâru’s-Sâdir, 1. Baskı, Beyrut, 1996, s.54.

⁵⁸³ İbn Akîl, *a.g.e.*, II, 84.

⁵⁸⁴ İbn Hişâm, *Evdahu’l-Mesâlik*, III, 174.

⁵⁸⁵ Abbâs Hasan, *a.g.e.*, III, 169.

⁵⁸⁶ Bkz. Uralgiray, *a.g.e.*, I, s. 493; İbn Akîl, *a.g.e.*, II, s.89; Bkz. Abbâs Hasan, *a.g.e.*, III, s.169-171.

Dört yerde de muzâfin son harfinin i'râbı sükûnla mebni, muzâfun ileyh olan mütekellim yâ'sının sonu ise fetha ile mebni olur:

a) **İsmi maksûr olan muzâflarda:** “قَتَّى، قَتَّى” gibi. “Dedi ki: “O benim asâmdır”⁵⁸⁷ âyetinde geçen “عَصَايَ” kelimesi gibi.

b) **İsmi mankus olan muzâflarda:** “رَامٍ، قَاضٍ” gibi. “هَذَا الرَّجُلُ رَامِيٌّ بِحِجَارَةٍ” “Bu adam bana taş atandır” sözü gibi.

c) **Tesniye olan muzâflarda:** Ref' halinde يَدَانِ kelimesi gibi. “لَا أَظْلَعُ إِلَّا مَا كَسَبْتُ” “İki elimin kazancından başkasına göz dikmem” sözü gibi tesniye “نَ” ‘nu düşürülür ve “يَ” yâu'l-mutekellim, fetha ile mebni olur. Nasb ve cer hallerinde ise يَدَيْنِ gibi. “لَا أَعْمِدُ إِلَّا عَلَى” “Rızkımı kazanmakta iki elimden başkasına güvenmem” cümlesinde olduğu gibi, i'râb alâmeti olan “نَ” düşürülmüş, tesniye “يَ” ‘sı, muzâfun ileyh “يَ” ‘sına idğam edilmek suretiyle kelime, يَدَيَّ şeklini almıştır.

d) **Cem-i müzekker sâlim olan muzâflarda:** “مؤمنون” gibi. Bu cem-i yâu'l-mutekellim'e muzâf olduğu zaman, önce çoğul vâv'ndan önceki harf ötreli ise esresi sağlanır. “مؤمنون” gibi, esreli ise “مؤمنين” gibi esreli kalır, fethalı ise “مُصْطَفَوْنَ” gibi fethalı kalır. Bunlardan sonra “و” harfleri “يَ” harfine çevrilir ve yau'l-mutekellim'e idğam edilir. Ref' halinin “أَنْتُمْ الْيَوْمَ مُشَارِكِيَّ فِي لَتَّةِ الْإِتِّصَارِ وَفَخْرِهِ” “Siz, bugün bana zafer ve şeref zevkime ortaksınız” sözündeki “مشاري” kelimesinin aslı “مُشَارِكُونَ لِي” ‘dir. İzâfetten dolayı نَ ile “لَ” harfleri düşürülmüş ve “مشاركوى” olmuştur. Sonra sakin olan و harfi “يَ” harfine kalb olmuş ve idğam edilmiş, bir önceki harfin ötresi ses uyumu icabı esreye dönüşerek “مُشَارِكِيَّ” şeklini almıştır. Nasb ve cer hallerinin örneği ise, “كُنْتُمْ مُعَاوِنِيَّ فِي صَدِّ الْعَدُوِّ وَمَرْحَى مُشَارِكِيَّ” “Siz, düşmanı püskürtmekte benim yardımcılarımıdansınız. Aşk olsun benim yardımcılara” cümlesinde mansûb olan مُعَاوِنِيَّ kelimesinin aslı “معاونين لي” ‘idi. Mecerûr olan “بمشاركي” kelimesinin aslı da “بمشاركين لي” ‘dir. Ref' halindeki kâlb ve idğâm buralarda da yapılmıştır.⁵⁸⁸

⁵⁸⁷ Tâ-hâ, 20/18.

⁵⁸⁸ Bkz. Abbâs Hasan, a.g.e., III, 177-180; Bkz. Uralgiray, a.g.e, I, 498-500; İbn Hişâm, *Evdahu'l-Mesâlik*, III, 175-178.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

3. TÂBÎ OLMA YOLUYLA MECRÛR OLAN İSİMLER

3.1. Arapçada Tâbiler

Tek başlarına belirli bir i'râbı olmayıp, uydukları kelimenin i'râbına tâbî' olan isimlere "tâbiler" "التوابع" denmektedir. Tâbi olan isim, merfûya tâbî' olduğu zaman merfû, mansûba tâbi olduğu zaman mansûb, mecrûra tâbi olduğu zaman da mecrûr olur.⁵⁸⁹ Konumuz mecrûrlar olduğu için biz sadece mecrûr isme uyan tâbileri ele alacağız. Arapça gramerinde bu tâbiler, *sıfat*, *te'kîd*, *bedel*, *atfu'l-beyân*, *atfu'n-nesak* olmak üzere beş tanedir.

3.2. Sıfat'ın Mecrur Olması

Sıfat (الصِّفَة), mavsûf adı verilen ve kendisinden önce geçen ismi açıklayan, tâhsis eden, öven veya yeren, şefkat bildiren ya da pekiştirme anlamı katan ögedir. Sıfat, mevsûfuna dört bakımdan tabi olur: i'râb bakımından, müzekkerlik (erillik) , müenneslik (dişillik) bakımından, ma'rifelik (belirlilik) ve nekirelik (belirsizlik) bakımından, sayı bakımından yani müfred (tekil) , tesniye (ikil) ve cem (çoğul) olma bakımından.⁵⁹⁰ Sıfat terkîbi iki isimden müteşekkil olur. Birinci isme mavsûf "الموصوف" (nitelenen) ikinci isme ise sıfat "الصِّفَة" (niteleyen) denir.⁵⁹¹ "الْحَمْدُ لِلَّهِ رَبِّ الْعَالَمِينَ" "Hamd, âlemlerin rabbi Allah'a mahsustur"⁵⁹² âyetinde "رَبِّ" kelimesi, Celalet lafzı olan "لِلَّهِ" nin sıfatıdır. Mevsûf olan kelime mecrûr olduğundan, ona tâbî' olan kelime de mecrûr olmuştur.⁵⁹³

⁵⁸⁹ el-Galâyînî, III, 169; İbn Hişâm, *Evdahu'l-Mesâlik*, III, 267.

⁵⁹⁰ İbn Hişâm, *Şerhu Katri'n-Nedâ ve Belli's-Sadâ*, s.310; Abbâs Hasan, *a.g.e.*, III, 177-434-440.

⁵⁹¹ Çörtü, *a.g.e.*, s.347.

⁵⁹² Fâtîha, 1/2.

⁵⁹³ İbn Hişâm, *Evdahu'l-Mesâlik*, III, 269.

3.3. Te'kîd'in Mecrur Olması

Te'kîd (التأكيد), “kendisinden önce geçen kelimenin manasını pekiştiren ve manasındaki mecâzlığı (kapalılığı) kaldıran, pekiştirilen isimle aynı i'râbı alan kelimedir”⁵⁹⁴ Allah Teâla'nın “وَإِنَّ جَهَنَّمَ لَمَوْعِدُهُمْ أَجْمَعِينَ” “Kuşkusuz cehennem, o sana uymayanların tamamının buluşma yeri olacaktır”⁵⁹⁵ âyetinde geçen “أجمعين” kelimesi, “لموعدهم” kelimesinde geçen “هم” zamirinin te'kîdidir. Mükked olan “هم” zamiri muzâfun ileyh olduğu için mahallen mecrûr'dur. Onun te'kîdi olan “أجمعين” kelimesi de mecrûr olmuş, cemî müzekkeri salim olduğu için cer âlameti “ـ” harfidir.⁵⁹⁶

3.4. Bedel'in Mecrur Olması

Bedel (البدل), “metbû'una vasıtasız uyan ve cümlede kastedilen tâbi'â bedel denilir” Bedelden önce gelen ve bedelin i'râbını almış olduğu kelimeye mübdelün minh “المبدل منه” denilir”⁵⁹⁷ “لَذَسَفَعَا لِلذَّاصِيَةِ نَاصِيَةً كَافِيَةً خَاطِئَةً” “Mutlaka onu perçeminden yakalayıp sürükleriz! O yalancı, günahkâr perçeminden”⁵⁹⁸ Ayetinde geçen ikinci “ناصية” kelimesi birinci “بالناصية” ‘den bedeldir. Görüldüğü gibi mübdelün minh mecrûr olduğundan, ona tâbi’ olan bedel’de mecrûr olmuştur.⁵⁹⁹

3.5. Atfu'l-Beyân'ın Mecrur Olması

Atfu'l-beyân (عطف البيان), kendisinden önce geçen kelimeyi, ma'rife ise açıklamak, nekire ise tahsis etmek maksadıyla getirilen, câmid bir isimden oluşan tâbi'dir”⁶⁰⁰ Atf-ı beyân metbu'una şu hususlarda uyar, İ'rab (hareke) bakımından, Müzekkerlik (erlik) , müenneslik (dişilik) bakımından, Ma'rifelik ve nekirelik bakımından, Müfred (teklik) , tesniye (ikilik) , cemîlik (çokluk) bakımından. Allah Teâla'nın “وَقَدْ مِنْ شَجَرَةٍ مُبَارَكَةٍ زَيْتُونَةٍ” “Mübarek bir

⁵⁹⁴ Çörtü, Mustafa Meral, *a.g.e.*, s,359.

⁵⁹⁵ Hicr, 15/43.

⁵⁹⁶ İbn Hişâm, *Şerhu Katri'n-Nedâ ve Belli's-Sadâ*, s.321.

⁵⁹⁷ İbn Hişâm, *Evdahu'l-Mesâlik*, III, 355.

⁵⁹⁸ Alâk, 96/15-16.

⁵⁹⁹ Sâfi Mahmud, *el-Cedvel fi İ'râbi'l-Kur'ân ve Sarfihî ve Beyânih*, I-XXX, Dâru'r-Reşîd, 1. Baskı, 1992, Dimeşk-Beyrut, XXX, 370.

⁶⁰⁰ el-Galâyînî, *a.g.e.*, III, 182; el-Hâşimî, *a.g.e.*, s.272; İbn Hişâm, *Evdahu'l-Mesâlik*, III, 309.

ağaçtan, yani zeytin ağacından tutuşturulur”⁶⁰¹ âyetinde geçen “زيتونة” kelimesi, “شجرة” nin atf-ı beyanıdır. Ma’tufun aleyh olan kelime mecrur olduğu için ona ma’tuf olan kelime de mecrur olmuştur.

3.6. Atfu’n-Nesak’ın Mecrur Olması

Atfu’n-nesak (عطف النسق), tâbi’ ile metbû’û, atıf harflerinden biri kullanılarak birbirine bağlamaya atf-ı nesak denilir”⁶⁰² Atıf Harfleri (حروف العطف) (و، ف، ثم، حتى، أو، إمّا، أمّ، لا، بلّ،) (حروف العطف) Atıf harflerinden sonra gelen kelimeye ma’tûf “المعطوف” , harflerden önce geçen kelimeye ma’tûfun aleyh “المعطوف عليه” denir. “سَلِّمْ بِالطَّيَّارَةِ أَوْ الْقَطَارِ” “Yola çık istersen uçakla git, istersen tren’le” sözünde geçen “القطار” kelimesi, “أو” atıf harfî ile “بالتَّيَّارَةِ” kelimesine atıf edilmiş, ma’tûfun aleyh olan kelime mecrûr olduğundan ma’tûf olan kelimedede mecrûr olmuştur.⁶⁰³

⁶⁰¹ Nûr, 24/35.

⁶⁰² İbn Hişâm, *Evdahu’l-Mesâlik*, III, 314; el-Galâyînî, *a.g.e.*, III, 184; el-Hâşimî, *a.g.e.*, s. 275.

⁶⁰³ İbn Hişâm, *Evdahu’l-Mesâlik*, III, 314; el-Galâyînî, *a.g.e.*, III, 184; el-Hâşimî, *a.g.e.*, s. 275.

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

4. CERRU'L-CIVÂR (MEKÂNSAL YAKINLIKTAN DOLAYI CER ETME)

YOLUYLA MECRÛR OLAN İSİMLER

4.1. Cerru'l-Civâr

“Cerru'l-civâr” ya da benzeri terkiplerle ifade edilen gramer kavramı, bir ismin mecrur bir ismin yanında bulunmasından dolayı cer edilmesi anlamına gelmektedir. Arap dilinde genel olarak civâr, lafızların yan yana gelmeleri, birbirlerinden etkilenmeleri ve kolaylık sağlamaları için konulmuş pratik bir uygulama gibi görünmektedir. Söz konusu etkilenme, anlam ile alakalı olmayıp, sadece lafzî bir uyum sağlamak içindir.

Arap dili tedvin edilmeye başladığından itibaren bu kavram kullanılmaya başlanmıştır. Bu kavramı kullanan dil âlimlerden *Sîbeveyhi*, “هَذَا جُرُّ ضَبِّ خَرِبٍ” “Bu harap bir kertenkele kovuğudur” sözünde “خَرِبٍ” kelimesi “جُرُّ” kelimesinin sıfatı olduğu için merfu olması gerekirken, “ضَبِّ” kelimesine yakınlığından dolayı mecrur olarak okunmuştur. Bu ve benzeri örneklerden hareketle dilciler, civâr (yakınlık) konusunu dilin bir gerçeği olarak kabul etmişlerdir.⁶⁰⁴

İbn Cinnî, “civâr” (yakınlık) babı, diye el-Hâsâis adlı eserinde bir bab ayırmıştır. Dildeki civâr (yakınlık)’ı “lafızlar”da civâr (yakınlık) ve “ahval”da civâr (yakınlık) olarak ikiye ayırmıştır.⁶⁰⁵

Ebu'l-Bekâ el-Ukberî (ö. 616/1219), et-Tebyîn adlı eserinde “Te’niste bazı harfleri bazılarına kalbetmek (dönüştürmek) ve nahivde civâr (yakınlık) konusu, dilciler tarafından bilinen meşhur bir konudur” demek ve bu konuyla ilgili birçok örnek vermektedir.⁶⁰⁶

⁶⁰⁴ Sîbeveyhi, Ebû Bişr Amr b. Osman b. Kanber, *el-Kitab*, nşr. Emîl Bedî’ Ya’kûb, 2.Baskı, Dâru’l-Kutubi’l-İlmiyye, Beyrut, 2009, I, 500.

⁶⁰⁵ İbn Cinnî, Ebu’l-Feth Osman b. Cinnî, *el-Hasâis*, I,III, 2. Baskı, nşr, Şirbinî Şeride, Dâru’l-Hadis, Kahire, 2007, III, 214.

⁶⁰⁶ el-Ukberî, Ebu’l-Bekâ Abdullah b. Huseyin b. Abdullah, *et-Tebyîn*, nşr, Abdurrahman el-Ûseymin, 1.Baskı, Dâru’l-Ğarbi’l-İslamî, 1986, Bağdat, s.423.

İbn Hişam, konuyla alakalı şu kaideyi söyler: “Bir şey bir şeye komşu (yakın) olursa onun hükmünü alır” Şair’in “قَدْ يُأْخِذُ الْجَارُ بِجُرْمِ الْجَارِ” “Bazen komşu komşunun hatası ile cezalandırılır”⁶⁰⁷ beytini istiṣhat olarak getirmiştir.

es-Suyutî (ö.911/1505), *Civâr* ile alakalı *el-Eşbâh ve’n-Nezâir* adlı eserinde birçok örnek vermiştir.⁶⁰⁸

Halîl b. Ahmed, “الجرّ على الجوار” konusunu muzâf ile Muzâfun ileyh tezkir, te’nis, ifrad ve cemi’de bir olmaları şartıyla caiz görmüştür.⁶⁰⁹

Muâsır dilcilerden *Mustafa el-Galâyînî* de “الجرّ على الجوار” konusunun semâi olduğunu ve Arap keliminde var olduğuna dair şiirden birkaç örnek getirmiştir.⁶¹⁰

Lafızlardaki *Civâr* (yakınlık) üç şekilde olur.

- a) Hareke Açısından *Civâr* (komşuluk)
- b) Sarf Açısından *Civâr* (komşuluk)
- c) Nahiv Açısından *Civâr* (komşuluk)

4.2. Hareke Açısından *Civâr*

Kelimenin ses ahenginin gerçekleşebilmesi için hareketlerin yer değiştirilmesiyle olur. Bazen bu değişen hareke fetha, kesre, damme ve sükûn olabiliyor. Arapların “جَاءَ لِطَيْيْحٍ وَالرَّيْحِ” “Çok mal beraberinde getirdi” sözünde “الضَّيْحُ” kelimesi güneş anlamındadır. Kelimenin aslı “الضَّيْحُ” şeklinde olup, Ondan sonra gelen “الرَّيْحُ” kelimesine uyum sağlaması için “الضَّيْحُ” kelimesinin “ضـ” harfinin harekesini uzun bir kesreye çevirmişlerdir.⁶¹¹

Dilciler, “قَعْلٌ” vezninde olan âynu’l-Fiili meksur ve boğaz harflerinden olan her fiilin âynu’l-Fiil’le uyum sağlaması için fâu’l-Fiilinde meksur olarak okunmasını câiz görmüşlerdir. “بُرْدُسٌ ve نِجَمٌ” fiilleri gibi.⁶¹²

⁶⁰⁷ İbn Hişam, *Muğnil-lebîb*, II, 670.

⁶⁰⁸ Bkz, *es-Suyûtî*, *el-Eşbâh ve’n-Nazâir*, nşr, Garîd eş-Şeyh, 3.Baskı, Dâru’l-Kutubi’l-İlmiyye, Beyrut, 2011, I, 156-157.

⁶⁰⁹ *el-Ferâhîdî*, *a.g.e.*, s.175; *er-Radî*, *a.g.e.*, II, 328.

⁶¹⁰ *el-Galâyînî*, *a.g.e.*, III, 155.

⁶¹¹ *İbn Manzûr*, *a.g.e.*, “ضَّيْحٌ” mad., II, 527.

⁶¹² *es-Suyûtî*, *el-Eşbâh ve’n-Nezâir*, I, 14.

İbn Cinnî konu ile alakalı şöyledir: “Bazı dilciler “الْحَمْدُ لِلَّهِ” “Hamd Allah’a mahsustur” cümlesindeki “د” ve yanındaki “ل” harflerini damme ile okumuşlar. Bazıları da “د ve “ل” harflerini meksur olarak okumuşlar. Bu hareke değişiminin sebebini civâr’dan dolayı gerçekleştiğini söylemişlerdir”⁶¹³

İbn Dureyd’in (ö. 321/933) civâr konusu ile alakalı şu sözü de buna bir örnektir, “مَا” “Ondan ne bir his nede bir ses duydum” sözündeki “جُرْسًا” kelimesinin aslı “جَرَسًا” dir. Ondan önce geçen “جَسًا” kelimesine yakınlığından dolayı “جُرْسًا” kelimesinin başındaki “ج” harfini meksur yapmışızdır.⁶¹⁴

es-Suyûtî el-Eşbâh ven-Nezâir adlı eserinde hareke ile civâr konusu ile bağlantılı olarak Kur’ân-ı Kerimdeki şu ayetle istişhatta bulunmuştur. “إِنَّمَا تُرْمِي بِشَرِّرٍ كَالْقَصْرِ” “O, saray gibi kıvılcımlar atar”⁶¹⁵ âyetindeki “كَالْقَصْرِ” kelimesinin “ص” harfine fetha harekesini verip, bir önceki kelime olan “بِشَرِّرٍ” kelimesiyle yakınlık arz ettiği için.⁶¹⁶

4.3. Sarf Açısından Civâr

Sarf alimleri kelimenin bir harfini başka bir harf ile değiştirip kelimenin bir önceki ve sonraki kelimeyle veya harflerin birbirlerine uyum sağlamaları için sarfta *i’lâl* ve *kâlb* sistemini kurmuşlar. İşte bu *i’lâl* ve *kâlb* sistemi civâr’dan dolayı kurulmuştur. *Kâlb* sistemine örnek olarak Hz. Peygamber’in (s.a.v.) “إِزْجَعْنَ مَأْزُورَاتٍ غَيْرَ لَمْ جُورَاتٍ” “Onlar sevap kazanarak değil, günahkâr olarak döndüler”⁶¹⁷ hadîsinde geçen “مَأْزُورَاتٍ” kelimesinin aslı “موزورات”dir, çünkü “وزر” fiilinden türemiştir. Ancak ondan sonra gelen “مأجورات” kelimesiyle civâr (yakınlık)’tan dolayı واو harfî hemzeye kâlb olmuş ve مأزورات olmuştur.⁶¹⁸

Hazif ile *İ’lâla* örnek ise: “يَرْمُونُ” kelimesidir. Kelimenin aslı “يَرْمِيُونَ” dır. يـ harfinin üzerinde damme ağır geldiği için harekeyi hafzettik iltikâ-i sakineyn (iki sakın harfin yan yana gelmesi) durumu oluştu, يا harfini hafz ettik “يَرْمُونُ” oldu, “مـ” harfî ile “واو” harfî yan

⁶¹³ İbn Cinnî, *a.g.e.*, III, 214.

⁶¹⁴ İbn Dureyd, Ebu Bekr Muhammed b. Hasan b. Dureyd el-Ezdî, *Cemheratu'l Luga*, I,III, nşr, İbrahim Şemsuddin, 1. Baskı, Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, Beyrut, 2005, I, 513.

⁶¹⁵ Murselât. 77/32.

⁶¹⁶ es-Suyûtî, *el-Eşbâh ve'n-Nezâir*, I, 17.

⁶¹⁷ İbn Mâce, Ebû Abdillâh Muhammed b. Yezid el-Kâzvinî, *Süneni İbnî Mâceh*, I-II, Dâru İhyai'l-Kutubi'l-Arabiyye, I, Babu'l-Cenâiz, no.50.

⁶¹⁸ İbn Mânzur, *a.g.e.*, XV, 285.

yana geldi ve birbirleriyle civâr yoluyla yakınlık oluşturdular. Bu mucaveretten dolayı “م” harfine bir damme harekesini verdik “يَرْمُونَ” oldu.⁶¹⁹

4.4. Nahiv Açısından Civâr

Asıl konumuz olan nahiv açısından civâr konusuna gelince, nahivciler konuyu “el-Cerru ale’l-civâr” (الجرّ على الجوار), “el-Hafdu ale’l-civâr” (الخفض على الجوار), “el-Hamlu ale’l-civâr” (الحمل على الجوار) gibi ifadelerle isimlendirmişlerdir.⁶²⁰

el-Cerru ale’l-civâr” konusu “tevâbi”leri ilgilendirmektedir. Ancak, tevâbilerin tamamında gerçekleşip gerçekleşmediği hususunda nahivciler arasında görüş farklılıkları vardır. Bu görüş farklılıkları genel olarak üç grupta toplanmaktadır:

1) Birinci Görüş: Halil b. Ahmed, Sîbeveyhi ve nahivcilerin çoğuna göre, el-Cerru ale’l-civâr bütün tevâbilerde olur.⁶²¹ el-Cerru ale’l-civâr’ın na’t (sıfat)’ta gerçekleştiğinin örnekleri:

a) Kur’ân-ı Kerimden Örnekler: “أَعْمَالُهُمْ كَرَمَادٍ اشْتَدَّتْ بِهِ الرِّيحُ فِي يَوْمٍ عَاصِفٍ”⁶²² “Onların amelleri fırtınalı bir günde rüzgârın kendisini şiddetle savurduğu bir küle benzer” âyetinde “عاصِفٍ” kelimesi, “الرِّيحُ” kelimesinin sıfatıdır. Mavsuf olan “الرِّيحُ” kelimesi merfudur, onun sıfatı olan “عاصِفٍ” kelimesi merfu olması gerekirken “يومٍ” kelimesine civâr (yakınlık) ’dan dolayı mecrur olarak okunmuştur. “عاصِفٍ” kelimesinin “ريح” kelimesinin sıfatı olduğuna dair başka bir delil de, Hasan Basrî kıraatında “يومٍ” kelimesi “عاصِفٍ” kelimesine izâfe edilmiş “فِي يَوْمٍ عَاصِفٍ” şeklinde gelmiştir, mevsûf olan kelime hazfedilmiş yerine sıfat gelmiştir. Bu durumda cümlelerin takdiri; “فِي يَوْمٍ عَاصِفٍ” şeklinde olur⁶²³ Başka bir ayeti kerime de Cenâb-ı Hakk: “وَإِنِّي أَخَافُ عَلَيْكُمْ عَذَابَ يَوْمٍ مُحِيطٍ” “Yine de hakkınızda bir günün kuşatıcı azabından korkuyorum”⁶²⁴ âyetinde “محيطٍ” kelimesi “عَذَابٍ” kelimesinin

⁶¹⁹ el-Çârperdî, Ahmed b. Hasan b. Yusuf, *Mecmuâtî’ş-Şâfiye fî İlme’i’t-Tasrîfi ve’l-Hattî, I-II*, Dâru’l-Kutubi’l-İlmiyye, 1. Baskı, Beyrut, 2014, II, 367.

⁶²⁰ el-Venşerisî, Ebû Abbas Ahmed b. Yahya b. Muhammed, *el-İrtişâf fî İzâhi Kâvaidi’l-Hilâf*, I, Dâru’l-Minhac, 1. Baskı, Beyrut, 2013, s.12.

⁶²¹ Sîbeveyhî, *a.g.e.*, I, 500.

⁶²² İbrahim, 14/18.

⁶²³ el-Ferrâ, Ebu Zekeriyya Yahya b. Ziyad b. Abdullah, *Meâni’l-Kur’ân*, I,III, 1. Baskı, Dâru’l-Kutubi’l-İlmiyye, 2002, Beyrut, II, 8-9.

⁶²⁴ Hud, 11/84.

sıfatıdır. Mânsub olması gerekirken “يوم” kelimesine yakınlığından dolayı mecrur olarak gelmiştir.⁶²⁵

b) Arap Şiirinden Örnekler:

ثُرِيَا سُدَّةً وَجْهٌ غَيْرٌ مُوقِفَةٍ || مَلَسَاءَ لَيْسَ بِهَا خَالٌ وَلَا نَدَبٌ

“Sana çirkin olmayan, kusursuz, beni ve yara izi bulunmayan bir yüzün suretini gösteriyor”⁶²⁶ beytinde, “غیر” kelimesi “سُدَّة” kelimesinin sıfatıdır, mânsub olması gerekirken “وجه” kelimesine yakınlığından dolayı mecrur olmuştur.⁶²⁷ Şair el-Hutay’e (ö.507678)’nin

وإِيَّاكُمْ وَحَيَّةً بَطْنِي وَادٍ || هُمُوز الدَّابِّ لَيْسَ لَكُمْ بِشَيْءٍ

“Vadinin derinliklerinde, pençesini şiddetle savurarak sahip olduklarını müdafaa eden yiğitten sakının. Siz hiç bir şekilde onun gibi olamazsınız”⁶²⁸ Beytindeki “هموز” kelimesi “حَيَّة” kelimesinin sıfatıdır, mansûb olması gerekirken “بطن وادٍ” kelimesine yakınlığından dolayı mecrur olarak okunmuştur.

4.5. el-Cerru ale’l-Civâr’ın Ma’tûf Üzerinde Meydana Gelmesi

a) Kur’ân-ı Kerimdeki Örnekler: Allah Tealâ’nın “يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا إِذَا قُمْتُمْ إِلَى الصَّلَاةِ” “Ey iman edenler! Namaz kılmaya kalktığınız zaman, yüzlerinizi ve dirseklere kadar ellerinizi yıkayın, başlarınızı mesh edin, iki topuğa kadar ayaklarınızı yıkayın”⁶²⁹ âyetinde “وَأَرْجُلَكُمْ” kelimesini mecrur olarak okuyan kıraate göre, “وَأَرْجُلَكُمْ” kelimesi “وَجُوهَكُمْ” kelimesine ma’tûf’tur. Ma’tûfün aleyh mansûb olduğundan ma’tûfün da mansûb olması gerekirdi ancak “رُؤُوسَكُمْ” kelimesine civâr’dan dolayı mecrur olmuştur.⁶³⁰

⁶²⁵ Ebû Hayyân, Esiruddin Muhammed b. Yusuf el-Ceyyânî el-Endelûsî, *el-Bahru’l-Muhît fi’t-Tefsîr*, I-XI, Dâru’l-Fikr, Beyrut, 2005, III, 351.

⁶²⁶ Zu’r-Rumme, *Divân*, Muessesetu’l-İman, 1. Baskı, Beyrut, 1982, s.29. (Divanda “غَيْرٌ” kelimesi mansub olarak harekelenmiştir.)

⁶²⁷ İbn Malik, *Şerhu’t-Teshil*, III, 170.

⁶²⁸ el-Hutay’e, *Dîvânü’l-Hutay’e bi-Rivâyeti ve Şerhi İbni’s-Sikkî*, nşr. Nu’mân Muhammed Emîn Tâhâ, Mektebetu’l-Hâncî, Kahire, 1987, s. 179.

⁶²⁹ Maide, 5/6.

⁶³⁰ İbn Hişâm, *Muğni’l-Lebîb*, II, 683.

Başka bir ayeti Kerimede Cenâb-ı Hakk “ يَطُوفُ عَلَيْهِمْ وِلْدَانٌ مُخَلَّدُونَ بِأَكْوَابٍ وَأَبَارِيقَ وَكَأْسٍ مِنْ ”
“Çevrelerinde, مَعِين. لَا يُصَدَّعُونَ عَنْهَا وَلَا يُنْفَوْنَ، وَقَاهُجَةً مِمَّا يَتَخَيَّرُونَ، وَخَمَطًا يَمْشِي فِي شَهْوَى، وَجُرِّ عَيْنِ
ölümsüz gençler dolaşırlar. Kaynağından doldurulmuş testiler, ibrikler ve kadehlerle, ondan
ne başları ağrıtılır, ne de akılları giderilir. Beğendiklerinden meyveler, canlarının çektiği kuş
*etleri ve iri gözlü huriler”*⁶³¹ âyetinde “وَحُورٍ عَيْنٍ” kelimeleri mecrur olarak okunan kıraâta
göre buradaki atıf ayetin başında geçen “وِلْدَانٌ مُخَلَّدُونَ” kelimelerine olmuştur, “بِأَكْوَابٍ وَأَبَارِيقَ”
kelimelerine değildir. Matuf olan “وَحُورٍ عَيْنٍ” kelimelerinin mecrur olması, önceki kelimelere
civâr (yakınlık) ’tan dolaydır.⁶³²

Kur’ân-ı Kerimden başka bir örnek: “لَمْ يَكُنِ الَّذِينَ كَفَرُوا مِنْ أَهْلِ الْكِتَابِ وَالْمُشْرِكِينَ حَتَّى تُلْقِيَهُمُ النَّارَ”
“Kitap ehli ve müşriklerden inkârcılar, onlara açık delil gelinceye kadar inkârlarından
*ayrılacak değillerdi”*⁶³³ âyetinde “وَالْمُشْرِكِينَ” kelimesi “يَكُنْ” fiilinin mahallen merfû ismi olan
“الَّذِينَ” kelimesine ma’tûftur. Merfû olması gerekirken civardan dolayı mecrur olarak
okunmuştur.⁶³⁴

b) Şiirden Örnekler: İbn Lûzân es-Sedûsî (ö. ?)’nin “ يَطَاحُ يَا ذَا الضَّامِرُ الْعَسَّ وَالرَّحْلُ ”
*“Ey arkadaşım, Ey zayıf düşen şu devem, Ey yükler ve semerler”*⁶³⁵ beytinde
“وَالرَّحْلُ” kelimesi, “الضَّامِرُ” kelimesine matuf olduğu halde civardan dolayı mecrur olarak
okunmuştur.⁶³⁶ Başka bir örnek, Zuheyr b. Ebî Sulmâ (ö.609)’nın

لَعِبَ الرِّيحُ بِهَا وَغَيْرَهَا بَعْدِي || سَوَافِي الْمَوْرِ وَالْقَطَرِ

*“Yağmur ve toz rüzgârları benden sonra onunla oynayıp yerini değiştirdiler”*⁶³⁷
beytindeki “وَالْقَطَرِ” kelimesi “سَوَافِي” kelimesine atıf edilmiş, “سَوَافِي” kelimesi mahallen merfû
olmasına rağmen ona matuf olan “وَالْقَطَرِ” kelimesi merfu olması gerekirken, “المور”
kelimesine yakın olduğundan dolayı mecrur olarak gelmiştir.

2) İkinci Görüş: Bu görüşü savunan dilciler, Zemahşerî ve İbn Hişâm’dır. “الجر على
الجار” konusu sadece na’t (sıfat) ’ta caiz olduğunu atıf’ta ve diğer tevâbilerde caiz
olamayacağını dile getirmişlerdir. Yukarda atıf ile ilgili verilen örnekleride te’vil etmişlerdir.

⁶³¹ Vâkıa, 56/17-18-19-20-21-22.

⁶³² İbn Hişâm, *Muğni’l-Lebîb*, II, 683.

⁶³³ Beyyine, 98/1.

⁶³⁴ İbn Cinnî, *a.g.e.*, III, s.225.

⁶³⁵ el-Bağdâdî, *a.g.e.*, I,236.

⁶³⁶ Sîbeveyhi, *a.g.e.*, II, 190.

⁶³⁷ Zuheyr b. Ebi Sulmâ, *Şerhü Divânı Zuheyr b. Ebi Sulmâ*, Dârû Kitâbi’l-Arabî, Beyrut, 2004, s.91.

Zemahşerî yukarda verdiğimiz ayeti kerimeyi şöyle te'vil eder: “وَأَرْجِلُكُمْ” kelimesini mansûb olarak okuyan birçok kıraat âlimi vardır. Bu durumda yüz ve kollar gibi ayaklarında yıkanacağını belirtir. “وَأَرْجِلُكُمْ” kelimesini mecrur olarak okuyan kıraât'a gelince, Zemahşerî şöyle cevap vermiştir, ayaklarda yıkanan üç uzuvdan birisidir mesh edilenlere atıf edilmesi mucaveretten dolayı değil, belki başka bir hikmete binaen mecrur okunmuştur. O hikmet de ayakların yıkanmasında oluşabilecek israftan kaçınma hikmeti olabilir demiştir.⁶³⁸

İbn Hişâm bu âyetteki civâr'ı uygun görmüyor ve civâr'a engel bir atıf harfinin olduğunu belirtiyor. Ayet'i kerimeyi iki açıdan te'vil ediyor: Birinci te'vil buradaki “وَامْسَحُوا” fiili “وَاغْسِلُوا” manasında olup yıkanma olduğunu, İkinci te'vil ise âyetten geçen “وَأَرْجِلُكُمْ” kelimesinden maksat mestlerdir, “وَأَرْجِلُكُمْ” (ayaklar) tabirini kullanması mecazîdir.⁶³⁹ İbni Hişâm te'villerini üç delile dayandırıyor.

1) “وَأَرْجِلُكُمْ” kelimesindeki cerri, civâr'a hamletmek şâzdır. Kur'ân-ı Kerim'i böyle şaz durumlara hamletmek caiz değildir.

2) Eğer ayette geçen cerri, civâr'a hamledersek ma'tûf “مَعْطُوف” ile ma'tûfun aleyh “مَعْطُوف عَلَيْهِ” arasına bir yabancı cümlenin girmesine sebep olur, hâlbuki asıl olan ma'tûf ile ma'tûfun aleyh arasına müfred bir kelimenin dahi girmemesidir.

3) Ayetteki kelimenin cerrini civâr'a hamledersek, bu durumda “وَأَرْجِلُكُمْ” kelimesini ondan uzak bir kelime olan “وَجُوهَكُمْ” kelimesine âtf etmiş oluruz, hâlbuki “رُؤُوسَكُمْ” kelimesine atıf edilirse kendine yakın olan bir kelimeye âtf edilmiş olur. Atıf babında asl olan kendine en yakın kelimeye atıf etmektir.⁶⁴⁰

3) Üçüncü Görüş: Bu görüşün savunucuları, bir görüşüne göre İbn Cinnî, ez-Zeccâc (ö.311/923), es-Sîrâfî (368/980) ve diğer bazı dilcilerdir. Bu dilciler hiçbir şekilde el-Cerru âle'l-Civâr konusunu kabul etmiyorlar. İbn Cinnî, diğer nahivcilerin hüccet olarak getirdikleri örneğin aslı “هَذَا جَرٌّ ضَبٌّ خَرِبٌ جَرُّهُ” ‘dur. Muzâf olan “جَرُّهُ” terkipteki “جَرٌّ” kelimesi hazfedilmiş onun yerine muzâfun ileyh olan “ه” zamiri “خَرِبٌ” kelimesinde gizlenmiştir.⁶⁴¹ Aynı bu örnekte olduğu gibi konuyu kabul etmeyen dilciler, getirilen diğer şiiirleri ve örnekleri de te'vil etmişlerdir. Çağdaş dilcilerden Abbâs Hasan da, el-Cerru âle'l-Civâr “الجرّ”

⁶³⁸ ez-Zemahşerî, Ebû Kasım Cârullah Mahmut b. Ömer b. Muhammed, *el-Keşşaf ân Hakâiki't-Tenzil ve Uyûni'l-Akâvil fi Vucûhi't-Te'vil*, I,IV, 1. Baskı, Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, 1995, Beyrut, I, 598-599.

⁶³⁹ İbn Hişâm, *Muğni'l-Lebîb*, VI, 663.

⁶⁴⁰ İbn Hişâm, *Muğni'l-Lebîb*, VI, 663.

⁶⁴¹ İbn Cinnî, *a.g.e.*, I, 192-193.

”على الجوار“ kaidesini kabul etmemiştir. Örneklerin azlığı ve var olan örneklerin de ihtilafı olmasından dolayı, nahivde böyle bir babın yer alması veya ona kıyas yapılması uygun değildir demiştir.⁶⁴²

4.6. Müfessirlerin “el-Cerru ale’l-Civâr” Hakkında Genel Görüşleri

Müfessirlerin bu konu ile ilgili genel olarak iki görüşte olduklarını görmekteyiz. Bu babın Kur’ân-ı Kerime uygulanması uygun değildir, çünkü bu bab şaz ve şiir zeruretiinden dolayı geldiğini, böylesi şâzz olan babların Kur’ân-ı Kerimde bulunması uygun değildir demişler. Bazı müfessirler de Kur’an-ı Kerim’de bu konunun var olduğunu söylemişlerdir. Şimdi bu görüşleri ve sonuçlarını açıklamaya çalışalım.

Beyzâvî (ö.685/1288), *Ebussuûd* (ö.982/1574), *Ebû Hayyân* (ö.745/1344), *Zemahşerî* gibi müfessirler, bu konunun Arap dilinin bir gerçeği olduğunu ve birinci tabakadan birçok cahiliye şairin şiirinde geçtiğini, Kur’an-ı Kerim’de de bu bapla ilgili birçok örneğinin olması, onu kabul etmek için yeterli olduğunu söylemişlerdir.

Taberî (ö.310/922), *Ebû Ca’fer en-Nahhâs* (ö.338/950), *Kurtubî* (ö.671/1272), *Râzî* (ö.606/1209), *Zerkeşî* (ö.794/1392), gibi âlimler ise, “el-Cerru âle’l-Civâr”ın Kur’ân-ı Kerim’de bulunmasının uygun olmayacağını söylemişler ve bunun şâz olduğunu, şiir zerûretinden dolayı geldiğini belirtmişlerdir. Şâz ve şiir zerûretinden dolayı gelen hususların ise Kur’ân-ı Kerimde bulunmasının uygun olmayacağını ifade etmişlerdir. Nahivcilerin verdikleri örnekleri de te’vil ederek izah etmişlerdir.⁶⁴³

⁶⁴² Abbâs Hasan, *a.g.e.*, II, 338.

⁶⁴³ es- Sâğîr, *a.g.e.*, s. 395-396.

SONUÇ

Mecrûrlar, Arapça gramerinin önemli konularından biridir. Özellikle, “cer harfleri” ile “mecrur”larının “muteallak”larının bilinmesi, cümlenin anlamını tayin etmede hayatî bir önem arz etmektedir. Aslında, tek başına hiçbir anlamı olmayan cer harfî, müteallakının anlamını tayin etmede çok önemli bir rol üstlenmektedir. Ayrıca, terkip içerisinde yer alan cer harflerinden hangisinin aslî, hangisinin zâit olduğunu tespit etmeden cümleye bir anlam vermek de kolay değildir.

Bazen cer harfleri birbirlerinin yerine de kullanılmaktadır. Nahiv âlimleri, her cer harfinin birçok anlamının olduğunu söylemişlerdir.

Kimi zaman cer harfleri, kurallı (kıyâsî) veya kuralsız (semâî) olarak cümleden hazfedilmektedir (düşürülmektedir). Cer harflerinin lafız olarak cümlede yer almadığı fakat anlam olarak yer aldığı bu durumların da bilinmesi, cümlenin anlamını tayin etmede gözden kaçırılmaması gereken bir husustur.

Mecrurlar konusunda en problemlili alan “el-cerru ale’l-civâr” meselesidir ve bu mesele hakkında dil otoriteleri arasında zıt görüşler bulunmaktadır. Ancak, Sîbeveyhi ve nahivcilerin büyük bölümüne göre “el-cerru ale’l-civâr”, Arap dilinde bulunmaktadır. Hem meşhur kıraat âlimlerinden gelen kıraâtlerde hem de şiiri, lügat ve nahivde delil olan birinci tabakadan şâirlerin şiirlerinde bulunduğu görülmektedir. Aksi görüşte olan âlimler ise, verilen örnekleri tevil ederek görüşlerini savunmaktadırlar. Oysa Arapça’da öncelikle tercih edilmesi gereken yol, te’vile başvurmamaktır.

KAYNAKÇA

- Abbâs Hasan, *en-Nahvu 'l-Vâfî*, I-IV, Dâru'l-Maârif, 14. Baskı, Mısır, trs.
- el-Ahfeş, Selahaddin b. Huseyin, *Nuzhetu 't-Tarf fi 'l-Câri ve 'l-Mecrûri ve 'z-Zarf*, Mektebetu'l-Âsriyye, 1. Baskı, Beyrut, 2001.
- Alî Mahmûd en-Nâbî, *el-Kâmil fi 'n-nahvi ve 's-sarf*, I-II, Dâru'l-Fikri'l-Arabî, 1. Baskı, Kahire, 2004.
- el-Asmaî, Ebû Saîd Abdulmelik b. Kurayb, *el-Asma'iyyât İhtiyâru 'l-Asmaî*, nşr. Ahmed M. Şâkir-Abdusselâm Muhammed Hârûn, Dâru'l-Meârif, Kahire, 1993.
- el-A'şâ, *Divan*, Mektebetu'l-Adâb, Kahire, trs.
- el-Bağdâdî, Abdulkadir b. Ömer, *Hizânetu 'l-Edeb ve Lubbu Lubabi Lisani 'l-Arab*, Dâru's-Sadr, Beyrut, trs.,
- Buhârî, Ebû Abdillâh Muhammed b. İsmâîl, *el-Câmiu 'l-Musned es-Sahîh el-Muhtasar*, I-IX, 1. Baskı, Dâru Tavki'n-Necât, Beyrut, 1422.
- Cerîr b. Atiyye, *Divân*, nşr. Remzî Mukâvî, el-Mektebetu'l-Asriyye, 1. Baskı, Beyrut 2008.
- Cemil Buseyne, *Divan*, Dâru Beyrut, Beyrut, 1982.
- el-Çârperdî, Ahmed b. Hasan b. Yusuf, *Mecmuati 'ş-Şâfiye fi İlme'yi 't-Tasrîfi ve 'l-Hattî*, I-II, Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, 1. Baskı, Beyrut, 2014.
- Çörtü, M. Meral, *Arapça Dil Bilgisi Nahiv*, 17. Baskı, İst., 2014.
- Dayf, Ahmed Şevkî Abdusselam, *Târihu 'l-Edebi 'l-Arabî-el-Asru 'l-Câhilî*, Dâru'l-Meârif, 29.Baskı, Kahire, 2009.
- Divânu 'l-Huzeliyîn*, Dâru'l-Kutubi'l-Mısriyye, 2. Baskı, Kahire, 1995.
- Ebû Hayyân el-Endelusî, Muhammed b. Yûsuf b. Alî b. Yûsuf b. Hayyân, *el-Bahru 'l-Muhîr fi 't-Tefsîr*, I-XI, Dâru'l-Fikr, Beyrut, 2005,
- , *İrtişâfu 'd-Darab min Lisâni 'l-Arab*, I-IV, Mektebetu'l-Hancî, 1. Baskı, Kahire, 1998.
- Ebu'l-Fida, İsmâîl b. Ali b. Mahmûd, *el-Kunnâş fi 'n-Nahvî ve 't-Tasrif*, I-IV, 2. Baskı, Mektebetu'l-'Âdâb, Kahire, 2005.
- el-Enbârî, Abdurrahman b. Muhammed b. Ubeydullah, *Esrâru 'l-Arabîyye*, Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, Beyrut, 2010.
- el-Ferazdak, *Divan*, Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, 1. Baskı, Beyrut, 1987.
- el-Ferrâ, Ebu Zekerîyya Yahya b. Ziyad b. Abdullah, *Meâni 'l-Kur'ân*, I,III, 1. Baskı, Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, Beyrut, 2002.

- el-Galâyîni, Mustafa b. Muhammed Selîm, *Câmiu'd-Durusi'l-Arabiyye*, I-III, nşr. Muhammed Ali Beydûn, 1. Baskı, Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, Beyrut, 2000.
- el-Halîl b. Ahmed el-Ferâhîdî, *Kitabu'l-Cumel fi'n-Nahv*, nşr. Dr. Fahreddin Kabave, 1. Baskı, Muessetu'r-Risale, Beyrut, 1995.
- Hasan Şurrâb, Muhammed b. Muhammed, *Şerhu Şevâhidi's-Şi'riyye fi Ummâti'l-Kutubi'n-Nahviyye*, I-III, Muessetu'r-Risâle, 1. Baskı, Beyrut, 2007.
- el-Hâşimî, Ahmed b. İbrahim, *el-Kâvaîdu'l-Esasiyye li'l-Luğâti'l-Arabiyye*, el-Mektebetu'l-Âsriyye, Beyrut, 2011.
- Hâtim Sâlih ed-Dâmin, "*Şi'ru'l-Kuhayf el-Ukayli*", Mecelletu'l-Mecmai'l-İlmî, III/37, Bağdat 1986, s. 222-253.
- , *Aşratu Şuarâ Mukillûn*, Câmiatu Bağdâd, 1990.
- el-Hutay'e, *Dîvânu'l-Hutay'e bi-Rivâyeti ve Şerhi İbni's-Sikkît*, nşr. Nu'mân Muhammed Emîn Tâhâ, Mektebetu'l-Hâncî, Kahire, 1987.
- el-Herevî, Ömer b. İsa b. İsmâîl, *el-Muhârrer fi'n-Nahv*, I-III, Dâru's-Selâm, 2. Baskı, Kahire, 2008.
- İbn Abdi Rabbih el-Endelusî, Ebû Amr Ahmed b. Muhammed, *el-Ikdu'l-Ferîd*, I-VII, Dâru'l-Kitâbi'l-Arabî, Beyrut, trs.
- , *Divânu İbn Abdi Rabbih*, nşr. Muhammed Rıdvân ed-Dâye, Muessetu'r-Risâle, Beyrut, 1979
- İbn Akîl, Bahâuddîn Abdullah, *Şerhu İbn Akil*, I-II nşr. Muhammed Muhyiddin Abdulhamid, 7. Baskı, Tahran, h.1311.
- İbn Cinnî, Ebu'l-Feth Osman b. Cinnî, *el-Hasâis*, I, III, 2. Baskı, nşr, Şirbinî Şeride, Dâru'l-Hadis, Kahire, 2007.
- İbn Dureyd, Ebu Bekr Muhammed b. Hasan b. Dureyd el-Ezdî, *Cemheretu'l-Luğâ*, I,III, nşr, İbrahim Şemsuddin, 1. Baskı, Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, Beyrut, 2005.
- İbn Hâcib, Cemâluddin Osman b. Ömer b. Ebi Bekir b. Yunus, *el-Emâlî'n-Nâhviyye*, I-IV, nşr. Hadî Hasan Hâmûdî, 1. Baskı, Allâmu'l-Kutub, Beyrut, 1985.
- İbn Hişâm, Ebû Muhammed Abdullah b. Yusuf, *Şerhu Katri'n-Nedâ ve Belli's-Sadâ*, el-Mektebetu'l-Âsriyye, Beyrut, 2011.
- , *Evdahu'l-Mesâlik*, ilâ Elfiyeti İbn Malik, I-IV, el-Mektebetu'l-Âsriyye, Beyrut, 2008.
- , *Muğnil-Lebib*, I,VI, nşr, Dr. Abdullatif Muhammed el-Hatib, 1. Baskı, Kuveyt, 2002.
- İbn Hişâm, Ebû Muhammed Abdulmelik b. Hişâm el-Meârîfî, *es-Sîretu'n-Nebeviyye*, Dâru İbn Kesir, 3. Baskı, Dimeşk-Beyrut, 2005.
- İbn Habbâz, Ahmed b. Huseyin, *Tevcihu'l-Lume' Şerhu Kitabi'l-Lume'*, Dâru's-Selâm, 2. Baskı, Kahire, 2007.

- İbn Kuteybe, Ebu Muhammed Abdullah b. Muslim, *eş-Şi'ru ve's-Şuarâ*, Dâru İhyâi'l-Ulûm, 3. Baskı, Beyrut, 1987.
- İbn Mâce, Ebû Abdillâh Muhammed b. Yezid el-Kâzvinî, *Sunenu İbn Mâce*, I-II, Dârû İhyai'l-Kutubi'l-Arabiyye, trs.
- İbn Mâlik, Cemaluddin Muhammed b. Abdullah b. Abdullah b. Malik, *Şerhu't-Teshil*, I-III, nşr. Muhammed Abdulkadir, 2. Baskı, Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, Beyrut, 2009.
- İbn Manzûr, Ebu'l-Fadl Cemâluddîn Muhammed b. Mukerrem b. Alî b. Ahmed el-Ensârî, *Lisânu'l-Arab*, Dâru Sâdir, Beyrut, 1990, "عرب" mad., I, 588.
- İbn Usfûr, Ebu'l-Hasan Ali b. Mu'min b. Muhammed b. Ail b. Usfûr, *Şerhu Cumeli'z-Zeccâcî*, I-III, Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, 1. Baskı, Beyrut, 1998.
- İbn Ya'îş, Muvaffakuddin Ebu'l-Bekâ, Ya'îş b. Ali b. Ya'îş, *Şerhu'l-Mufasssal*, I, VI, nşr. İmil, Bedi' Yakub, 2. Baskı, Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, Beyrut, 2011.
- İmruu'l-Kays, *Divan*, Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, 5. Baskı, Beyrut, 2004.
- el-İsfahânî, Ebu'l-Ferec Alî b. el-Huseyn, *el-Egânî*, Dâru'l-İhyâi't-Turâsî'l-Arabî, Beyrut, 1415.
- Mahmud Ahmed es-Sağîr, *el-Kıraatu's-Şâzze ve Tevcihuhe'n-Nahvî*, Dâru'l-Fikr, 1. Baskı, Dimaşk, 1999.
- Lebîd b. Rabîa el-Âmirî, *Divan*, Dâru Sâdir, Beyrut.
- Muâviye b. Ebi Sufyan, *Divan*, Dâru's-Sâdir, 1. Baskı, Beyrut, 1996.
- el-Mufaddal ed-Dâbbî, Ebu'l-Abbâs el-Mufaddal b. Muhammed, *Dîvânu'l-Mufaddaliyât*, nşr. Kârlûs Yakûb Lâyel, Matbaatu'l-Âbâ, Beyrut, 1920.
- Muhammed Muhyiddin Abdulhamid, *Uddetu's-Sâlik ilâ Tahkiki Evdahi'l-Mesâlik*, I-III, nşr., el-Mektebetu'l-Asriyye, Beyrut, 2008.
- el-Murâdî, Ebû Muhammed Bedruddîn Hasen b. Kâsım b. Abdillâh b. Alî, *el-Cenâ'd-Dânî fî Hurûfî'l-Meânî*, nşr. Fahreddin Kabave, Muhammed Nedim Fazıl, Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, Beyrut, 1992.
- Muslim b. Haccâc, Ebu'l-Hasan el-Kuşeyrî en-Neysaburî, *el-Musnedu's-Sahîh el-Muhtasar*, Nşr. Muhammed Fuad Abdulbaki I-V, Dâru İhyâi't-Turâsî'l-Arâbî, Beyrut, trhs. Savm, II, Bab 27, s.804.
- en-Nâbiğa ez-Zubyânî, *Divan*, Daru'l-Kutubi'l-İlmiyye, 3. Baskı, Beyrut, 1996.
- Nehşel b. Harî, *Divan*, Dâru's-Sâdir, 1. Baskı, Beyrut, 2011.
- en-Numeyrî, Ebû Hayye, *Şi'rû Ebû Hayye en-Numeyrî*, Menşûrât Vizâretu's-Sekâfe ve'l-İrşâd el-Kavmî, Dimeşk, 1975.
- Radî el-Esterâbâdî, Radiyyuddîn Muhammed b. Hasan, *Şerhu Kâfiyeti İbn Hâcib*, I, V, nşr., İmil Bedi' Yakub, 2. Baskı, Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, Beyrut, 2007.

Sâfi Mahmud, *el-Cedvel fi İ'râbi'l-Kur'ân ve Sarfihî ve Beyânih*, I-XXX, Dâru'r-Reşîd, 1. Baskı, Dimeşk-Beyrut, 1992.

es-Sâmerrâî, Fâdıl Sâlih, *Meâni'n-Nahv* IV, 2.Baskı, Şeriketu'l-Âtik, Kahire, 2000.

es-Sebbân, Muhammed b. Ali, *Hâşiyetu's-Sebbân Alâ Şerhi'l-Eşmûnî alâ Elfiyyeti İbn Malik*, I-IV, nşr. İbrahim şemsuddin, 2. Baskı, Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, Beyrut, 2008.

Sibeveyhi, Ebû Bişr Amr b. Osman b. Kanber, *el-Kitâb*, nşr. Emîl Bedî' Yakub, 2.Baskı, Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, Beyrut, 2009.

es-Suyûtî, Celâleddin, *Cem'u'l-Cevâmî fi'n-Nahv*, Mektebetu'l-Âdâb, 1. Baskı, Kahire, 2011.

-----, *el-Eşbâh ve'n-Nezâir fi'n-Nâhvî*, III, nşr. Abdu'l-Âl Salim Mukrim, 3. Baskı, Âlemu'l-Kutub, Kahire, 2003.

eş-Şâtibî, Ebû İshâk İbrahim b. Mûsâ, *Şerhu's-Şâtibî (el-Makâsidu's-Şâfiye fi Şerhi Hulâsati'l-Kâfiye)*, I-VI, nşr. Muhammed Ali Beydun, 1. Baskı, Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, Beyrut, 2012.

eş-Şenferâ, *Divan*, Dâru Sâdır, 1. Baskı, Beyrut, 1996.

eş-Şankîfî, Ahmed Emin, *el-Muallakâtu'l-Aşr*, Dâru'l-Kitâbi'l-Arabî, Haleb-Suriye, 1983.

Tarafê b. el-Abd, *Divan*, Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, 3.Baskı, Beyrut, 2002.

el-Ukberî, Ebu'l-Bekâ Abdullah b. Huseyin b. Abdullah, *et-Tebyîn*, nşr. Abdurrahman el-Ûseymin, 1.Baskı, Dâru'l-Ğarbi'l-İslâmî, Bağdat, 1986.

ez-Zemahşerî, Ebu'l-Kâsım Cârullah, Mahmûd b. Ömer b. Muhammed, *el-Keşşaf ân Hakâiki't-Tenzil ve Uyûni'l-Akavî'l fi Vucûhi't-Te'vil*, I,IV, 1. Baskı, Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, Beyrut, 1995.

-----, *el-Mufasssal fi ilmi'l-Luğa*, Dâru'l-İhyâi'l-Ulûm, Beyrut, 1990.

Zuheyr b. Ebî Sulmâ, *Şerhû Divânî Zuheyr b. Ebi Sulmâ*, nşr. Hanna Nasr el-Hittî, Dârû Kitabi'l-Arabî, Beyrut, 2004.

Zu'r-Rumme, *Divân*, Muessesetu'l-Îmân, 1. Baskı, Beyrut, 1982.

ÖZGEÇMİŞ

KİŞİSEL BİLGİLER

Adı, Soyadı : Abdulhamit TURGUT
Uyruğu : Türkiye (T.C.)
Doğum Tarihi ve Yeri : 5 Mayıs 1979, Şırnak
Medeni Durumu : Evli
Tel : 0530 6905407
Adres : Gesi Fatih Mah. Yankı Sok. No.11/47
Melikgazi / KAYSERİ

EĞİTİM

Derece	Kurum	Mezuniyet Tarihi
Yüksek Lisans	ERÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü	2016
Lisans	Dicle Üniversitesi İlahiyat Fakültesi	2013
Lise	Diyarbakır İmam Hatip Lisesi	1995

İŞ DENEYİMLERİ

Yıl	Kurum	Görev
1997	Diyanet İşleri Başkanlığı	İmam Hatip
2014	Diyanet İşleri Başkanlığı	Vaiz

YABANCI DİL

Arapça